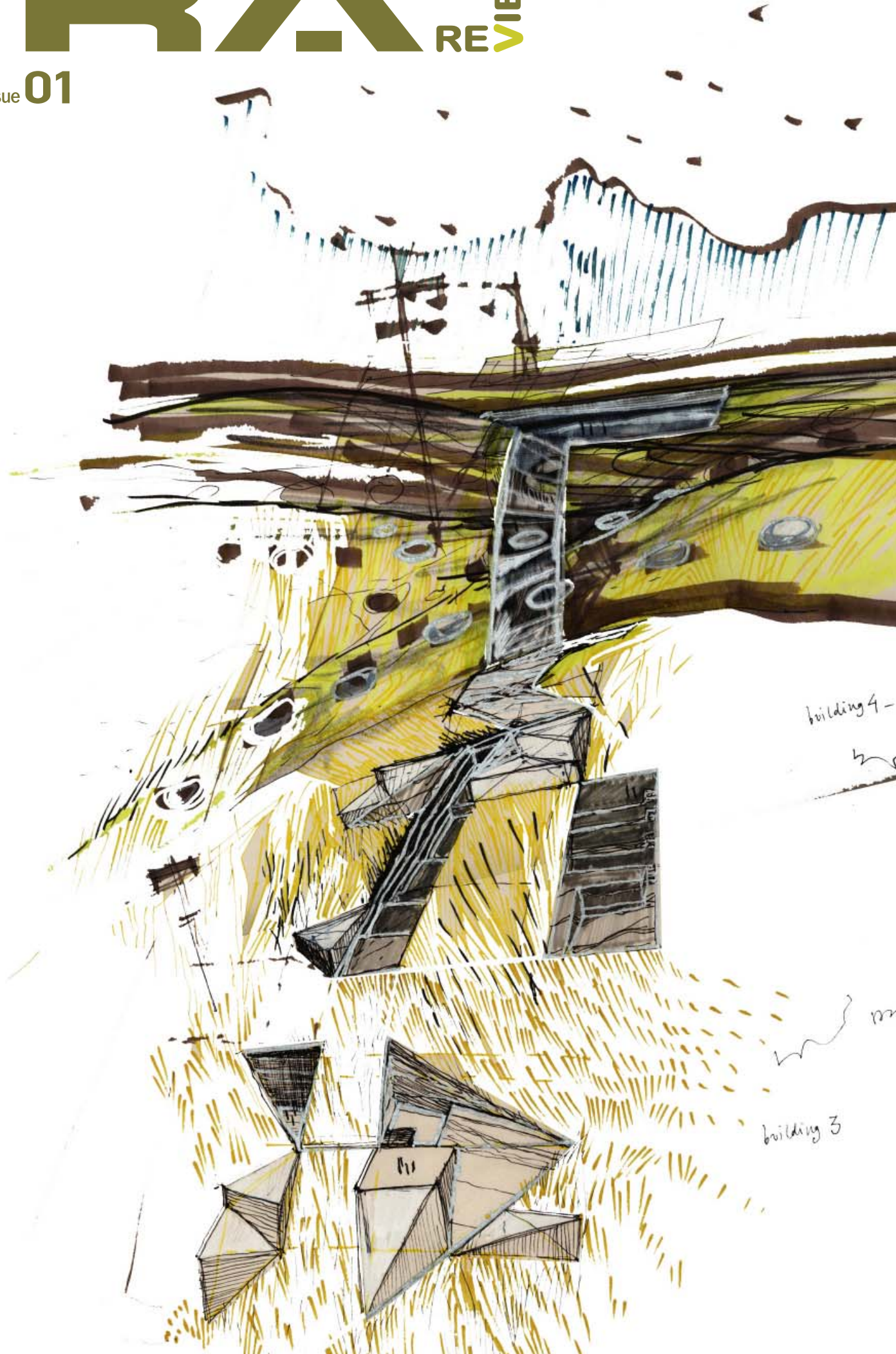

by greekarchitects.gr

CRA^{REVIEW}

WINTER-SPRING 2011 Issue **01**

η αρχιτεκτονική στο τοπίο
architecture in the landscape

GRA review

ειδική έκδοση του e-περιοδικού
GreekArchitects.gr

ΣΥΝΤΕΛΕΣΤΕΣ ΕΚΔΟΣΗΣ

ΔΙΕΥΘΥΝΤΗΣ

Βασίλης Μιστριώτης

ΑΡΧΙΣΥΝΤΑΚΤΗΣ

Μανώλης Αναστασάκης
anastasakis@greekarchitects.gr

ΣΥΜΒΟΥΛΟΣ ΕΚΔΟΣΗΣ

Αλέξης Βανδώρος

ΕΠΙΣΤΗΜΟΝΙΚΗ ΕΠΙΤΡΟΠΗ

Νίκος Καλογήρου
Κωνσταντίνος Πατέστος
Έλενα Τάτλη

ΥΠΕΥΘΥΝΗ ΕΙΚΑΣΤΙΚΗΣ ΥΛΗΣ

Άρτεμις Ποταμιάνου

ΣΥΝΤΕΛΕΣΤΕΣ ΤΕΥΧΟΥΣ

Γιάννης Κίζης
Κωσταντής Κίζης
Ζήσης Κοτιώνης
Ασπασία Κουζούπη
Τάσης Παπαϊωάννου

ΔΗΜΙΟΥΡΓΙΚΟ

Factory
creative & advertising services

ΔΙΑΦΗΜΙΣΤΙΚΟ

Κωνσταντίνος Παπαδόπουλος
marketing@greekarchitects.gr

ΕΠΙΚΟΙΝΩΝΙΑ ΚΑΙ ΤΥΠΟΣ

Μανώλης Οικονόμου
Γκάλλι Ροβέρτου 35,
11742 Ακρόπολη - Αθήνα
Τηλ.: 210 3636631
info@gra.gr
info@greekarchitects.gr

EDITORIAL

4-5

ΕΙΚΑΣΤΙΚΗ ΣΥΝΕΝΤΕΥΞΗ

8-9

Γιάννης Λασιθιωτάκης

ΔΙΑΣΤΑΥΡΩΣΕΙΣ

10-17

Εισβολή του φυσικού
στο ανθρωπογενές
και του ανθρωπογενούς στο φυσικό

Ασπασία Κουζούπη

18-23

Η κιβωτός: προς μια
«μαλακή» αρχιτεκτονική

Ζήσης Κοτιώνης

24-29

Κορυφογραμμές στον ορίζοντα

Τάσης Παπαϊωάννου

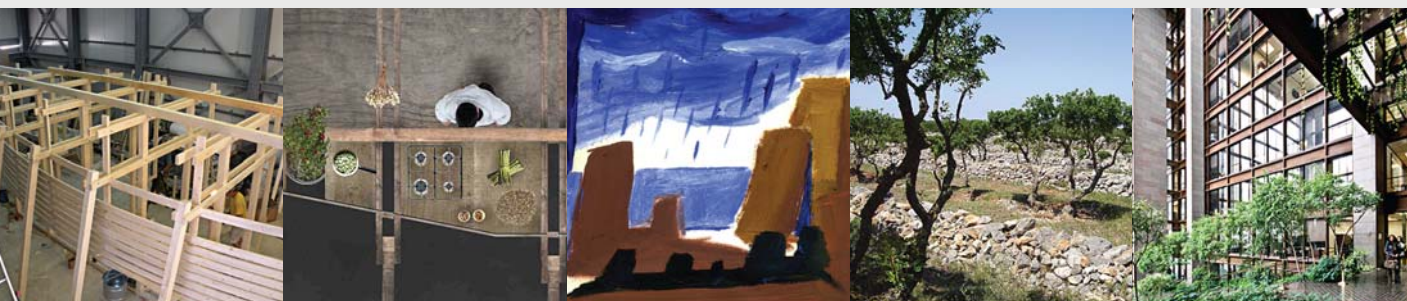
30-37

Ένταξη ενός μουσείου
στη «Ράχη» με τα μαστιχόδεντρα

Γιάννης Κίζης και Κωσταντής Κίζης

Copyright © greekarchitects.gr – Vassilis Mistriotis

Αναγνωρίζετε ότι η Υπηρεσία περιέχει πληροφορίες, λογισμικό, γραφικά και άλλο υλικό που προστατεύεται από δικαιώματα πνευματικής ιδιοκτησίας, σήματα, εμπορικά μυστικά και άλλα δικαιώματα ιδιοκτησίας και ότι αυτά τα δικαιώματα είναι έγκυρα και προστατευμένα. Δεν μπορείτε να αλλησιώσετε, να εκδώσετε, να μεταφέρετε ή να συμμετέχετε στη μεταφορά ή πώληση, να δημιουργήσετε παράγωγη δουλειά ή να εκμεταλλευτείτε καθ' οιονδήποτε τρόπο μερικό ή ολικό το Περιεχόμενο. Απαγορεύεται η μερική ή ολική αναπαραγωγή του Περιεχομένου, είτε πρόκειται για έντυπη, ηλεκτρονική ή οποιαδήποτε άλλη μορφή χωρίς προηγούμενη άδεια από τον πνευματικό ιδιοκτήτη. Τα περιεχόμενα του GRA review παρέχονται «όπως ακριβώς είναι» χωρίς καμία εγγύηση εκπεφρασμένη ή και συνεπαγόμενη με οποιοδήποτε τρόπο. Το GRA review δε φέρει καμία ευθύνη για την ακρίβεια, το περιεχόμενο και τη διαθεσιμότητα της πληροφορίας που είναι προσβάσιμη μέσω της χρήσης των υπηρεσιών του. Οι υπηρεσίες του GRA review παρέχονται χωρίς κανενός είδους εγγύηση. Συμφωνείτε ότι η χρήση της υπηρεσίας επαφίεται καθ' ολοκλήρου σε δική σας ευθύνη.

ΠΑΡΕΜΒΑΣΕΙΣ

38-45

Σχέση ανθρώπου,
φύσης και πόλεως
Περιβαλλοντικός σχεδιασμός και
αστικό τοπίο στις μέρες μας

Ξένια Μαστοράκη

46-49

Ανθρώπινα κτιστά τοπία

Στέλιος Τσαπάρας

50-65

Η ελληνική φύση
των φρυγάνων

Αντώνης Καπετάνιος

ΕΡΓΑ & ΜΕΛΕΤΕΣ

66-75

Ne[s]t Park

**Χρυσάνθη Βάθη, Νίκη Κακαλή,
Δήμητρα Μπρά και
Δήμητρα Παπαγεωργίου**

Εικόνα εξωφύλλου

Σχέδιο της Ασπασίας Κουζούπη:
«Η Κίτρινη Πλευρά»: Στην ηλιόλου-
στη (κίτρινη) πλευρά της κοιλάδας
όπου βρίσκεται η γενέτειρα του
Ch.E. Jeanneret-Le Corbusier, La
Chaux-de-Fonds, διακρίνονται θραύ-
σματα της πρότασής της "Geo-Watch"
(από την έρευνά της στο ETH_Z).

Κάποια χρόνια μετά...

Εννέα χρόνια για την ακρίβεια. Καθημερινά, σε εικοσιτετράωρη βάση, αγκαλιά με ένα laptop, «μέσα» στο greekarchitects.gr, αγωνιώντας για την κάθε λεπτομέρεια της πορείας και της εξέλιξής του. Εννέα χρόνια. Έντιμης, δυναμικής και (ας μου επιτραπεί) ουσιαστικής παρέμβασης με στόχο την προαγωγή της αρχιτεκτονικής.

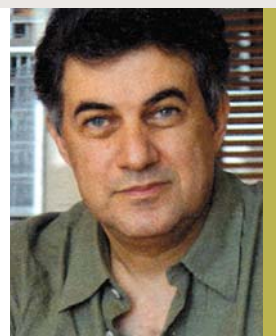
Εννέα χρόνια μετά, συνεχίζοντας αυτήν την επίπονα ανεξάρτητη διαδρομή, δημιουργούμε και παρουσιάζουμε μια νέα έκδοση: Το **GRA REVIEW**. Μία εξειδικευμένη επιθεώρηση αρχιτεκτονικών θεμάτων που δίνει έμφαση στη δημοσίευση αξιόλογων έργων και μελετών και στην προώθηση του επιστημονικού λόγου για την αρχιτεκτονική, στοχεύοντας δυνατά στην ανάπτυξη γόνιμου αρχιτεκτονικού διαλόγου.

Όπως και το greekarchitects.gr, το **GRA REVIEW** δεν είναι επιχειρηματική πράξη, δεν αποτελεί διαχειριστικό εργαλείο ελέγχου, δεν πυροδοτείται από προσωπικές φιλοδοξίες. Είναι ένα εγχείρημα / πόνημα που εκπορεύεται από την αδήριτη ανάγκη / υποχρέωση προσέγγισης, κατανόησης σε βάθος και βέλτιστης αντιμετώπισης ζητημάτων σχεδιασμού και υλοποίησης όμορφων, σταθερών και λειτουργικών υποδομών.

Ευχαριστώ θερμά τον συνάδελφο και αρχισυντάκτη του GRA REVIEW κ. Μανώλη Αναστασάκη και τους συνεργάτες μου κ.κ. Αλέξη Βανδώρο και Μανώλη Οικονόμου. Ευχαριστώ θερμά όλους τους συνεργάτες, φίλους και αναγνώστες του greekarchitects.gr, που από το 2002 έχουν συμβάλει ενεργά στη δημιουργία ενός υγιούς μέσου επικοινωνίας, το οποίο άμεσα και αδιαμφισβήτητα εξελίχθηκε σε κομβικό χώρο συνάντησης, κατάθεσης και ανταλλαγής απόψεων και συνεπούς παρακολούθησης των εξελίξεων με κεντρικό άξονα την αρχιτεκτονική.

Βασίλης Γ. Μιστριώτης, αρχιτέκτων
Διευθυντής Σύνταξης GreekArchitects.gr

Η σχέση αρχιτεκτονικής και τοπίου αποτελεί ένα κεντρικό θέμα για την αρχιτεκτονική την τελευταία τουλάχιστον δεκαετία. Επιπλέον διαφαίνεται ότι η διάρκεια αυτής της σχέσης θα υπερβεί το όριο μιας εφήμερης θεματολογίας και θα ορίζει εφεξής τον τρόπο με τον οποίο αντιμετωπίζουμε την ανθρώπινη κατοίκηση. Ο προβληματισμός για το τι είναι «κτήριο» και το πώς αυτό συνδιαλέγεται με το φυσικό περιβάλλον, καθώς και η προσέγγιση του τόπου ως σχεδιασμένης οντότητας, έρχονται να «κατοικήσουν» μόνιμα πλέον την αρχιτεκτονική σκέψη. Μπορεί στην Ελλάδα να μην παράγονται ποητικά δείγματα αρχιτεκτονικής πρωτοπορίας, οι έννοιες όμως του τόπου και του τοπίου είναι βασικές συνιστώσες στη σύγχρονη αρχιτεκτονική παράδοση. Η διττή παρακαταθήκη των Α. Κωνσταντινίδη και Δ. Πικιώνη εμπλουτίζεται με τους νέους όρους της εποχής μας για τη σχέση του φυσικού με το τεχνητό και με τη νέα ματιά των σύγχρονων δημιουργών: αρχιτεκτόνων, αρχιτεκτόνων τοπίου, landscape artists, εικαστικών.

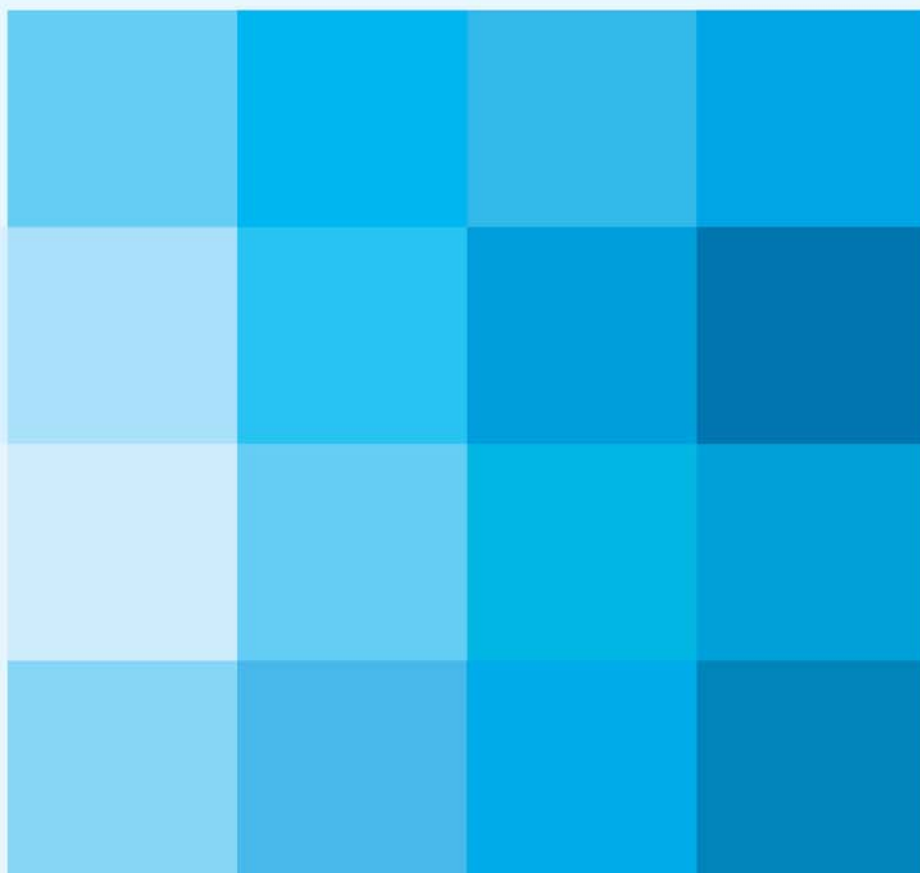

Σε αυτό το τεύχος, ο διάλογος με το τοπίο στο έργο του Γιάννη Λασιθιωτάκη «συναντιέται» με την εμπλοκή του φυσικού και του ανθρωπογενούς τοπίου στο έργο της Ασπασίας Κουζούρη. Το «δεμένο με τη γη» μουσείο μαστίχας των Γιάννη Κίζη και Κωσταντή Κίζη «διασταυρώνεται» με την ανάδειξη της ταυτότητας της «κορυφογραμμής των πόλεων» του Τάση Παπαϊωάννου. Τη θεωρητική ενότητα - «διασταυρώσεις» - του περιοδικού συμπληρώνει η συμμετοχή της Ελλάδας στη μπιεννάλε της Βενετίας με την «Κιβωτό» των Φοίβης Γιαννίσια και Ζήση Κοτιώνη. Σε αυτό το μανιφέστο, ο προβληματισμός για τη σχέση πόλης-υπαίθρου διευρύνει το όριο της αρχιτεκτονικής, ενσωματώνοντας στο αντικείμενό της την καθημερινότητα της γης.

Το περιοδικό εμπλουτίζεται από τη «ζωντανή» αρθρογραφία του greekarchitects.gr. «Παρεμβαίνουν» λοιπόν στο περιεχόμενό του κείμενα ήδη «ανεβασμένα» στο greekarchitects τα οποία επιλέγονται να δημοσιευθούν με στόχο τη διεύρυνση του προβληματισμού της κάθε θεματικής ενότητας.

Η βραβευμένη μελέτη “Ne[s]t Park” των νέων αρχιτεκτόνων Χρυσάνθης Βάθης, Νίκης Κακαλής, Δήμητρας Μηρα και Δήμητρας Παπαγεωργίου για την ανάπτυξη του πάρκου «Α. Τρίτση» φανερώνει ότι η προσέγγιση του σχεδιασμού ανοιχτών χώρων με όρους περισσότερο «οικολογικούς» μπορεί να δημιουργήσει πλούσιους σε νοήματα φυσικούς και τεχνητούς τόπους. Η μελέτη αυτή καταδεικνύει ακόμα ότι ο προβληματισμός για τη στάση του σχεδιασμού απέναντι στο φυσικό περιβάλλον και η συνειδητοποίηση της αλληλεξάρτησης φύσης και πολιτισμικών κατασκευών ξεκινάει νωρίς, από τις φοιτητικές ακόμα εργασίες. Η αισιόδοξη ματιά για τον αναπροσδιορισμό της σχέσης μας με τη φύση στη βάση οικολογικών παραμέτρων και βιωσιμότητας - αισιοδοξία την οποία πιστεύω ότι μεταφέρει αυτό το 1^ο τεύχος του GRA review - μπορεί να παραμείνει αναγνωρίσιμη στο νέο σχεδιαστικό τοπίο στην Ελλάδα μέσα στο επερχόμενο νέο κοινωνικό και πολιτικό τοπίο, περισσότερο ευαίσθητο ελπίζω απέναντι στη βιώσιμη ανάπτυξη και περισσότερο τολμηρό και ανοιχτό στην καινοτομία και στη δημιουργικότητα.

Μανώλης Αναστασιάκης

betterwater

ΠΙΣΙΝΕΣ • ΚΟΛΥΜΒΗΤΗΡΙΑ • ΕΠΕΞΕΡΓΑΣΙΑ ΝΕΡΟΥ ΓΕΡΜΑΝΙΚΗΣ ΤΕΧΝΟΛΟΓΙΑΣ

Σπύρου Δοντά 12 & Λεωφ. Συγγρού, 11743 Αθήνα,

ΓΙΑΝΝΗΣ ΛΑΣΗΘΙΩΤΑΚΗΣ

Ερώτηση: Πώς διαμορφώνετε το τοπίο μέσα στα έργα σας;

Ερώτηση: Ποια η σχέση σας με την αρχιτεκτονική; Πόσο σας αφορά και επηρεάζει τη δουλειά σας;

Απ: Το τοπίο είναι μνήμη, χώρος, έννοιες. Σε κάποιες φάσεις της δουλειάς μου αναπτύχθηκε ένας διάλογος ανάμεσα στο τοπίο και σε κάποιες εικαστικές επεμβάσεις. Αυτό που θέλω να επισημάνω είναι η σχέση του χώρου με αυτές τις κατασκευές. Τα υλικά είναι πάντα το ξύλο, το ύφασμα και ο πηλός. Υλικά που επιλέχθηκαν για πολλούς λόγους ως κατάλληλα για τον διάλογο που επιχειρούσα με το τοπίο σε αυτά τα έργα. Το τοπίο προέρχεται από φωτογραφίες που συνέλεξα σε διάφορα ταξίδια και τις χρησιμοποίησα σαν φόντο για να συνθέσω αφαιρετικά το δικό μου βιωματικό και ιδεολογικό σχόλιο, πάντα φροντίζοντας για μια ουσιαστική σχέση ανάμεσα τους. Θα έλεγα ότι το κυρίαρχο σε αυτά τα έργα είναι η γη και το χρώμα της γης.

Απ: Η αρχιτεκτονική με ενδιαφέρει και με προβληματίζει. Στη δουλειά μου εκφράζεται μέσα από την ανάγκη της οργάνωσης του εικαστικού χώρου και της σχέσης του με την θεματολογία, είτε εκφράζεται αρμονικά είτε σε αντίστιξη, καθώς και με το σεβασμό στα υλικά μέσα. Σήμερα εργάζομαι προσπαθώντας οι εικόνες να υλοποιούνται με το νερό και το φως, ώστε με αυτόν το τρόπο η φύση να αποτελεί συστατικό στοιχείο της δημιουργίας των έργων μου.

Τίτλος έργου: Εικόνες ενός άγνωστου τόπου 1999 Ακρυλικά, πηλός, νήματα, κολλάζ

της Ασπασίας Κουζούπη,
αρχιτέκτονα τοπίου

Εισβολή του φυσικού στο ανθρωπογενές και του ανθρωπογενούς στο φυσικό

Σχέση αρχιτεκτονικής και τοπίου

Η εμπλοκή / σύμπραξη του φυσικού και του ανθρωπογενούς τοπίου είναι το πρίσμα μέσα από το οποίο ενατενίζω τη σχέση των ανθρώπων με τη φύση στην οποία ανήκουμε.

Η σχέση ανθρωπογενές-φυσικό δεν είναι κατά βάση ένα δίπολο. Αρκεί το ανθρωπογενές να μην είναι μονοσήμαντα επεκτατικό έναντι του μή ανθρωπογενούς.

Στις περιπτώσεις του ακραίου επεκτατισμού του ανθρωπογενούς, το δίπολο έχει χώρο για να αναπτύξει την ισχύ του. Έτσι εμφανίζεται η αφετηρία του προβλήματος στη σχέση φυσικού και ανθρωπογενούς: στο διαχωρισμό τους.

ΕΙΚΟΝΑ 1: Εσωτερικό λατομείου στην Γόρτυνα. Το εσωτερικό λατομικό τοπίο αποτελείται από ανθρωπογενή δωμάτια αφάιρεσης υλικού, από σκόρπια ή δομημένα λατόμηση, από αποσπασμένες ενότητες βράχου της οροφής λόγω γεωλογικών και βαρυτικών δυνάμεων. Βαθυτιπία: Α.Κουζούπη [Το επισκέφτηκα ως προσκαλεσμένη της Σχολής Καλών Τεχνών της Avignon (νοητικές χαρτογραφήσεις του μύθου της Αριάδνης, διδάκτων: Laurent Derobert)]

ΕΙΚΟΝΑ 2: Η ελιά σφίγγει συνεχώς τον κίονα: έχει περιελιχθεί γύρω του με τρόπο που για να αποσπαστεί πλέον ο κίονας θα πρέπει να πληγωθεί η ελιά. Φωτό: Α. Κουζούπη

> ΔΙΑΣΤΑΥΡΩΣΕΙΣ

ΕΙΚΟΝΑ 3: Τοπίο Βωξίτη: στο πρώτο πλάνο η πλατφόρμα κίνησης οχημάτων όπου το υλικό συνεχώς μετακινείται. Στο βάθος αγριόχορτα φυτρώνουν πάνω στον αμετακίνητο βωξίτη. Φωτό: Α. Κουζούνη

ΕΙΚΟΝΑ 4: Το ρέμα της μικροδάφνης μετά τη βροχή. Επιτόπια επίσκεψη την άνοιξη του 2010 με την Katia Roux (τελειόφοιτο Ecole Nationale D' Architecture de Paris la Villette). Αναζητήσεις τρόπων σύζευξης του Υμηττού με την Αθήνα. Φωτό: Α. Κουζούνη

ΕΙΚΟΝΑ 5: Οι εκβολές του ρέματος της Πικροδάφνης στην περιοχή του ΕΔΕΜ μετά από βροχή: το βρόχινο νερό σχηματίζει έναν κύκλο μέσα στη θάλασσα / φωτομοντάζ με μία βαθυτυπία μου με θέμα τις γεωλογικές και διαβρωτικές δυνάμεις που επενεργούν συνεχώς στο τοπίο. Φωτό, φωτομοντάζ: Α. Κουζούνη

Οι στρατηγικές της φυσικής εισβολής στο άστυ

Οι πόλεις, κάποτε προστατευμένες από το 'έξω' με τείχη, έδωσαν τη θέση τους σε δομές πόλεων που εξακολουθούσαν να μένουν κλειστές στη διείσδυση της φυσικής δυναμικής στον εσωτερικό πυρήνα τους. Η διάχυση των αστικών χαρακτηριστικών στην Ελληνική ύπαιθρο δεν έχει ακόμη αντισταθμιστεί με την αντίστοιχη διάχυση των φυσικών διεργασιών μέσα στις Ελληνικές πόλεις. Ο απεγκλωβισμός των σύγχρονων αστών από το δίπολο ανθρωπογενές-φυσικό θα έχει νόημα όταν θα μπορούν να βιώνουν στην καθημερινότητά τους την συνύπαρξη άστεως και υπαίθρου. Όσο μεγαλύτερη είναι η ένταση της αποκοπής ενός

αστικού κέντρου από την περιβάλλουσα ύπαιθρο, τόσο μεγαλύτερη σημασία έχουν οι στρατηγικές με τις οποίες θα επιτευχθεί η εισβολή της φυσικής δυναμικής στο αστικό πεδίο. Στην Αθήνα, οραματίζομαι ένα τοπιακό δίκτυο που θα διασπά την αδιαπέραστη πόλη, συνδέοντας περιοχές του κέντρου της με τα γύρω βουνά και το παραθαλάσσιο μέτωπο, ενεργοποιώντας ως οδηγούς της φυσικής δυναμικής τα εναπομείναντα ρέματα, όπως το ρέμα της πικροδάφνης που συνδέει Υμηττό με Σαρωνικό, συντάσσοντας οργανωμένα δίκτυα αδόμητων χώρων ώστε να λειτουργούν ως διαδρομές της φυσικής

εισβολής, αλλήλ και χρησιμοποιώντας κάθε σημαντικού μεγέθους χώρο - όπως το αεροδρόμιο του Ελληνικού - προκειμένου να ανατραπεί η σχέση αποκλεισμού των αστών από τις φυσικές διεργασίες. Η αρχιτεκτονική τοπίου σε κλίμακα πολεοδομικής στρατηγικής, αν και είναι σε θέση να λύσει πολλά από τα δυσεπίλυτα Αθηναϊκά μας θέματα, δεν έχει ακόμη εκφράσει έμπρακτα τη δυναμική της δύναμη.

ΕΙΚΟΝΑ 6: Μαρμάρيني βράχοι-εξορυκτικά πέταλα και δομές από μαρμαρόπετρες / Ανοικτό Μουσείο Παλαιάς Λατομικής Τέχνης, στα ανενεργά λατομεία μαρμάρου. Φωτό: Johanna Weber / από το αρχείο του στούντιο ΓΛΥΠΤΑ ΑΡΧΙΤΕΚΤΟΝΙΚΑ ΤΟΠΙΑ

Η Γεωλογία ως εργαλείο σύζευξης

Σε έκταση 13,5 εκταρίων ανενεργών λατομείων στις Βόρειες παρειές της Πεντέλης, συγκεκριμένα στη θέση 'Αιούλα' Διονύσου Αττικής, έλαβε χώρα η πρώτη μεγάλης κλίμακας συνεργασία μου με τη Νέλλη Γκόλαντα, γλύπτη τοπίου (επίσης είναι μητέρα μου και μία από τους βασικούς μου δασκάλους).

Εκεί τα μέτωπα των βράχων παρουσιάζονταν σχεδόν λεία, κομμένα πάνω στους εσωτερικούς δομικούς κομμούς τους: λόγω του τρόπου αφαίρεσης του μαρμάρου, που ενεργοποιούσε τη μειωμένη αντίσταση του υλικού στην επιφάνεια του κομμού, αντίστοιχο αποτέλεσμα θα μπορούσε να έχει προέλθει χωρίς την

ανθρωπογενή παρέμβαση. Για το λόγο αυτό, το τοπίο αυτό, όταν βρεθήκαμε σε αυτό, ήταν ανάμεσα στο φυσικό και το ανθρωπογενές. Ένα παράξενο υβρίδιο¹. Στο τοπίο αυτό αποκριθήκαμε με ξερολιθικές μόνο κατασκευές/δομές, με τη χρήση του υλικού που υπήρχε εκεί εν αφθονία, της μαρμαρο-πλατύνης. Χρησιμοποιήθηκαν οι πέτρες που είχαν αφεθεί σκόρπιες, ενώ σεβαστήκαμε λόγω της γεωμετρίας τους, τους κωνικούς σωρούς από ακινητοποιημένη πλατύνη, τους οποίους στη συνέχεια αναγνωρίσαμε ως γιγάντιες κληψύδρες προσμέτρησης του χρόνου εργασίας των λιθοξόων/λατόμων που εργάστηκαν εκεί.

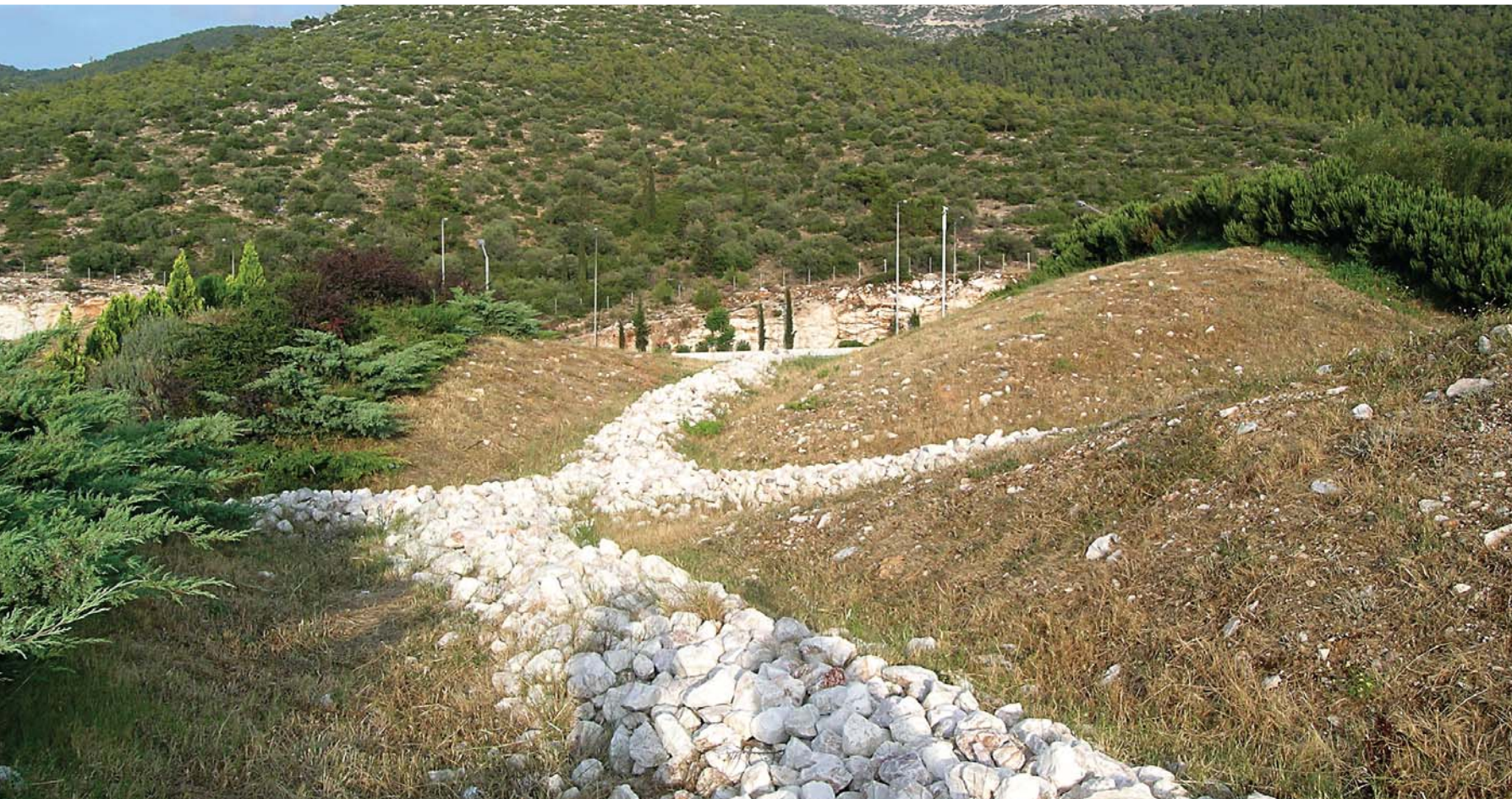
ΕΙΚΟΝΑ 7: Η ρίζα του δέντρου στο λατομείο προχωρά διευρύνοντας την ασυνέχεια (κομμό) του μαρμάρινου όγκου διαρρηγνύοντας σταδιακά το υλικό. Φωτό: Α. Κουζούπη

ΕΙΚΟΝΑ 8: Οι ανακλαστικές ιδιότητες του μαρμάρου αλληλίζουν το χρώμα του έργου ανάλογα με το φως της ατμόσφαιρας. Φωτό: (α): Δ. Καλαποδάς / (β, γ): Α. Κουζούπη από το αρχείο του στούντιο ΓΛΥΠΤΑ ΑΡΧΙΤΕΚΤΟΝΙΚΑ ΤΟΠΙΑ

ΕΙΚΟΝΑ 9: Πέτρες από την κληψύδρα πλατύνης. Φωτό: Α. Κουζούπη από το αρχείο του στούντιο ΓΛΥΠΤΑ ΑΡΧΙΤΕΚΤΟΝΙΚΑ ΤΟΠΙΑ

ΕΙΚΟΝΑ 10: Από τους Λοφίσκους των νησίδων του κόμβου Κατεχάκη, Φωτό: Α. Κουζούπη από το αρχείο του στούντιο ΓΛΥΠΤΑ ΑΡΧΙΤΕΚΤΟΝΙΚΑ ΤΟΠΙΑ

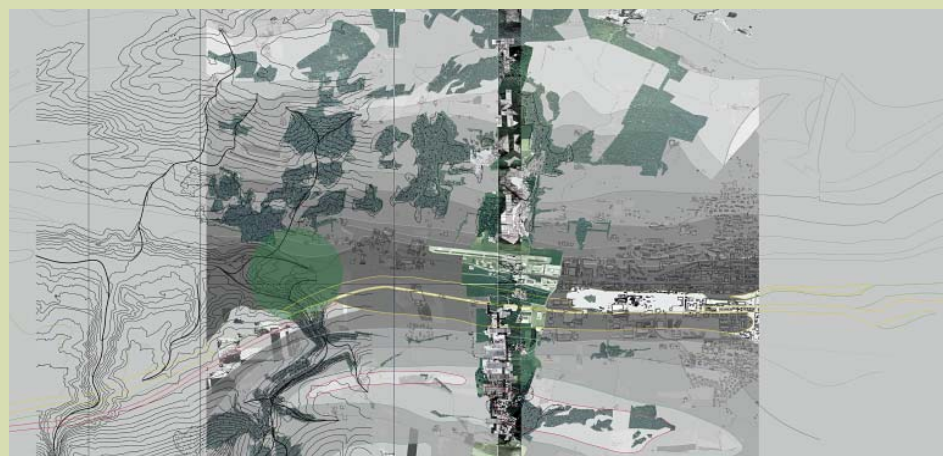
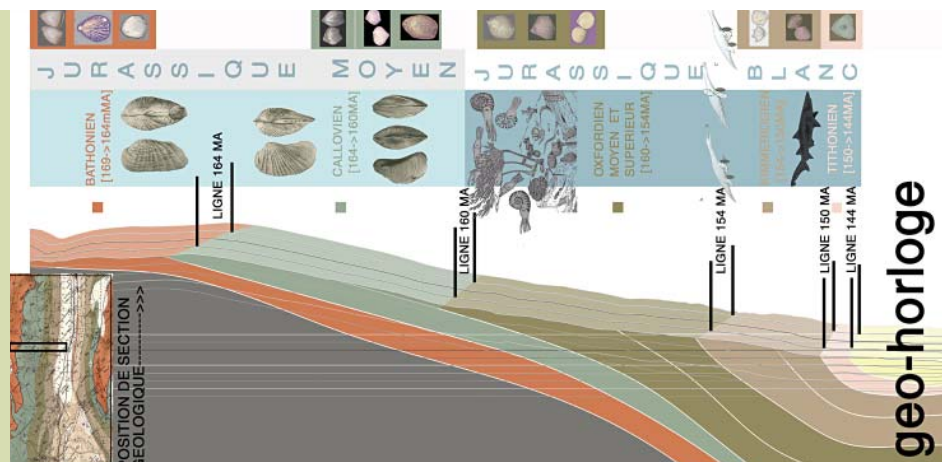

Η επαναχρησιμοποίηση υλικού ως σήμανση της ανθρωπογενούς μεταβολής

Τη μεταβολή του βουνού σε οδικό άξονα μέσα από το οδικό έργο κατασκευής του και κατ' επέκταση μέσα από τη χρήση των οδικών υλικών, το 'γίνεσθαι από βουνό δρόμος', ήταν που στοχεύσαμε² να διαιωνίσουμε στα συμπλέγματα μικρο-τοπίων κατά μήκος της Δ.Π.Α.Υ., τα οποία ο Γιάννης Αίσωπος αποκαλεί «μεταβατικά τοπία»³. Χρησιμοποιώντας υλικά από τα οποία παράχθηκε ο οδικός άξονας στις παρεμβάσεις μας κατά μήκος της τομής του Υμηττού, στοχεύσαμε στον απεγκλωβισμό τους από το δίπολο 'οδικό έργο-βουνό'. Κάποια από αυτά είχαν προ-κατασκευαστεί με μονοσήμαντο προορισμό, για να επιτελέσουν συγκεκριμένη

λειτουργία. Όπως τα 'L-blocks': κατασκευάστηκαν ως φορητά στοιχεία αντιστήριξης. Τα ανακλινόμενα υλικά: ως υλικά οδικής σήμανσης. Τα 'μπλόκια': ως διαχωριστικά λωρίδων κίνησης αυτοκινήτων. Άλλα υλικά που χρησιμοποιήσαμε ήταν το δευτερογενές προϊόν της διαδικασίας διάνοιξης του δρόμου: βράχοι, χώμα του Υμηττού. Κατ' επέκταση, οι νησίδες και τα όρια του αυτοκινητοδρόμου όπου αναπτύσσονται τα συμπλέγματα των παρεμβάσεών μας θελήσαμε να είναι τόποι συνάντησης του βουνού με το δρόμο, του χρόνου πριν τη διάνοιξη του δρόμου, του χρόνου κατά τη διάνοιξή του, και του χρόνου κίνησης του οχήματος όπου επιβαίνει ο παρατηρητής τους.

Τα υλικά κατασκευής συχνά υπόκεινται στο διαχωρισμό φυσικό/ανθρωπογενές. Ως ποιο σημείο μπορούμε να παρακολουθήσουμε αυτόν το διαχωρισμό; Ο βράχος του Υμηττού μεταμορφώθηκε σε σκύρα διαφόρων κοκκομετρήσεων. Τα σκύρα αναμειγνύονται στο μπετόν των γεφυρών. Τεχνητός λίθος; Το χώμα που προέκυψε από την τομή του Υμηττού θεωρούνταν μπάζα προς απομάκρυνση. Είναι στην πραγματικότητα υψηλής βιολογικής αξίας χώμα. Πράγματι, στους λοφίσκους των νησίδων του κόμβου Κατεχάκη όπου και χρησιμοποιήθηκε, κάθε χρονιά φυτρώνουν αγριολούλουδα και λαμβάνει χώρα ένας χορός πεταλούδων.

ΕΙΚΟΝΑ 11: Συνέχεια την έρευνα που είχα ολοκληρώσει στο πολυτεχνείο της Ζυρίχης: στο υπέδαφος της περιοχής, αλληλεπλήθη στρώματα βυθών θαλάσσιων της Ιουρασικής εποχής, γεμάτα απολιθωμένα θαλάσσια ζώα που σχηματίζουν ίχνη παλαιό-οικοσυστημάτων

ΕΙΚΟΝΑ 12: Στα δεξιά=> time corridor: προσμετρά το χρόνο, φιλοξενεί έρευνα και εργοστάσια ωρολογιοποιίας, αναχαιτίζει την πόλη /στα αριστερά => movement corridor: συνενώνει τα αποκομμένα από το οδικό/σιδηροδρομικό δίκτυο δάση για την κίνηση άγριας πανίδας. Institute for Landscape Architecture/ Professor Christophe Girot/ MAS.LA 05-06 ETH_Z/ Thesis Project: Aspaso Aspasia Kouzoupi

Η Γεωλογία ως εργαλείο προς την ερμηνεία ενός πεδίου

Το 2007 το καντόνι Neuchatel, προκήρυξε τον Παγκόσμιο διαγωνισμό ιδεών για τη διαχείριση του φυσικού και δομημένου περιβάλλοντος τμήματος της κοιλάδας των ρολογιών: της περιοχής ανάμεσα στην πόλη La Chaux de Fonds (γενέτειρας του Le Corbusier) και την πόλη Le Locle. Μέσα στην κοιλάδα των ρολογιών, σύμφωνα με την πρόταση που υπέβαλα με ειδικό σύμβουλο το χωροτάκτη Σταύρο Μέντο, θα αποκαλύπτονταν το Γεωλογικό Ρολόι που προσμετρά το χρόνο στο υπέδαφός της, όπου η απόσταση από το παρόν θα εμφανίζονταν μέσω των ιχνών - μορφών των ζώων που θάφτηκαν στις προαιώνιες άμμους αφήνοντας το

αποτύπωμά τους στο παλίμψηστο της Γής. Ασβεστόλιθοι, όπου απολιθώματα αχιβάδων κοιμούνται, κάτω από το χορτάρι που βόσκουν οι αγελάδες, ξαναβρίσκουν το φως για να διηγηθούν την ιστορία της σχέσης θάλασσας και γης. Στο σημείο αυτό μπαίνω στον πειρασμό να αναφερθώ στον τρόπο που ο Παναγιώτης Τουρνικιώτης περιγράφει τον τάφο (la tombe) του Le Corbusier στο κοιμητήριο του Roquebrune πάνω στη Μεσόγειο: «το μπετόν, οριζόντιο, σαν απολιθωμά της θάλασσας, πετρωμένη επιφάνεια των νερών! Πάνω του έχει αποτυπωθεί μια αχιβάδα στα αριστερά, και άλλη μια στα δεξιά»⁴. Ανατριχιάζω

σκεφτόμενη την συνάφεια αυτής της επιφάνειας με τα ασβεστολιθικά πετρώματα της γενέτειράς του.

Το γεωλογικό ρολόι-τοπίο, ανοικτό μουσείο φυσικής ιστορίας, σύμφωνα με την αρχική μου πρόταση (διπλωματική μου στο ETH_Z), λειτουργούσε και ως σκαμμένη τάφρος εμποδίζοντας την περπατήρα διάχυση της La Chaux de Fonds στην ανοικτή κοιλάδα.

Παράλληλα, υποστήριζε τη διατήρηση της γεωργίας και κτηνοτροφίας στην κοιλάδα, ενώ συμπληρώνονταν από μια γέφυρα σύνδεσης των δασικών μαζών, πάνω από το δίκτυο μεταφορών: για την απελευθέρωση των κινήσεων της άγριας πανίδας.

ΕΙΚΟΝΑ 13: Το béton lavé ως τεχνητός ιζηματογενής βράχος, στην πλατεία Κατράκη. Αντί απολιθωμάτων ενέχει βότσαλα που αναφέρονται στην γειτονική παραλία στον Σαρωνικό. Φωτό: Ε. Αττάλη

Η σχισμή ως εργαλείο ανάκτησης

Πλατεία Κατράκη, ένα αστικό πεδίο στο κέντρο της Γλυφάδας έκτασης 0.6 εκτάρια.

Επιθυμία μας⁵: η εισβολή σε αυτήν, της άγριας χλωρίδας του Υμηττού, και των ιζημάτων του αιγιαλού του Σαρωνικού. Η ανάκτηση της κεντρικής πλατείας Γλυφάδας από τις φυσικές δυνάμεις που καταστέλλονται στις παρυφές της πόλης της Γλυφάδας: εκεί όπου το βουνό και οι παραλίες καταπατώνται από σπίτια και κέντρα διασκέδασης.

«Στα εγκαταλειμμένα τμήματα του αεροδρομίου του Ελληνικού, οι φαρδιοί αρμοί διαστολής έχουν γίνει κηπάκια αγριόχορτων. Τα αγριόχορτα διεκδικούν

τις ρωγμές, διευρύνοντας τα κενά, μετατρέποντας τον ελλειπικό χώρο σε επαρκή, σχηματίζοντας σχισμές»⁶. Η επενέργεια των φυσικών δυναμικών, αντιμετωπιζόμενες αντί ως δυνάμεις φθοράς ως τροφοδότριες δυνάμεις που δρουν με τη συνέργεια του άτεγκτου ευεργέτη χρόνου. Τι θα απομείνει άραγε από αυτό το τόσο σημαδιακό τοπίο του παλιού αεροδρομίου, όπου η φύση επιστρέφει δυνατή και ζωοδότρα;

ΕΙΚΟΝΑ 15: Οι ρωγμές γίνονται σχισμές. Σχέδιο Α. Κουζούνη, Μάρτιος 2007

ΕΙΚΟΝΑ 16: Οι σχισμές γίνονται χαράδρες. Σχέδιο Α. Κουζούνη, Απρίλιος 2007

¹ Το χαρακτηρισμό «υβριδικά τοπία» αναφορικά με το έργο μας χρησιμοποιεί ο Χριστόφορος Κατσαρός: Catsaros C. (2005): Paysages hybrides: du mont Penteli a la voie Attique (Grèce). Paysagiste : Nella Golanda, Architecte: Aspasia Kouzouri in: d'architectures #149

² (Γλυπτά Αρχιτεκτονικά Τοπία, Ν. Γκόλντα + Α. Κουζούνη, σε συνεργασία με τα συνεργεία της κ/ξ Αττική Οδός)

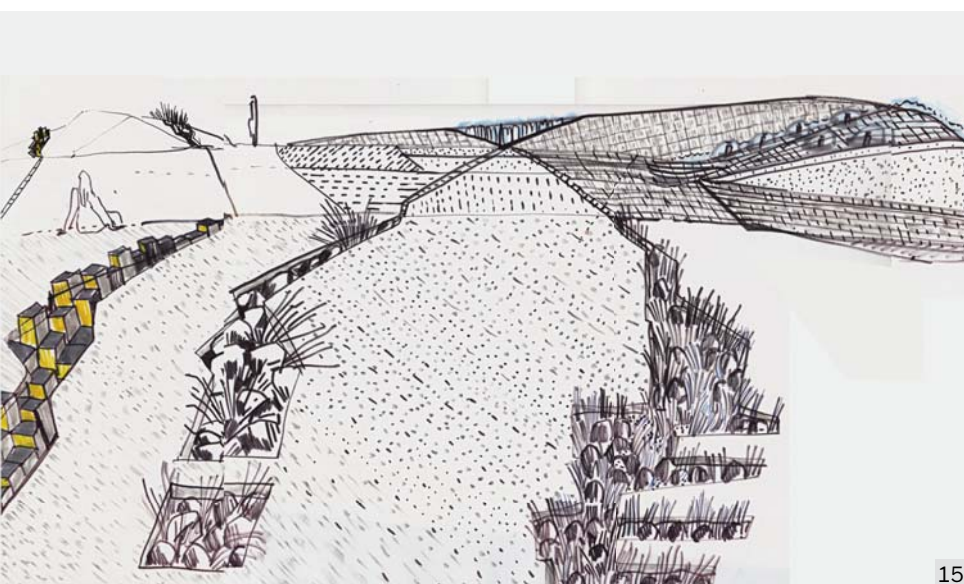
³ Χρησιμοποιεί την διατύπωση "Transitional landscapes". Aesopos Y. (2007): Post-Olympic Architecture. σελ 66-69, στο: A10#15

⁴ Τουρνικιώτης Π. (2010): Η Διαγώνιος του Le Corbusier, σελ 21, Αθήνα: Εκκρεμές.

⁵ Η πλατεία Κατράκη παρήχθη ως έργο συνεργασίας της ομάδας ΓΛΥΠΤΑ ΑΡΧΙΤΕΚΤΟΝΙΚΑ ΤΟΠΙΑ (Νέλλη Γκόλντα + Ασπασία Κουζούνη) με την Τεχνική Υπηρεσία Δήμου Γλυφάδας (διευθυντής- Κ. Βαρδακούλιας -αρχιτέκτων, υπεύθυνη έργου - Κ. Καραλή -αρχιτέκτων)

⁶ Κουζούνη Α. (2010): Φύουσες Ρωγμές, Φύουσες σχισμές, φύουσες χαράδρες. σελ 362-371, στο: Παννία Φ. Κοτιώνης Ζ. (επιμ.) ΚΙΒΩΤΟΣ / παλαιοί σπόροι για νέες καλλιέργειες, 12^η Διεθνής Έκθεση Αρχιτεκτονικής, Μπιενάλε Βενετίας. ΥΠΕΚΑ. Βόλος: Πανεπιστημιακές Εκδόσεις Θεσσαλίας.

ΕΙΚΟΝΑ 14: Η ανάκτηση των αρμών διαστολής στο Ελληνικό. Φύουσες σχισμές, σφύζουσες αγριόχορτα. Η γενεσιουργός ιδέα πίσω από την Πλατεία Κατράκη. Φωτό: Α. Κουζούπη

του Ζήση Κοτιώνη, αρχιτέκτονα,
καθηγητή Πανεπιστημίου Θεσσαλίας

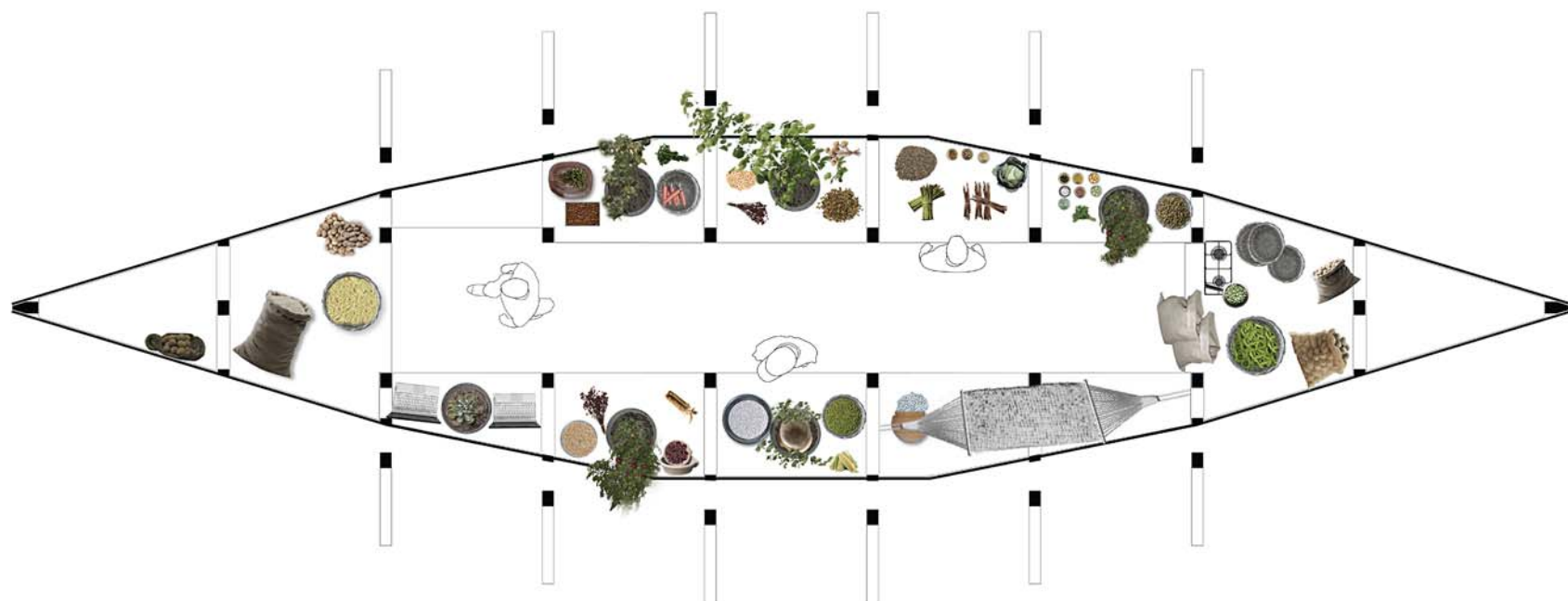
Η κιβωτός: προς μια «μαλακή» αρχιτεκτονική

Ζούμε σε συνθήκες έκτακτης ανάγκης. Όχι μόνο επειδή η οικονομική κρίση περιστέλλει την ευδαιμονία και κλονίζει την βεβαιότητα της οικονομικής επιβίωσης του καθενός χωριστά, αλλά επειδή η ανθρώπινη δραστηριότητα συνολικά εγγράφεται σε ένα περιορισμένο κόσμο ο οποίος σπαταλιέται και εξανεμίζεται. Όσο κι αν η εξάντληση των γήινων αποθεμάτων, με την εξέλιξη της τεχνολογίας και την διεύρυνση των πεδίων εκμετάλλευσης, διαρκώς αναβάλλεται, η ισχύουσα τάξη πραγμάτων οδηγεί στην ολοκληρωτική καταστροφή. Πρώτα προσχωρούν στο πολεμικό μέτωπο της καταστροφής τα πλήθη των φτωχών και απόκεντρων, που πλήττονται από τα δεινά της κρίσης της διατροφής. Το επισιτιστικό πρόβλημα, ως πρόβλημα μαζικής επιβίωσης συνδέεται άμεσα με το πρόβλημα της ποιότητας της διατροφής, που ακόμα δεν εμφανίζεται με την ίδια μορφή του κατεπείγοντος. Παρ' όλα αυτά και τα δύο, η επιβίωση και η ποιότητα της ζωής, είναι αλληλεπένδετα ζητήματα που αναφύονται ομού, καρποί της ανθρώπινης δραστηριότητας επάνω στο πλούσιο αλλά περιορισμένο έδαφος της γής.

ΔΙΑΣΤΑΥΡΩΣΕΙΣ

Το μοναδικό απόθεμα για την ανασυγκρότηση της οικουμενικής συνθήκης κατοίκησης είναι το έδαφος, το πεδίο συμβίωσης και συνδιατροφής. Η δράση στο έδαφος θα προσδιορίζει την εφικτότητα ή τα αδιέξοδα της συλλογικής ζωής. Η αρχιτεκτονική έχει ευθύνη να κατανοήσει τον εαυτό της όχι ως μορφοποίηση κελυφών και κτηρίων αλλιά ως συγκρότηση της εδαφικής δραστηριότητας εν γένει. Με αυτό τον τρόπο μπορεί να επαναπροσδιοριστεί η υλική και η πρακτική διάσταση του αρχιτεκτονείν. Η ευμολογία του ρήματος «κτίζω» υπαγορεύει την διευρυμένη εννόηση της αρχιτεκτονικής: Κτίζω σημαίνει ταυτόχρονα «καλλιιεργώ» και «οικοδομώ». Παρ όλη αυτά η καπι-

ταλιστική ανάπτυξη υπηρετείται από τον ακραίο ανταγωνισμό των δύο: της οικοδόμησης και τη καλλιέργειας. Ο ανταγωνισμός αυτός εκδηλώνεται σήμερα εξόχως ειρωνικά, με την ανταγωνιστική εκρίζωση της καλλιέργειας προς όφελος των «πράσινων» ενεργειακών υποδομών. Η ευθύνη της αρχιτεκτονικής ως διευθέτησης και μορφοποίησης του κτιστού συμπεριλαμβάνει το οικοδόμημα και την καλλιέργεια. Πώς μπορεί το διφυές στοιχείο του αρχιτεκτονείν να τροποποιήσει και να διευρύνει ταυτόχρονα την έρευνα πεδίου της αρχιτεκτονικής και να επηρεάσει τις πρακτικές της; Στην κατεύθυνση αυτή μπορεί να συμβάλει ένας πρόχειρος διαχωρισμός ανάμεσα σε «σκληρή»

και «μαλακή» αρχιτεκτονική. Η πρώτη είναι γνωστή, και συσχετίζεται άμεσα με την διαδικασία εξάνθησης των γήινων αποθεμάτων. Η δεύτερη, η «μαλακή», προδιαγράφεται από τον τρόπο που η φύση (natura) μορφοποιεί την φυτική παρουσία ως φύση-ανάπτυξη. Η φύση-ανάπτυξη (φύσις, φύειν, φύεσθαι) θεμελιώνεται σε κάποιον προγραμματισμό, τον οποίο εμβληματικά εναποκρύπτει στο εσωτερικό του ο σπόρος. Εκλαμβάνόμενος ως πρόγραμμα, ο σπόρος εμπεριέχει εκ των προτέρων εντός του εκείνα τα δεδομένα που μορφοποιούν το φυτό, επιτρέπουν την βιοτική διαμεσολήβηση του μεταβολιστικού κύκλου, όπου το φυτό προσφέρεται στον κόσμο, τον διατηρεί, και επιστρέφει

στην δυναμική του νέου σπόρου. Η απορρύθμιση της φυτικής λειτουργίας γίνεται σε πολλά επίπεδα: το βιολογικό με την τεχνική επέμβαση στο εσωτερικό του προγράμματος του σπόρου (γενετική τροποποίηση) και το χωροθετικό με την συστολή του φυτικού κόσμου υπέρ του οικοδομημένου. Επαγγελματίες την διεύρυνση του πεδίου της αρχιτεκτονικής και των πρακτικών της ιδιοποιούμεστε πρακτικές όπως αυτή της ανταλλαγής προϊόντων χωρίς χρήματα, την ανταλλαγή σπόρων, την προσφορά εθελοντικής εργασίας, το urban gardening, την ελαφριά ανακυκλωτική παραγωγή. Τέτοιες πρακτικές εμπλέκουν την αρχιτεκτονική, την αποπλανούν μέσα στον κορεσμό και

τη βαρυθυμία της, και της επιτρέπουν να ξαναδεί εκείνο τον εαυτό της τον εμπλεκόμενο στους μηχανισμούς της βαριάς παραγωγής «σκληρών» τοπίων και κελυφών, ως κατεχόμενη βαρετό και απειλητικό εαυτό.

Μετά την διάχυση της μητροπολιτικής ζωής στην ύπαιθρο, το έδαφος, ως κοινό αγαθό, επιχειρείται να επινοηθεί εκ νέου στις διάχυτες πόλεις, έτσι ώστε μία νέα συνθήκη επιβίωσης να ανασυγκροτεί την ενιαία εμπειρία του χώρου στις ειδικές εδαφικές εκδοχές, εδώ ή εκεί. Μπορούμε να μετατοπίσουμε την αντίληψη περί εδάφους που έχουμε χρησιμοποιώντας μια ενδυματολογική μεταφορά. Μια διαρκής εδαφική πύχωση περιέχει και

ξεδιπλώνει κατοίκηση και καλλιέργεια, παραγωγή και κατανάλωση, εργασία και επιθυμία, αφήνοντας κατά μέρος την παλιά αίγλη των μητροπολιτικών εντοπισμών στα αζήτητα.

Η «κιβωτός» αναστοχάζεται τους παλαιούς σπόρους και την βιοποικιλότητα που είναι διαθέσιμη αλλιά ξεχασμένη και υπό εξαφάνιση, καθώς ταυτόχρονα επαγγέλλεται νέες κουλτούρες εδαφικής ζωής. Η δικτύωση, η επικοινωνία και η διανομή, η εντοπιότητα, η ποικιλία, ο ηδονισμός, η συμβίωση και η συν-τροφικότητα, περιγράφουν ίχνη προσδιορισμού της νέας εδαφικής ζωής. Ένα εικονικό μανιφέστο επιχειρεί τον συμψηφισμό ανεξάρτητων αρχών και αρχείων, και διαπλέκει

θεωρητικούς που τους χώριζε βαθειά έχθρα απομονώνοντας στοιχεία της σκέψης τους που υπηρετούν την ανάγκη φορτώματος της κιβωτού με αντιφατικά και ετεροβαρή φορτία. Η επιθυμία για δικτύωση εμπεριέχει και τον θλιβερό κορεσμό της. Το παράδειγμα της επικοινωνίας, το οποίο χρησιμοποιήθηκε για να περιγράψει το μοντέλο της ψηφιακής μικροοικονομίας, μεγεθύνεται φιλοδοξώντας να περιγράψει πέρα από την μαλακή και την σκληρή οικονομία. Η ποικιλία επιχειρείται να απαχθεί από τα βαριά ράφια του συγκεντρωτικού καταναλωτισμού και να

ειδωθεί διεσπαρμένη στις πολυκύμαντες πτυχώσεις της γης, επί τόπου, εκεί όπου απήχθη. Η επίκληση στον ηδονισμό δεν αποτελεί μόνο εξορκισμό για την μελαγχολία της πόλης αλλιά είναι και ένα είδος επίκλησης στην επικοινωνία απλότητα: αυτή η κατεύθυνση, που λήει ότι «το καλό είναι τζάμπα», συντείνει στην πιθανολογούμενη αποεμπορευματοποίηση των αγαθών. Και τέλος τα συμβιωτικά, τα παρασιτικά και τα συν-τροφικά μοντέλα του μικροκόσμου της βιολογίας, τα οποία εμπεριέχονται στο μοναδικό ανθρώπινο σώμα επί εκατομμύρια φορές, επιχειρείται

να γίνουν μεταφορές κοινωνικές, χωρίς φανατισμό, με την ακριβόλογη και θερμή ματιά της νέας επιστήμης. Εν τέλει η κιβωτός προτείνεται ως μια συνάθροιση κοινών αγαθών, ως υπαινιγμός για την υπαίθρια ζωή, ως πρόταση για την διεύρυνση της δικαιοδοσίας και των πρακτικών της αρχιτεκτονικής πέραν του οικοδομικού, και ως συνάθροιση ή καλύτερα, ως σωρός λόγων, ετεροβαρών και αντιφατικών που φυγαδεύουν όλη την μαλακή φιλοσοφία του σπόρου προς το εγγύς μέλλον, ξεριζώνοντάς την από το απώτατο παρελθόν.

του Τάση Παπαϊωάννου, αρχιτέκτονα,
καθηγητή Ε.Μ.Π.

Κορυφογραμμές στον ορίζοντα

Παρατηρώ την κορυφογραμμή του βράχου που βρίσκεται αντίκρυ μου, σ' ένα μικρό παραθαλάσσιο χωριουδάκι της Ρόδου. Αναδύεται μέσα από τη θάλασσα και αφού διαγράψει μια ανοδική ακανόνιστη πορεία ξαναπέφτει πάλι απότομα, λες και την έλκει μια υπερφυσική μαγνητική δύναμη που βρίσκεται κρυμμένη στο βυθό της θάλασσας. Παρατηρώ καλύτερα για να διακρίνω λεπτομέρειες. Ο γκρίζος βράχος κάτω χαμηλά, στην επαφή με το νερό σκουραίνει έντονα, υποδηλώνοντας την περιοχή που καλύπτουν τα κύματα όταν έχει φουσκοθαλασσιά, μετά ανηφορίζει σχεδόν κατακόρυφα, απόκρημνος, κοφτερός, για να γυρίσει λίγο οριζόντια, να ανεβοκατέβει με απαλές καμπύλες αρκετές φορές μέχρι να φτάσει στην κορυφή και σχεδόν απότομα να βουτήξει ξανά στη θάλασσα.

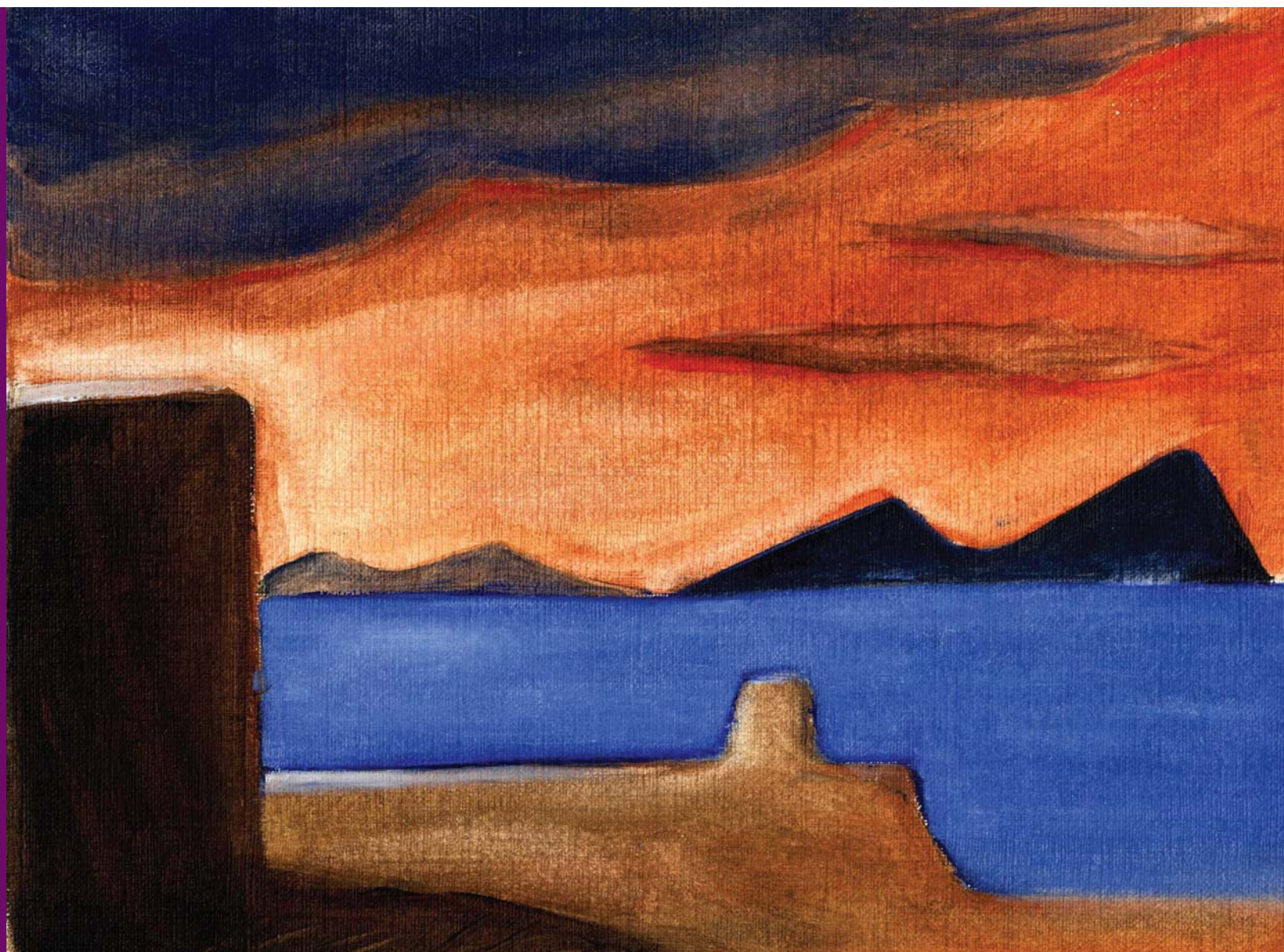

“Είναι πράγματι ενδιαφέρον να παρατηρείς πως αναδεικνύεται ένα τοπίο μέσα από τις φωτοσκιάσεις και τα παιχνιδίσματα του φωτός, ιδίως το μεσημέρι που φτάνει να εξαυλώνεται από το ανελέητο και εκτυφλωτικό φως του καλοκαιριού”

Εκεί ψηλά στη συνέχεια του γκρίζου πετρώματος αχνοφαίνονται τα ερείπια κάποιου κάστρου. Καμωμένοι οι τοίχοι του από την ίδια πέτρα, ίσα που καταθαβαίνεις την αρχαία κατασκευή έτσι που στέκει στο τοπίο. Έργο των χεριών του ανθρώπου, ξεχωρίζει από τη φυσική γραμμή του εδάφους ως εκλογικευμένη ενέργεια που βάζει σε τάξη τους πελεκημένους ογκόλιθους οι οποίοι έρχονται να συμπληρώσουν τη φυσική οχύρωση που προσφέρει ο βράχος σε κείνο το σημείο. Την ύπαρξη του αρχαίου τείχους προδίδει ο τρόπος που πέφτει ο ήλιος πάνω στην

επίπεδη επιφάνεια και το διαφοροποιεί από τις έντονες και ακανόνιστες φωτοσκιάσεις του φυσικού βράχου με τις πάμπολλες σχισμάδες και ρωγμές που υπάρχουν πάνω στο αρχέγονο σώμα του. Οι τοίχοι στέκονται ίσιοι ακόμη, μετά από τόσους αιώνες, στο ίδιο σημείο σε πείσμα του χρόνου, να μαρτυρούν άλλες προγενέστερες εποχές, άλλες χρείες, άλλες ανάγκες. Μια λοξή γραμμή που ανηφορίζει σαν φίδι στην πλαγιά, μαρτυρά το παλιό μονοπάτι που οδηγεί στην πύλη του κάστρου. Ποιος ξέρει άραγε τι ανθρώπινες ιστορίες κρύβονται μέσα σε

τούτα τα χαλάσματα και τους μισογκρεμμένους τοίχους; Δυο πεύκα ακριβώς πάνω στην κορυφή στέκονται δίπλα-δίπλα σαν να συνομιλούν, δύο πράσινες αντιστίξεις στην γκρίζα γραμμή. Λίγο πιο κάτω χρυσοκίτρινα χόρτα, κατά στρώσεις, διακόπτουν την κυριαρχία του γκρίζου, ενώ που και που σκίνα, θυμάρια και άλλοι υπέροχοι θάμνοι απ' αυτούς που συναντάς σε όλη τα τοπία της νησιωτικής χώρας, συμπληρώνουν σαν σκούρες πράσινες η λαδιές πινελιές το τοπίο που φαντάζει σαν ζωγραφικός πίνακας απέναντί μου. Κάτω

χαμηλά, κοντά στην ακτή, μια συστάδα από αλμυρίκια δημιουργούν μια πράσινη όαση ανάμεσα στα γκριζα και στα κίτρινα που εναλλιάσσονται φτάνοντας μέχρι κάτω στην θάλασσα.

Μακριά στο βάθος άλλη μια κορυφογραμμή κι άλλη μια ακόμη μακρύτερα, που μόλις διακρίνεται, διαμορφώνουν τον ορίζοντα κι ανάλογα με το φως της μέρας μεταβάλλονται αποκτώντας όλο το φάσμα των χρωματικών αποχρώσεων, ανάμεσα στο αχνό γκρι και στο ανοικτό γαλάζιο. Αργά το απόγευμα, κατά το ηλιοβασίλεμα γίνονται μενεξεδιές και

μοβ μέχρι να χαθούν σιγά-σιγά οριστικά μέσα στο σκοτάδι, περιμένοντας το χάραμα και τις πρώτες ακτίνες της ανατολής που θα τις ξαναζωντανέψουν. Είναι πράγματι ενδιαφέρον να παρατηρείς πως αναδεικνύεται ένα τοπίο μέσα από τις φωτοσκιάσεις και τα παιχνιδίσματα του φωτός, ιδίως το μεσημέρι που φτάνει να εξαυλώνεται από το ανελέητο και εκτυφλωτικό φως του καλοκαιριού.

Και η θάλασσα μέσα από την οποία ξεπηδούν όλες αυτές οι υπέροχες κορυφογραμμές, αγναντεύοντάς την μαγνητίζει το βλέμμα σου και σε τραβάει μαζί της

και σε ταξιδεύει μέχρι τον ορίζοντα, όπου σμίγει με τον ουρανό, εκεί που τα χρώματα ξεθωριάζουν, διαχέονται και γίνονται ένα απέραντο γαλάζιο που κατά τόπους ασημίζει καθώς πέφτουν πάνω στο νερό οι ακτίνες του ήλιου. Πάνω σ' αυτό το "φόντο" προβάλλονται σαν μονοκοντυλιές οι όμορφες κορυφές των λόφων και των βουνών που χαρακτηρίζουν τη γη μας και γενικότερα τα τοπία της Μεσογείου. Και το μάτι περνάει εύκολα από τη μια στην άλλη, από την κοντινή σε κείνη που βρίσκεται μακρύτερα, δίδοντας μ' αυτόν τον τρόπο το μέτρο και την κλίμακα του τόπου.

Το ίδιο όμως, δεν συμβαίνει και με τα κτίρια; Η κορυφογραμμή τους, εκεί που η απόληξη της κτιριακής μάζας συναντά τον ουρανό και ώρες-ώρες μοιάζει να μετεωρίζεται στο κενό, δεν μας δίνει την αίσθηση που έχουμε για το χώρο; Αν είναι ψηλός ή χαμηλός, ανοικτός ή κλειστός, στενός, μικρός, μεγάλος; Κι όσο σημαντική είναι η σχέση του κτιρίου με τη γη, το πως, δηλαδή, αυτό στέκεται και ακουμπά πάνω στο έδαφος, άλλο τόσο σημαντική είναι και η προβολή του στο φωτεινό ουρανό. Πόσο μάλλον όταν

αυτή είναι η πρώτη εικόνα που αντιλαμβανόμαστε καθώς αντικρίζουμε το κτίριο, δίδοντάς μας μια εποπτική και συνολική εικόνα για τον αρχιτεκτονικό χώρο που βρίσκεται μπροστά μας. Και τότε, αυτή η προσεκτική παρατήρηση –από πάνω προς τα κάτω– δε μας θυμίζει αυτό που λέμε: «ότι κοιτάμε κάποιον από την κορφή μέχρι τα νύχια»; Ας σκεφτούμε, επίσης, πως και τις πόλεις μας τις χαρακτηρίζουν κυρίως οι κορυφογραμμές τους, είτε βρισκόμαστε μέσα στον αστικό τους ιστό, είτε τις

αγναντεύουμε από μακριά. Τόσο που τις περισσότερες φορές αποτελούν το διακριτικό τους σημάδι, την ταυτότητά τους, όπως για παράδειγμα, το περιβόητο skyline του Μανχάταν της Νέας Υόρκης, με τους ουρανοξύστες που ανεβοκατεβαίνουν σαν να ακολουθούν τις νότες μιας αθέατης μουσικής σύνθεσης. Και εκεί, οι ουρανοξύστες δημιουργούν μέσα στην απέραντη και μονότονη επιπεδότητα του τοπίου μια εξαιρετική τεχνητή κορυφογραμμή που την αντικρίζεις από πολύ μακριά καθώς πλησιάζεις την με-

“Όσο σημαντική είναι η σχέση του κτιρίου με τη γη, το πως, δηλαδή, αυτό στέκεται και ακουμπά πάνω στο έδαφος, άλλο τόσο σημαντική είναι και η προβολή του στο φωτεινό ουρανό ”

γαλούπολη, υποκαθιστώντας τρόπο τινά τους ανύπαρκτους λόφους. Γιατί εκεί, ο ορίζοντας είναι προς όλες τις κατευθύνσεις ίδιος και απaráλληλτος. Όπου και να στρέψεις το βλέμμα έχεις την αίσθηση ενός χώρου δίχως αρχή και τέλος, αφού δεν υπάρχει κάποιο φυσικό τοπόσημο ώστε να μπορέσεις να προσανατολιστείς. Ίσως ένα από τα πιο αρνητικά χαρακτηριστικά των νεοελληνικών πόλεων, είναι ακριβώς η μονότονη κορυφογραμμή τους. Η αστική μάζα συμπαγής, ισοπαλής, αδιάφορη, δεν συνδιαλέγεται με

τα όμορφα τοπία, το έδαφος, τις υφές, τα χρώματα, το φως. Χωρίς κενά ή διακοπές, χωρίς εξάρσεις ή παύσεις, η κορυφογραμμή τους κινείται ακολουθώντας μόνον το μέγιστο κατά ΓΟΚ ύψος και ασφυκτιά μέσα σ' ένα σώμα που δεν αναπνέει και πνίγεται. Ξαναγυρνάω το βλέμμα μου στα υπέροχα αρχέγονα βράχια και στη θάλασσα που λαμπυρίζει. Ναι. Κοιτάζοντας ξανά και ξανά, ανακαλύπτω πως αυτό το ίδιο το τοπίο μας υποδεικνύει κρυφά και μας σιγοψιθυρίζει τον τρόπο που

πρέπει να κτίζουμε. Κι άλλες που μας φωνάζει δυνατά πως εκεί δεν πρέπει να κτίσουμε καθόλου και να το αφήσουμε αλώβητο από τις δικές μας τις άστοχες και τις περισσότερες φορές καταστροφικές “αρχιτεκτονικές” επεμβάσεις. Έτσι, ακριβώς, όπως το δημιούργησε η Φύση πριν δισεκατομμύρια χρόνια, να στέκει ανέπαφο, άγριο, άγονο και κοφτερό, μέσα στη δική του την «αρχιτεκτονημένη ομορφιά»! Όπως η γκρίζα κορυφογραμμή που στέκει απέναντί μου.

του Γιάννη Κίζη, αρχιτέκτονα,
καθηγητή Ε.Μ.Π.
και του Κωσταντή Κίζη, αρχιτέκτονα

Ένταξη ενός μουσείου στη “Ράχη” με τα μαστιχόδεντρα

Ένα Μουσείο για τη Μαστίχα

Το «Μουσείο Μαστίχας Χίου» θα χτιστεί σε αγροτική έκταση της Ένωσης Μαστιχοπαραγωγών Χίου¹. Το κτήμα, απέναντι από το Πυργί, στην πλαγιά του λόφου που φέρει το εύγλωττο τοπωνύμιο “Ράχη”, έχει έκταση περίπου 50 στρεμμάτων, από τα οποία τα μισά έχουν άγρια βλάστηση, κυρίως από πουρνάρια. Πέντε στρέμματα στο μέσον της έκτασης είναι χέρσα και μπορούν να οικοδομηθούν, ενώ τα υπόλοιπα έχουν πρότυπη καλλιέργεια μαστιχόδεντρων, οργανωμένη από την Ένωση Μαστιχοπαραγωγών Χίου στη δεκαετία του 1970.

ΕΙΚΟΝΑ 1: Θέα προς δυσμάς

ΕΙΚΟΝΑ 2: Μαστιχόδεντρα ανάμεσα σε πεζούλες από
ξερολιθιά

ΕΙΚΟΝΑ 3: Θέα από το κτήμα προς το νότο. Στο βάθος το Πυργί

ΕΙΚΟΝΑ 4: Ερείπια αγροτικών πέτρινων κατασκευών

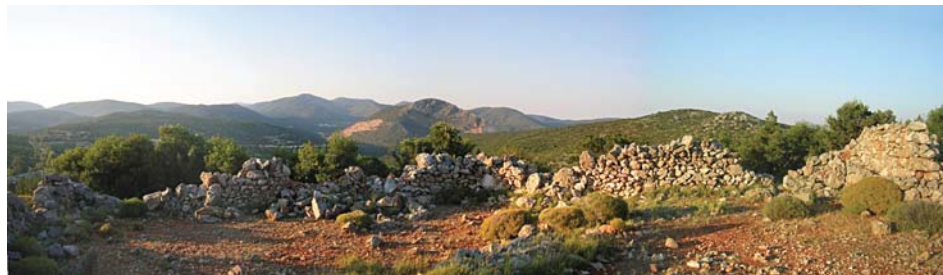

Χαρακτηριστικό στοιχείο του καλλιερ-
γημένου τόπου είναι η έντονη κλίση και
η οργάνωσή του σε πεζούλες. Ανάμεσά
τους ανακαλύπτει κανείς κατάλοιπα
από παράλληλες μικροκαλλιέργειες
(αμπελάκι, μπουστάκι) και τα ελάχιστα
απαραίτητα για την πολυήμερη παραμο-
νή των καλλιεργητών στο περιβάλλον: μια
στέρνα, ένα μικρό μαντρί, ένα καλυβάκι,
αποτυπώματα της προβιομηχανικής και
μακραίωνης παραδοσιακής μαστιχο-
καλλιέργειας. Ένα τοπίο εν τέλει πολύ
ευαίσθητο στην άρθρωσή του, αλλά στο
όριο της εξαφάνισης. Ο φόβος για την

καταστροφή του, την αλλοίωση, ή και
την προσβολή του από το χτίσιμο του
Μουσείου, έκανε τους ντόπιους καλ-
λιεργητές να εκφράσουν την επιθυμία
τους για ένα κτίριο κρυμμένο, υπόγειο,
ει δυνατόν ανύπαρκτο. Τι απαντήσαμε;

Η “ένταξη” στο τοπίο

Η υπόθεση της ένταξης νέας αρχιτεκτο-
νικής σε ιστορικό περιβάλλον έχει πάρει
διαστάσεις πάνδημης ενοχής απέναντι
στο παρελθόν, με αποτέλεσμα την
αρρωστημένα συντηρητική στάση της
νομοθεσίας και της άτολμης κοινωνίας
που την παράγει. Λίγοι αντιλαμβάνονται
ότι “το νέο και το παλιό πρέπει να ζουν
παράλληλα και διακριτά. Ο αρχιτέκτων,
για να καταστήσει το έργο κοινωνικά
οικειοποιήσιμο, αντλεί δυνάμεις και δι-
καιώματα από τον ισόρροπο συνδυασμό
συνθετικής επεξεργασίας και ιστορικής
γνώσης. (...) Κι αν έχει την τύχη να δρα

σε μία ώριμη και δεκτική κοινωνία, τότε (οφείλει) να προβαίνει σε τομηρές επιλογές”.²

Φοβούμαι ότι ανάλογα ισχύουν για την ένταξη αρχιτεκτονικού έργου στο τοπίο. Έχουμε παγιδευτεί στην εικόνα των προβιομηχανικών τοπίων της Ελλάδας³, λησμονώντας ταυτόχρονα την υπανάπτυξη και τη φτώχεια εκείνων των εποχών. Σε αντικατάσταση εκείνης της εικόνας, όμως, οι αδέξιες και απρογραμμάτιστες ανοικοδομήσεις των τελευταίων τεσσάρων δεκαετιών παραβίασαν τα όρια μεταξύ αστικού, αγροτικού και δασικού

χώρου.⁴ Γι’ αυτό και δικαιολογημένα αναζητείται μια ισορροπία της αρχιτεκτονικής πράξης με το περιβάλλον, με τρόπο μάλιστα ώστε “να αναδειχθούν οι ποιότητες του φυσικού τοπίου και η “αρχιτεκτονική” του, τόσο η κατασκευασμένη, όσο και η φυσική”.⁵ Η αρχιτεκτονική των ανθρώπων μοιάζει εδώ να αντιμάχεται την “αρχιτεκτονική” της φύσης.⁶ Ο αρχαίος κόσμος δεν φαίνεται να είχε ενδοιασμούς για τον πλήρη διαχωρισμό των δύο “αρχιτεκτονικών” και την εν συνεχεία ανασύζευξή τους σε νέο, ανθρωπογενές τοπίο, αναδημιουργημένο

με αυτοπεποίθηση, σφριγηλό, καύχημα του πολιτισμού του. Ο “παραδοσιακός” κόσμος του νεώτερου ελληνισμού του 18ου και του 19ου αιώνα, στη μικροκλίμακα των “ευλογημένων βουνών”, με φτωχή τεχνολογία, λίγες δυνατότητες εκσκαφών και αναδιαμορφώσεων του τοπίου, με μικρά μεγέθη κατασκευών, περιορισμένων στην κλίμακα της υλοτομίας και της πλατόμευσης του άμεσου περιγύρου, εκ των πραγμάτων υποτάχθηκε στο τοπίο.⁷ Όταν μπόρεσε, οικονομικά και κοινωνικά, να το αναδιαμορφώσει με έντονες παρεμβάσεις, τό έκανε: τα τεχνικά έργα

ΕΙΚΟΝΑ 5: Μακέτα γενικής διάταξης. Φαίνεται ο προστατευμένος μαστιγώνας μπροστά από το κτίριο του Μουσείου

των σιδηροδρόμων του τέλους του 19ου αιώνα, τεράστιοι τοίχοι αντιστήριξης, γέφυρες πέτρινες, αλλιά και σιδερένιες, τούνελ και σταθμοί, κατασκευάστηκαν με την τόλη και την ειλικρίνεια της τεχνικής που επέβαλλαν οι ανάγκες. Και τα μεγάλα άνδρα των πλακοστρωμένων αστικοποιημένων ηλιοφεικων πλατειών, που αντικατέστησαν τα καλντεριμωτά σταυροδρόμια-παζάρια των παλιότερων γενεών έγιναν το 1930, με τα παροικιακά κεφάλαια των *αιγυπτιακών*⁸! Όλα αυτά τα έργα σήμερα, με την πάτινα του χρόνου, τη βλάστηση που τα έπνιξε, με την γοητεία του τεχνολογικά παρωχημένου, θεωρούνται επιτυχώς ενταταγμένα στο τοπίο. Ήταν, όμως, τότε που έγιναν; Όταν ούτε

προβληματισμός, ούτε ειδική πρόνοια για την (αισθητική) ένταξη στο τοπίο δέσμευε τους κατασκευαστές τους; Ή μήπως το πιστοποιητικό της εναρμόνισης το δίνει η *σημερινή* ανάγνωση; Νομιμοποιείται, μια τέτοια ανάγνωση, να στοιχειοθετεί κανόνες για τη σχέση σημερινής αρχιτεκτονικής και τοπίου; Δεν παραμένει, δηλαδή, η αρχιτεκτονική, μια πράξη βίαιης επέμβασης στο φυσικό τοπίο; Συχνά τα τελευταία χρόνια επιδιώχθηκε η ένταξη στο τοπίο έργων εκτεταμένου κτιριοδογικού προγράμματος, με υποσκαφή⁹, επηρεασμένων από αρχέτυπα υπόσκαφων δομών. Η απάντηση της αρχιτεκτονικής στο αίτημα σεβασμού του τοπίου, όμως, είναι η απόκρυψη; Ιδίως

όταν δεν συντρέχουν λόγοι ειδικών συνθηκών¹⁰, άμυνας, ή θρησκείας; Η αρχιτεκτονική *διαμορφώνει* τοπίο. Ή, αν θέλετε, *συνδιαμορφώνει*, μαζί με τη φύση, το τοπίο μέσα στο οποίο μπορεί να ζήσει ο άνθρωπος: “*καθοδηγεί το μάτι από το φυσικό τοπίο προς το κτίριο-τέχνημα και από το κτίριο πίσω προς το τοπίο*”¹¹. Η αρχιτεκτονική ρυθμίζει τις χωρικές σχέσεις και τις διαδρομές σταδιακής ανακάλυψης και βίωσης του σύνθετου τοπίου, φυσικού μαζί και τεχνητού. Εγγράφει γεωμετρικές μορφές με επίγνωση της λογικής και του νοήματός των¹², ως συντεταγμένη πράξη πολιτισμού, που πόρρω απέχει από την εμπειρική κάλυψη των πρωτογενών αναγκών¹³.

ΕΙΚΟΝΑ 6: Οι δύο πτέρυγες του Μουσείου

Από τα λόγια στην πράξη...

Σ’ αυτό το ευαίσθητο τοπίο, τόσο στη μικροκλίμακα (μαστιχώνας, μποστανάκι, στέρνα, καλυβάκι), όσο και στη μακροκλίμακα (φυσικό ανάγλυφο, κορυφογραμμή, θέες μακρινές προς το Πυργί και τη θάλασσα) δεν είχαμε λόγο ούτε να κρύψουμε, ούτε να επιβάλουμε την αρχιτεκτονική. Είχαμε όμως λόγο να στεγάσουμε ένα σύγχρονο μουσείο, που θα βρίσκεται σε συνεχή διάλογο με τις δύο κλίμακες του τοπίου. Ένα μουσείο δεμένο με τη γη, τις μυρωδιές των μαστιχιών και το μόχθο του καλλιεργητή, αλλιά και ένα μουσείο - μάτι στον ορίζοντα. Θέλαμε το έργο να βοηθά τον επισκέπτη να χαρεί και να βιώσει το τοπίο. Διαλέξαμε τα βιώματα της επίσκεψής του

στο αγρόκτημα να συνοψισθούν κάτω από δυό μεγάλες σκεπές: οι πτέρυγες του μουσείου ορίστηκαν από δύο ξύλινα στέγαστρα.

Τα ξύλινα στέγαστρα, μονόριχτα, γέρνουν αντίθετα στην κλίση του εδάφους κι ανοίγονται προς τον ορίζοντα πλαισιώνοντας τη μοναδική θέα που εκτείνεται μπροστά τους. Τα μακρά τους δοκάρια, από σύνθετη ξυλεία, “ξεφυτρώνουν” από το χώμα, για να αποκτήσουν, στο βορεινό τους άκρο, ικανό ύψος, ώστε να στεγάσουν τις ειδικές απαιτήσεις του μουσειολογικού προγράμματος.

Η τοποθέτηση των δύο στεγάστρων στην πλαγιά παραπέμπει στον τρόπο με τον οποίο οι ποιμένες σκεπάζουν

τα μαντριά τους, ή οι αγρότες στήνουν τα εφήμερα παρόδια πωλητήρια της παραγωγής τους: τόσο απλά και τόσο ανένταχτα, όσο η γεωμετρία του κανάβου της ξύλινης κατασκευής μπορεί να “ένταχθεί” στις καμπύλες της φύσης. Οι πέτρινες βάσεις των δύο πτερύγων συγγενεύουν με τις πεζούλες που οργανώνουν τα επίπεδα των καλλιιεργειών· δένονται μαζί τους, στην προσπάθεια αναδιοργάνωσης του χώρου με τις συνέχειες και τις ασυνέχειες που επιβάλλει η νέα ανάγνωση του τοπίου, ως σύνθετου αποτελέσματος της φύσης, των επεμβάσεων των παλιότερων κοινοτήτων και της νεωτερικής ανασύνθεσης της σημερινής κοινωνίας.

ΕΙΚΟΝΑ 7: Τα δύο στέγαστρα από τα δυτικά, στο άκρο του μαστικώνα

Το Μουσείο

Ενας αγροτικός δρόμος φτάνει στο υψηλότερο άκρο του κτήματος, όπου θα διαμορφωθούν οι χώροι στάθμευσης αυτοκινήτων. Από εκεί θ' αρχίζει η περιήγηση του επισκέπτη στο Μουσείο και στον Τόπο του, σε μια διαδρομή μέσω διαδοχικών στεγασμένων, κλειστών και υπαίθριων χώρων.

Το κτίριο του Μουσείου αποτελείται από δύο παράλληλες πτέρυγες, μισοχωμένες στο έδαφος βαθμιδωτά, με διαφορά ενός ορόφου, ενσωματωμένες στο κατηφορικό πρανές. Μπαίνει κανείς από την άνω πτέρυγα, μέσα από το σκεπαστό πέρασμα μεταξύ Εκδοτηρίου

και Αίθουσας Πολλαπλών Χρήσεων. Αποκάτω τους εντάσσονται Εκπαιδευτικά Προγράμματα, Γραφεία, Αρχείο και Βοηθητικοί χώροι. Στην κάτω πτέρυγα αναπτύσσεται η Μόνιμη Έκθεση, που επεκτείνεται υπαίθριως, στον τόπο της μαστιχοκαλλιέργειας. Η επίσκεψη ακολουθεί συγκεκριμένη διαδρομή, η οποία σιγά σιγά ανηφορίζει προς το Κυθικείο, το Πωλητήριο και την έξοδο στο δρόμο και τους χώρους στάθμευσης.

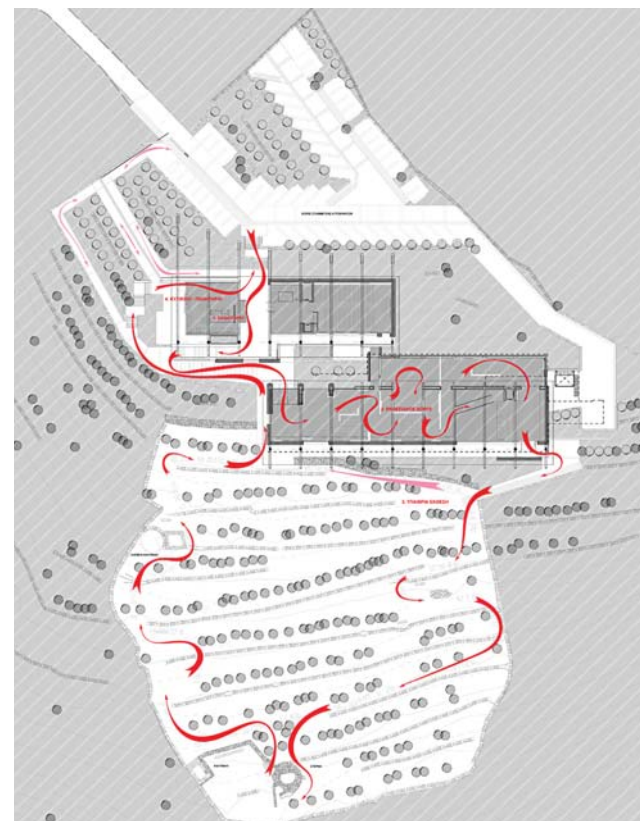
Ο τόπος της καλλιέργειας των μαστιχοδέντρων δέχεται μικροεπεμβάσεις καθαρισμού, προκειμένου να γίνει επισκέψιμος. Οι ξερολιθιές συντηρού-

νται, κι όπου προβλέπεται πέρασμα των επισκεπτών κατασκευάζονται βαθμίδες ή και ξύλινα κεκλιμένα επίπεδα. Η στέρνα κι οι ταπεινές αγροτικές κατασκευές από ξερολιθιά στερεώνονται, προκειμένου να διατηρηθούν τα τεκμήρια του τρόπου της δουλειάς και της υπαίθριας ζωής των παλιότερων χρόνων. Οι υπόλοιπες επισκέψιμες υπαίθριες περιοχές διαμορφώνονται με χαμηλές πέτρινες μάντρες, με ράμπες και σκαλοπάτια, που παρακολουθούν το φυσικό έδαφος, τις κλίσεις και την φύτευσή του, με αποφυγή κάθε τεχνητής αλλοίωσης ή και "ωραιοποίησης" του αυθεντικού αγροτικού τοπίου.

ΕΙΚΟΝΑ 8: Τα στέγαστρα από τον βορρά, από όπου γίνεται και η πρόσβαση

ΕΙΚΟΝΑ 9: Σχέδιο γενικής διάταξης με την διαδρομή της επίσκεψης

¹ Παραχωρήθηκε κατά χρήση στο Πολιτιστικό Ίδρυμα του Ομίλου Πειραιώς (ΠΙΟΠ), που ανέλαβε την ανέγερσή του. Την αρχιτεκτονική μελέτη εκπόνησε το Γραφείο Κίζη. Στην ομάδα μελέτης μετείχαν, εκτός από τους υπογράφοντες, η Λουίζα Πολυζωγοπούλου, ο Νίκος Βενιανάκης, η Μαρίνα Ραυτοπούλου κ.ά.

² Γιάννης Κίζης, “Ένταξη μουσείων σε μνημεία βιομηχανικής ή οχυρωματικής αρχιτεκτονικής”, Αρχιτέκτονες, Αθήνα Νοε.-Δεκ. 2008, τ.72, σ.66.

³ Άρης Κωνσταντινίδης, Στοιχεία αυτογνωσίας για μια αθηναϊνή αρχιτεκτονική, Αθήνα 1975, και Τα Θεόκτιστα, Αθήνα 1994.

⁴ Βλ. Ζ.Κοτιώνης, Η τρέλα του τόπου, Αθήνα 2004, 45.

⁵ E-mail (03.05.11) του αρχισυντάκτη της GRA Review Μ. Αναστασάκη, για την προβληματική του 1ου τεύχους.

⁶ Συζητούμε, ξανά, “διλήμματα αισθητικής: αν δηλαδή η αισθητική ποιότητα μπορεί να αποδίδεται όχι μόνο σε έντεχνες κατασκευές αλλά και στη φύση”. Βλ. Γιάννης Πεπονής, Χωρογραφίες, ο αρχιτεκτονικός σχηματισμός του νοήματος. Αθήνα 1997, σ.14.

⁷ Με την εξαίρεση, πάντα, των μεγάλων έργων των οικονομικά εύρωστων ομάδων, όπως των μοναστηριών του Αγίου Όρους.

⁸ Γιάννης Κίζης, Πηλιορείτικη οικοδομία, Αθήνα 1994, σ.57.

⁹ Από τις πιά ευαίσθητες μελέτες υπόσκαφης πρότασης εκείνη για το Συνεδριακό Κέντρο της ΕΟΑ στην Ολυμπία: Τάσος Μπίρης - Δημήτρης Μπίρης: Αρχιτεκτονική Αθήνα 2011, σ. 349-355.

¹⁰ Υπάρχει, άραγε, στον κόσμο, αίθουσα συναυλιών ή όπερας υπόσκαφη, με συνοδικό βάθος κατασκευών σχεδόν 100 μέτρων (!) κάτω από το έδαφος, όπως η επέκταση του Μεγάλου Μουσικού Αθηνών με την αίθουσα “Τρίαντη”, που έγινε, με την αλαζονική επιμονή των εμπνευστών της, για να... μη διαταραχθεί το αστικό πάρκο από πάνω της;

¹¹ Βλ. Πεπονής, ε.α. σ.74 κ.ε. Και πιά κάτω, σ. 104-105, μιλώντας για την αγάπη του Le Corbusier για την ιδέα του “αρχιτεκτονικού περιπάτου”: “η όλη εμπειρία της περιήγησης (στο μοναστήρι της La Tourette) μπορεί να εννοηθεί ως πορεία σε τοπίο”.

¹² Βλ. Πεπονής, ε.α. σ.214.

¹³ Τα μαντριά και τα τσίγκινα υπόστεγα, π.χ., ενώ κατασκευάζονται με επίγνωση λογικής, δεν διατυπώνουν νόημα (αστικού) πολιτισμού, ούτε (θάηρεπε να) θεωρούνται έργα αρχιτεκτονικής. Αποτυπωμένα σε εξαιρετικές φωτογραφίες, που από μόνες τους συνθέτουν αυτόνομο εικαστικό γεγονός, ανεξήγητα προτείνονται και ως υποδείγματα (:) “ένταξης στο τοπίο”. Βλ. Γ.Τριανταφύλλου, Αρχέτυπα, από τις καλύβες και τα μαντριά στη σύγχρονη τέχνη και αρχιτεκτονική, Αθήνα 2010, σ. 224-239.

της Ξένιας Μαστοράκη
αρχιτέκτονα

Σχέση ανθρώπου, φύσης και πόλεως

ΠΕΡΙΒΑΛΛΟΝΤΙΚΟΣ ΣΧΕΔΙΑΣΜΟΣ ΚΑΙ ΑΣΤΙΚΟ ΤΟΠΙΟ ΣΤΙΣ ΜΕΡΕΣ ΜΑΣ

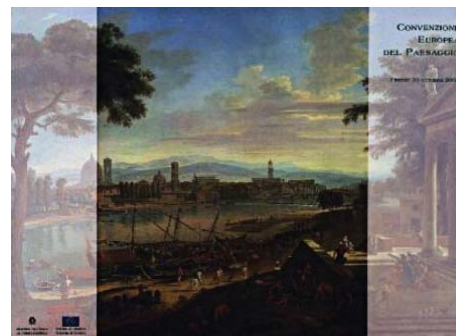
Γενικά για το Τοπίο

Σύμφωνα με την **Ευρωπαϊκή Σύμβαση για το Τοπίο**, που πραγματοποιήθηκε στη Φλωρεντία το 2000, προσδιορίστηκε με απόλυτη σαφήνεια πως «Τοπίο ορίζεται ένα προσδιορισμένο τμήμα περιοχής, έτσι όπως την έχει αντιληφθεί ο πληθυσμός ο οποίος τη βιώνει και της οποίας ο χαρακτήρας αποτελεί ένα συνονθύλευμα πράξεων από φυσικούς και ανθρώπινους παράγοντες, καθώς και από τις μεταξύ τους αλληλεπιδράσεις».

Ιστορική αναδρομή

Η οργάνωση του τοπίου από την αρχαιότητα διαδραμάτιζε ιδιαίτερο ρόλο στην οργάνωση της κοινωνίας. Από την αρχαία Ελλάδα με την παρουσία της Αγοράς, όπου ήταν χώρος συνάθροισης και προβληματισμού των πολιτών, την αρχαία Αίγυπτο, τους κρεμαστούς κήπους της Βαβυλώνας -ένα από τα επτά θαύματα του αρχαίου κόσμου-, τους περσικούς κήπους, όπως περιγράφηκαν από τις διηγήσεις του Μεγάλου Αλεξάνδρου, μέχρι τις περιγραφές του Βιτρούβιου για τα “hortus romano”, τους ισλαμικούς συμβολικούς κήπους και τους αναγεννησιακούς κήπους του 15^{ου}-16^{ου} αιώνα -που ήταν δείγμα κοινωνικού γοήτρου-, γίνεται αντιληπτός ο ρόλος και η αξία της παρουσίας μελετημένων υπαίθριων χώρων στην καθημερινότητα των πολι-

τών μιας κοινωνίας, ακόμη και αν αυτή αφορά σε διαφορετικούς λόγους κατά περίπτωση. Δεν πρέπει εδώ να παραβλέψουμε την εξέχουσα πορεία των κήπων και των δημοσίων υπαίθριων χώρων στην κλασσική Γαλλία του Λουδοβίκου του 14^{ου}, με τον Andre Le Notre (1613), τους αγγλικούς κήπους του 18^{ου} αιώνα, την αξιοσημείωτη παρουσία των ιαπωνικών και κινέζικων κήπων. Βλέπουμε λοιπόν πως η οργάνωση των δημοσίων και ιδιωτικών υπαίθριων χώρων πράσινου είχαν ανέκαθεν σημαντικό ρόλο στην κοινωνία, σε κάθε σημείο της γης και σε κάθε εποχή. Ειδικά κατά το 18^ο και 19^ο αιώνα παρατηρείται μια άνευ προηγουμένου αλλαγή στην οργάνωση των μεγαλουπόλεων που οφείλεται κυρίως σε πολιτικές συνθήκες. Παραδειγματικά αναφέρουμε το Παρίσι, το Λονδίνο, τη Βιέννη και την Ουάσινγκτον. Υπάρχουν όμως και άλλοι λόγοι που οδήγησαν σε σημαντικές αλλαγές στην εικόνα των μοντέρνων μεγαλουπόλεων, όπως για παράδειγμα η οικονομική άνθιση που παρατηρείται εκείνη την εποχή, με τη βιομηχανική επανάσταση. Παραδείγματα αυτής της κατηγορίας αποτελούν οι πόλεις της Νέας Υόρκης, του Χονγκ Κονγκ και του Τόκιο.

Σχέση φύσης με αρχιτεκτονική

Σε άμεση σχέση με τα προηγούμενα, πρέπει να τονίσουμε την άρρηκτη σχέση ανθρώπου και φύσης και το πώς αυτή επηρεάζει την αρχιτεκτονική. Υπάρχουν πολλές σχέσεις που αναπτύσσονται ανάμεσα στην αρχιτεκτονική και τη φύση και πάντα ο ρόλος του ανθρώπου σε αυτές είναι καθοριστικός. Μερικές από αυτές έχουν να κάνουν με την παρουσία της φύσης πάνω στο αρχιτεκτονικό έργο, στις όψεις αυτού, στο εσωτερικό του, στην άμεση αλληλεπίδραση της αρχιτεκτονικής με το περιβάλλον της και στη μίμηση της φύσης από την αρχιτεκτονική. Μιλάμε επίσης για σχέσεις που αλλιότε είναι η αρχιτεκτονική αυτή που συμβάλλει στη δημιουργία τοπίων και τοποσημών και αλλιότε που τα ίδια τα τοπία είναι πρωταγωνιστές σε σχέση με την υπάρχουσα αρχιτεκτονική παρουσία ή τέλος, όταν αυτά τα δύο συνδιαλέγονται άριστα μεταξύ τους.

Παράδειγμα της πρώτης σχέσης έχουμε με την Ακρόπολη στην Αθήνα, τον πύργο της Πίζας, το Κολλοσσαίο στη Ρώμη, τη Βασιλική της Αγίας Σοφίας στην Κωνσταντινούπολη, το Opera House στο Σίδνεϊ κ.ά. Σε αυτά τα παραδείγματα το τοπίο «χάνεται» εξαιτίας του σημαντικού ρόλου που διαδραματίζει η αρχιτεκτο-

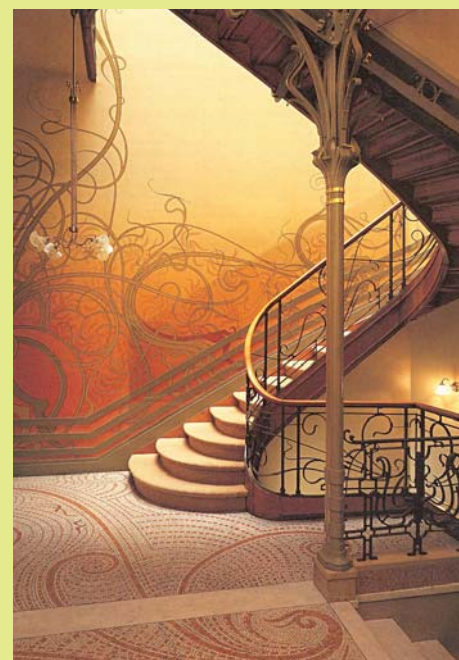
νική παρουσία εκεί, με αποτέλεσμα να καθιστά τις περιοχές αυτές τοπόσημα, τόπους μνήμης και σύμβολα. «Η καλή αρχιτεκτονική τοποθετημένη σε ένα περιβάλλον γίνεται η ίδια τόπος». Άλλωστε οποιαδήποτε παρέμβαση του ανθρώπου στο χώρο είναι τοπίο. Η Αρχιτεκτονική είναι Τοπίο.

Παραδείγματα της δεύτερης σχέσης αποτελούν οι Πυραμίδες της Αιγύπτου, η Villa Savoye του Le Corbusier, το Fallingwater του F.L.Wright.

Μια σχέση πιο άμεση ανάμεσα στην αρχιτεκτονική και τη φύση έχουμε με την άμεση παρουσία της φύσης στο ίδιο το αρχιτεκτόνημα, όπως με τους κρεμαστούς κήπους (Βαβυλώνα, Μεσοποταμία, Le Corbusier-“Vers un Architecture”, οι ταρτσόκηποι σήμερα), με τους κατακόρυφους κήπους (Patrik Blanc), με τους εσωτερικούς χώρους πρασίνου ή «κλειστούς κήπους» σε μεγάλα πολυκαταστήματα και κατοικίες (Ford Foundation, National Gallery of Art).

Η ανάγκη συνύπαρξης ανθρώπου και φύσης σε ένα δομημένο περιβάλλον φαίνεται ξεκάθαρα από τα προηγούμενα παραδείγματα, αλλιώς και από το ίδιο γεγονός ότι η τέχνη και η αρχιτεκτονική από

την αρχαιότητα μέχρι σήμερα μιμούνται τη φύση εν μέρει ή στο σύνολό της (κλασικές αναλογίες στην αρχαία Ελλάδα, Antonio Gaudi, Art Nouveau κ.ά.).

Βιώσιμη και αισιόδοξη ανάπτυξη

Σήμερα γίνεται ιδιαίτερος λόγος για βιο-οραρχιτεκτονική και αειφόρο ανάπτυξη. Αυτό διότι τα τελευταία χρόνια η σχέση ανθρώπου και φύσης υπέστη μια σοβαρή κρίση που εν τέλει έχει επηρεάσει και τους δύο. Οι οικονομικές αλληλαγές και η εξέλιξη των τεχνολογικών μέσων στην αγροτική και βιομηχανική παραγωγή, τον τουρισμό, τα δίκτυα κ.α. έχουν ενισχύσει τις μεταλλήξεις στο τοπίο ολόκληρου του πλανήτη. Δεδομένου λοιπόν ότι το τοπίο επηρεάζει σημαντικά διάφορους τομείς γενικού ενδιαφέροντος (πολιτιστικού, κοινωνικού, περιβαλλοντικού, οικολογικού, οικονομικού), αυτό πρέπει να διασωθεί και να σχεδιαστεί με τέτοιο τρόπο που να είναι δυνατή και η δημιουργία θέσεων εργασίας. Το τοπίο σε κάθε περιοχή είναι σημαντικό για την ποιότητα της ζωής στην περιοχή αυτή και η προστασία και ανάδειξή του είναι καθήκον και δικαίωμα του καθενός μας. Η αξία του τοπίου έγινε αφορμή για την πραγματοποίηση διάφορων ευρωπαϊκών και παγκόσμιων συνθηκών ειδικά και την προστασία και ανάδειξή του. Μερικές από αυτές είναι η **Συνθήκη της Φλωρεντίας, η Agenda 21 που πραγματοποιήθηκε στο Rio de Janeiro, η Χάρτα του Aalborg (Δανία)** κ.ά. Σύμφωνα με την πρώτη, που έλαβε χώρα στη Φλωρεντία το 2000, η προστασία και ανάδειξη του τοπίου αφορά σε όλα τα τοπία, τους αγρούς και τα αστικά/δομημένα τοπία, τα δάση, τις λίμνες, τα ποτάμια και τις θάλασσες, τα ιδιαίτερα, τα συνηθισμένα και τα παρηκμασμένα τοπία. Σκοπός αυτής της Συνθήκης είναι

η συνεργασία όλων των κρατών-μελών που την έχουν υπογράψει για την προστασία, τη διαχείριση και το σχεδιασμό των τοπίων ενώ πρωτοποριακό είναι το γεγονός ότι καθιερώθηκε συγκεκριμένο δικαστικό όργανο για την προστασία του τοπίου ως «Αγαθό», ανεξάρτητα από συγκεκριμένες αξίες και κανόνες ομορφιάς. Το τοπίο προστατεύεται νομικά, ενώ παράλληλα γίνεται εκτεταμένος λόγος για τη βιωσιμότητά και την αειφόρο ανάπτυξη που σχετίζεται με αυτό.

Με τη **Χάρτα του Aalborg (1994)** γίνεται επίσης λόγος για την αειφόρο ανάπτυξη των ευρωπαϊκών πόλεων. Δεδομένου ότι η πόλη αποτελεί το θεμέλιο λίθο της οργάνωσης μιας κοινωνίας, αφού εκεί δημιουργείται ανάπτυξη βιομηχανική, βιοτεχνική, το εμπόριο και η διοίκηση, και δεδομένου ότι εξαιτίας όλων αυτών των δραστηριοτήτων η πόλη είναι και η βασική πηγή των περιβαλλοντικών προβλημάτων, μιας και το 80% των κατοίκων της Ευρώπης ζουν σε πόλεις, οδήγησε τη συγκεκριμένα Χάρτα στο να κάνει εκτεταμένη χρήση για το περιεχόμενο, τη σημασία και τις αρχές της βιοποικιλότητας.

Στην **Agenda 21 (1992)** που είναι ένα πρόγραμμα των Ηνωμένων Εθνών γίνεται πάλι λόγος για αειφόρο και βιώσιμη ανάπτυξη. Στην προκειμένη περίπτωση ο όρος αυτός αφορά ολόκληρο τον πλανήτη και όχι μόνο μεμονωμένες κοινωνίες.

Οι αγροτικές περιοχές και η σημασία τους

Ειδικά στην Ευρώπη υπάρχουν διάφοροι τύποι αγροτικών περιοχών. Σε παγκόσμιο επίπεδο η φτώχεια παρουσιάζεται σε αυτές τις περιοχές. Η φτώχεια μπορεί να μειωθεί στο μισό μέσω μιας βιώσιμης, αγροτικής ανάπτυξης από τους μικρούς αγρότες παραγωγούς, μέσω ενός συστήματος παραδοσιακών μεθόδων πολυπαραγωγικότητας προϊόντων. Οι

υπό ανάπτυξη χώρες μπορούν να επιτύχουν αυτό το στοίχημα μέσω της συλλογικής κοινωνικής ευθύνης απέναντι στο τοπίο, όπου κεντρικό κύτταρο σε αυτό το σύστημα των σχέσεων θα είναι η τοπική κοινότητα.

Το αγροτικό τοπίο εξαπλώνεται στο 45% περίπου της ηπειρωτικής έκτασης της γης με αποτέλεσμα να αποδεσμεύεται από εκεί μεγάλη ποσότητα αερίου επιβλαβούς για την ατμόσφαιρα, επιφέροντας έτσι μερίδιο ευθύνης για τις κλιματικές αλλαγές και κατά συνέπεια για τις μεταβιβάσεις στα οικοσυστήματα. Μέσω της υπερθέρμανσης του πλανήτη, της υπερβολικής έντασης των καιρικών συνθηκών (τυφώνες, καταιγίδες κτλ) έχουμε τρομακτικές συνέπειες τόσο σε οικονομικό όσο και σε κοινωνικό επίπεδο.

Μοναδική λύση φαίνεται να είναι η χρήση βιομάζας, κάτι που επισημαίνεται και στο **Πρωτόκολλο του Κιότο** για τη μείωση των ρυπογόνων αερίων από τις βιομηχανοποιημένες χώρες παγκοσμίως.

Σε μεγαλύτερη κλίμακα παρατηρούμε τις διάφορες σχέσεις που αναπτύσσονται μεταξύ φύσης και δομημένου περιβάλλοντος και συγκεκριμένα παρατηρούμε 3 μακροτυπολογίες. Πρώτον, συστήματα όπου το αστικό δίκτυο είναι εκτενές και συμπαγές. Δεύτερον, γεωγραφικά συστήματα όπου το αστικό δίκτυο είναι οργανωμένο γύρο από πόλεις ή κατά μήκος αξόνων και τρίτον, γεωγραφικά συστήματα με ένα αστικό δίκτυο ανοηλοκλήρωτο και διασπαρμένο, κυρίως αγροτικό.

Η πόλη και οι ελεύθεροι δημόσιοι χώροι

Για αιώνες οι δημόσιοι χώροι ήταν οι τοποθεσίες εκείνες κοινωνικοποίησης των πολιτών. Το δεύτερο ήμισυ του 18^{ου} αιώνα παρατηρείται μια αλλαγή της λειτουργίας αυτών των χώρων λόγω της ανάπτυξης των υποδομών των κυκλοφοριακών δικτύων. Μετά το Β' Παγκόσμιο πόλεμο ξεκινάει μια οικοδομική άνθιση άνευ προηγουμένου, ενώ παράλληλα στο τοπίο παρατηρείται κατακερματισμός, λόγω της συστηματικής ανοικοδόμησης, κυρίως κατοικιών, σε ζώνες απομακρυσμένες από το ιστο-

ρικό κέντρο της πόλης (ανάπτυξη της περιφέρειας). Αυτό είχε σαν αποτέλεσμα τη σταδιακή έλλειψη ενδιαφέροντος για τους «παραδοσιακά» νοούμενους ελεύθερους δημόσιους χώρους, τους αφιερωμένους στη συνάντηση και την κοινωνικοποίηση των πολιτών. Τα τελευταία 20 με 30 χρόνια γίνεται μια προσπάθεια επιστροφής στις αξίες των δημοσίων χώρων, ώστε να ξαναζωντανέψουν αστικοί χώροι όπως πλατείες, δρόμοι, πάρκα. Παραδείγματα τέτοιου είδους έχουμε σε πόλεις όπως το

Λονδίνο, η Βαρκελώνη, το Παρίσι, το Βερολίνο, η Στοκχόλμη, η Κρακοβία κ.α.

Η παγκοσμιοποίηση και οι επιπτώσεις της στην οργάνωση του αστικού τοπίου

Η παγκοσμιοποίηση έπαιξε σημαντικό ρόλο στη μετάλλαξη και δημιουργία προτύπων αστικού δημόσιου χώρου, ενός καινούριου τρόπου ζωής και κατανάλωσης, στη δημιουργία αστικών μοντέλων που λαμβάνουν υπόψη τους κυρίως τις κτιριακές και εμπορικές υποδομές, στην έλλειψη ενός βιώσιμου δημόσιου χώρου. Παρατηρούμε, λοιπόν, μια κρίση στην εικόνα και τη λειτουργία των δημόσιων χώρων, που προκλήθηκε από το θρίαμβο της υπερίσχυσης των «μη-τόπων», από την ελλιπή ανάμιξη των πολιτών στη λήψη αποφάσεων για τις όποιες αστικές επιλογές και τέλος από την έλλειψη οργανωμένων πολιτικών αποφάσεων για βιώσιμη ανάπτυξη.

Συγκεκριμένα ο δημόσιος χώρος στις σύγχρονες μεγαλουπόλεις χαρακτηρίζεται από την αποσάθρωση της μοντέρνας πόλης και τη μεταπήδηση σε ένα νέο μοντέλο, αυτού της σύγχρονης, ανοργάνωτης, ακανόνιστης. Η λέξη παγκοσμιοποίηση, εδώ, έγινε συνώνυμη της πληροφόρησης και της άλογης αστικής εξάπλωσης, με αποτέλεσμα να αποκλείονται μεγάλοι τομείς γεωγραφικά και κοινωνικά. Δημιουργήθηκε έτσι η «παγκόσμια πόλη» (η πόλη της πληροφόρησης), η διπολική πόλη, η μεταμοντέρνα, η διασκορπισμένη και τεμαχισμένη. Γίνεται έτσι έντονη η παρουσία

μιας κρίσης ταυτότητας, μίας έλλειψης ποιότητας, βάθους και νοήματος, ενός έντονου ηδονισμού καθώς και αναζήτηση της ομορφιάς. Ό,τι επιδίωξε το μοντέρνο κίνημα, αυτό προσπάθησε και να αλλιάξει το μεταμοντέρνο. Από την ομογενοποίηση περάσαμε στη διαφοροποίηση, από την παγκοσμιοποίηση στην αναζήτηση ταυτότητας και από τη προτεραιότητα για λειτουργικότητα στην αναζήτηση ευχαρίστησης.

Η αυτονομία του καθενός από εμάς και η απώλεια της αίσθησης ότι κάπου ανήκουμε, η αστική συμπύκνωση και η αστική διάσπαση (megacities/defused cities) ήταν από τους βασικούς παράγοντες που οδήγησαν στην αλλαγή της μορφής και της ουσίας της σύγχρονης μεγαλούπολης. Η ύπαρξη της αστικής περιφέρειας και των αποκομμένων τμημάτων της, δηλαδή η ύπαρξη και η δημιουργία «μη-πόλεων» και «μη-τόπων», καθώς και η αλλαγή του τρόπου ζωής, ο θάνατος της έννοιας των παραδοσιακών αστικών τοπίων, σε συνδυασμό με την αύξηση της κυκλοφορίας και του οδικού δικτύου, οδήγησαν σε μια συλλογική μετάλλαξη τόσο δομική όσο και κοινωνική. Εξάιρεση εδώ αποτελεί η πόλη της Βαρκελώνης, που παρουσιάζεται συχνά σαν μοντέλο για μίμηση και στοχασμό για άλλες σύγχρονες πόλεις.

Ιστορική αναδρομή

Το αστικό τοπίο είναι τόπος συνάντησης, ταυτοποίησης της κοινότητας, διασκέδασης και τέλος ένα μέσο για την εξυπηρέτηση της κυκλοφορίας των μηχανοκίνητων μέσων, αλλήλα και των πεζών.

Το αστικό τοπίο υποδηλώνει την κοινωνική ταυτότητα του εκάστοτε χώρου. Η επιθυμία να προστατεύσουμε το τοπίο αυτό είναι άρρηκτα συνδεδεμένη με την επιθυμία να ξαναφτιάξουμε μια σχέση στοργική ανάμεσα στο τοπίο και τους κατοίκους του.

Ο πολίτης παρουσιάζεται σήμερα σαν ένας πολυπολιτισμικός άνθρωπος που λόγω της παγκοσμιοποίησης και του σύγχρονου τρόπου ζωής, που αυτή προσφέρει, ζει σε ένα περιβάλλον «habitat» πολύ συγκεκρι-

μένο και συγκεχυμένο, λόγω της διπολικής σχέσης του χώρου με το χρόνο που γενικεύεται με την πληροφορόρηση. Ο σύγχρονος άνθρωπος βρίσκεται σε μια διαρκή κίνηση από τόπο σε τόπο με αποτέλεσμα να μη βιώνει τελικά σε βάθος και ολοκληρωμένα κανέναν από αυτούς.

Τελειώνοντας, πιστεύω πως οι καλλιτέχνες, οι διανοητές και οι κάτοικοι των εκάστοτε περιοχών πρέπει να συνεργαστούν προς όφελος μιας κοινής ταυτότητας τοπίου, μιας συλλογικής συνείδησης και τέλος μιας κοινής μνήμης ξεχωριστή για κάθε τόπο. Πρέπει όλοι να αντιδράσουμε στα μέσα μαζικής ενημέρωσης που προάγουν μοντέλα και κοινωνικές συμπεριφορές που απομακρύνουν συνεχώς τον άνθρωπο από τη φύση και από την όποια σχέση αυτός δύναται να αναπτύξει μαζί της.

Του Στέλιου Τσαπάρα,
αρχιτέκτονα

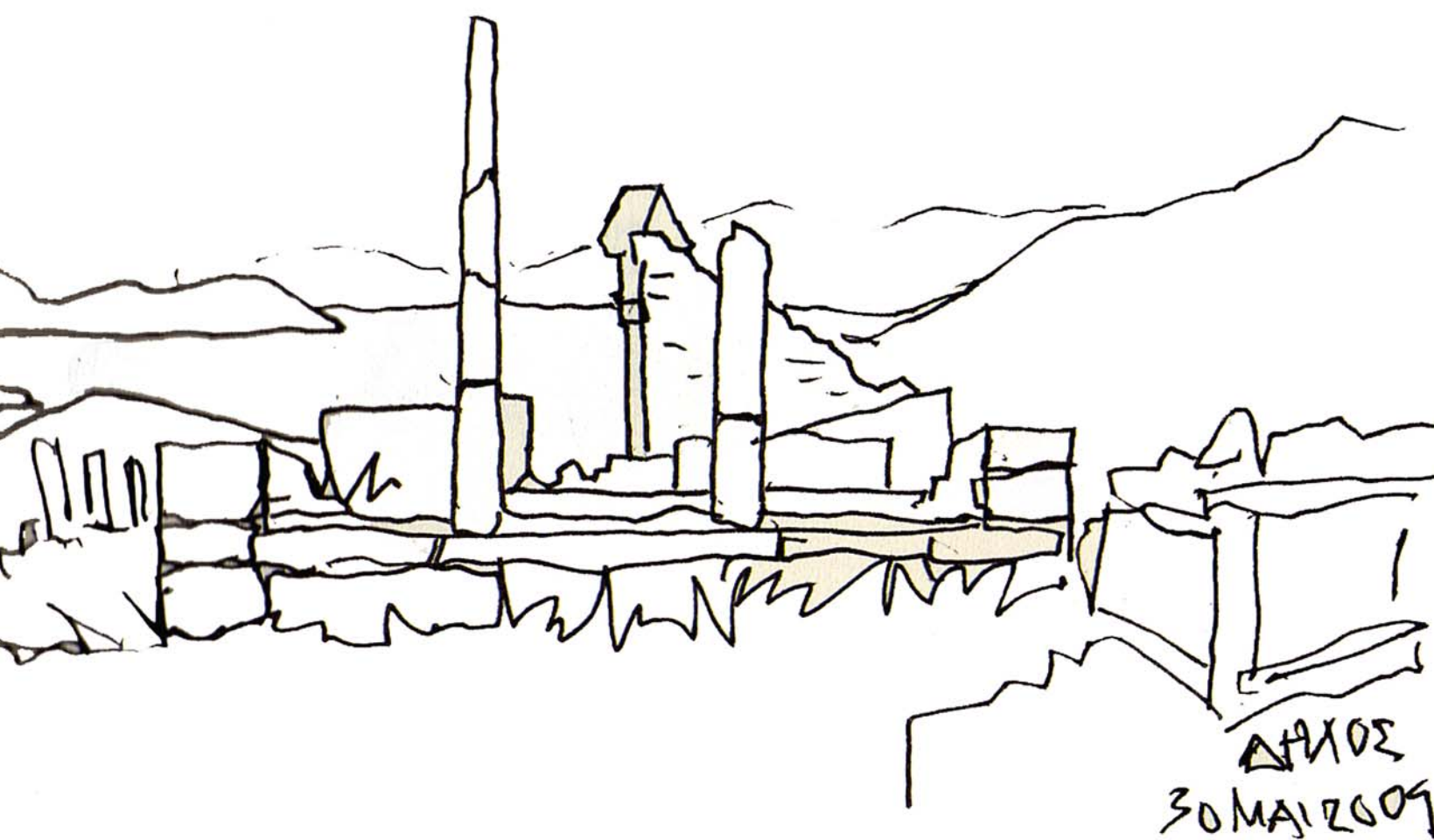
Ανθρώπινα κτιστά τοπία¹

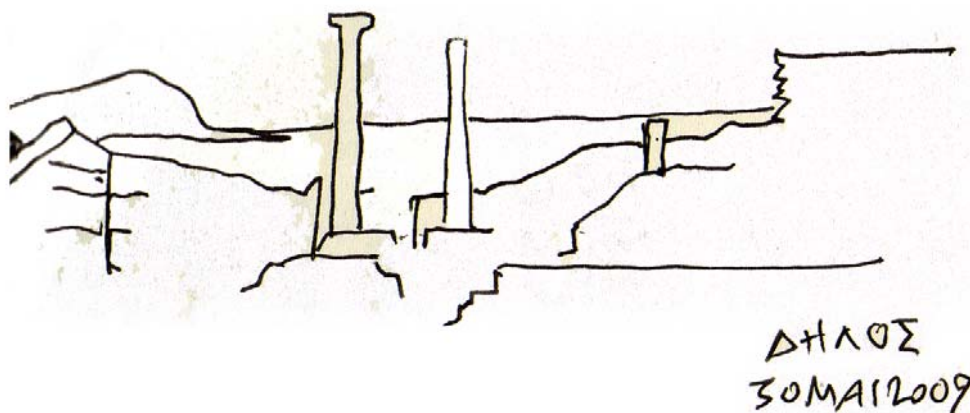

Στη συγκεκριμένη μελέτη θέλησα να ερευνήσω ερμηνείες του τοπίου – φυσικού και ανθρωπογενούς ή με άλλα λόγια: άκτιστου και κτιστού, αρχιτεκτονικώς- και του ανθρώπου, οι οποίες στόχο έχουν να αποκαλύψουν τη δυνατότητα συνεργασίας προς την οικείωση του Άκτιστου, θεολογικώς, ή αληθινώς του «ιερού υπερβαίνουν».

Για την επίτευξη του πιο πάνω στόχου προσέγγισα την έννοια της ερείπωσης του κλασικού οικοδομήματος, η οποία μπορεί να ιδωθεί ως η αποσύνθεση της «φθαρτής» φερόμενης μάζας που βρίσκεται ψηλά, και η οποία επιστρέφει κάτω στη γη ως θραύσμα. Επέρχεται έτσι, η μεταβολιστική διαδικασία του τοπίου, μέσα από την

«αποικοδόμηση» της ύλης, καθώς το περιβάλλον επανακτά τα δανεισμένα προς αρχιτεκτονική χρήση, μέλη του. Κατά αυτόν τον τρόπο, αποκαλύπτεται η δομή του κτιρίου, ο στατικός «σκελετός» του, στο μόρφωμα του κίονα. Το σώμα του ορθώνεται μέσα και πάνω από το τοπίο ως το άθροισμα «σπονδύλων».

Γιατί, τι άλλο σημαίνει θέωση, πέρα από την ενδεχόμενα επερχόμενη «συνουσία» του ανθρώπου και του Θεού;

Μπορούμε να ισχυριστούμε εδώ ότι το τοπίο αποτελεί την ευρύτερη οργανική ενότητα, μέρος της οποίας είναι ο «καινός κίων». Το ενδιαφέρον βρίσκεται ακριβώς στις συγγενικές σχέσεις που παρουσιάζουν τα δραματικά αυτά ενεργήματα των σωμάτων: του κίονα και του ανθρώπου. Ο τελευταίος κατά την ορθόδοξη παράδοση δημιουργήθηκε από χώμα και στο χώμα εσχάτως καταλήγει.

Καθώς λοιπόν, το ερείπιο επιστρέφει στην γη τα ανίσχυρα – και γι' αυτό σε κοσμολογικό επίπεδο «φθαρτά» – μέλη του, σώζεται στην ιδέα της καινότητας του κατακόρυφου κίονα που υψώνεται προς τα πάνω – και σ' αυτή τη διαδικασία αναγέννησης ανάγεται η «αφθαρσία» του, έτσι λοιπόν, αποτελεί λογική συνέχεια ο ισχυρισμός του «κίονα-διαμεσολαβητή» ανάμεσα στον άνθρωπο και στο Θεό.

Αν λοιπόν, το ενέργημα είναι «θεώνομαι», τότε η μορφοποιητική του διαμεσολαβημένου ενεργήματος είναι ο «καινός κίων». Ωστόσο, όπως γίνεται ήδη αντιληπτό, σε αυτή την διαδικασία εμπλέκεται

αναγκαία και το περιβάλλον – τοπίο. Το ίδιο μορφοποιείται στην ιδέα της κοινής «μήτρας» αφενός, και του κοινού «χωνευτηρίου» αφετέρου (ανθρώπου και αρχιτεκτονήματος), κάτω από τα άμεσα ενεργήματα «γεννώ» και «αποικοδομώ» το κτιστό. Η ιδιοσυγκρασιακή αυτή συνθήκη του τοπιακού χώρου παραπέμπει στον ανθρωπομορφισμό του, και μάλιστα εφόσον η «γέννα» προϋποθέτει την πράξη της σύλληψης, υπονοείται μια ηδονική αίσθηση κατά την πρόσληψη του. Ο Π. Γιαννόπουλος φτάνει στο σημείο να γράψει:

«Είναι μια μόνη γραμμή καμπύλη... παράγουσα μιαν βαθύτατην *αισθητικήν ηδονήν*. (...) Μια καμπύλη γραμμή λόφου, μαλακά καμπυλωμένος λαιμός γυναικός, είναι γραμμή γεννώσα συμπάθειαν, πόθον θωπείας έλκουσα το φίλημα, είτε γυναικός είτε λόφου γραμμή είναι η έλκουσα προφανώς το χέρι δια την απαλήν θωπείαν, *ζητητική θωπείας*».²

Είναι μια εγγενής συνθήκη αυτή, η οποία στον κορμό του κίονα αντικατοπτρίζεται ως σωματικό ενέργημα του τοπίου.

Η ερωτοδοτική ιδιοσυστασία του τοπίου, επομένως, μέσα από τη χρήση του οδηγεί στην απόλαυση του, η οποία είναι σε θέση να δημιουργήσει μνήμες, καθώς και προσδοκίες για μελλοντικές ηδονικά αισθαντικές επαναπροσεγγίσεις. Οι προσλήψεις αυτές είναι δυνατόν να προσομοιωθούν μεταφυσικά με το μνημονικό θραύσμα του Παραδείσου, αλλήλ και με την υπόσχεση της εκ νέου εισόδου και την προσδοκία της συντέλεισης εντός του, μιας εκστατικής κατάστασης, κατά τη διαδικασία της θέωσης, σύμφωνα πάντα με την ορθόδοξη Ανατολή. Γιατί, τι άλλο σημαίνει θέωση, πέρα από την ενδεχόμενη επερχόμενη «συνουσία» του ανθρώπου και του Θεού; Τι άλλο μπορεί να σημαίνει η φράση «αγαπώ το Θεό», αν όχι: συνδυάζω τη ζωή μου μαζί του, τον αφήνω «να βρίσκεται εντός μου», έτσι όπως συνηθίζει να το διαδίδει η ίδια παράδοση;

«Νοσταλγώ» λοιπόν, μια «γειτονιά» ή έναν... χαμένο Παράδεισο, του οποίου οι πρώτοι άνθρωποι δεν ήταν ικανοί να απολαύσουν, κατόπιν της πτώσης του αμαρτήματος. «Προπατορικό» χαρακτηρίστηκε το συγκριμένο παράπτωμα, δίνοντας έμφαση στην γενεαλογική ακολουθία, της οποίας απόληξη αποτελεί το εκάστοτε «παρόν» των ασπαζούντων της χριστιανικής θρησκείας. Στο κράμα της μνήμης και αυτής της, σχεδόν, γονιδιακής κληρονομιάς – ο όρος

«μνημίδιο» στις πολιτικές επιστήμες αποδίδει μια τέτοια κατάσταση – ακουμπάει η φιλοσοφία της μετάνοιας και του «ελέους». Κατά τον Πικιώνη, «η αναπόληση των περασμένων είναι ένας τρόπος καθιερωμένος από την παράδοση του ασκητικού βίου για να εισαχθεί ο μοναχός εις τη χώρα των σωτήριων και θεοφιλών δακρύων... Έτσι ανάγεται το φθαρτό στο αιώνιο και στο άφθαρτο, και γεννάει η ψυχή τον έλεο».³ Ιδού λοιπόν, η απόλαυση του κτιστού ως προσμονή και ελπίδα, ιδού και το τοπίο ως «ένζυμο» που ενεργοποιεί το «μνημίδιο του ελέους». Ιδού η αντίθεση συναισθημάτων ως ένταση του τοπίου, ιδού συνεπώς, και η δραματικότητα του σωματοποιημένου κίονα. Έτσι λοιπόν, όπως ένας τελευταίος κίων απομένει να δηλώνει την παρελθούσα ύπαρξη και χρήση του κτιρίου, αλλήλ και την παρούσα συνέχεια της υπέρβασης του νόμου της βαρύτητας, έτσι και ο πιστός, ως άλλος «τελευταίος κίων» δηλώνει με την προσευχητική του στάση προς τα πάνω, την υπέρβαση του κτιστού στην πορεία προς το Ά-κτιστο, προς τη θέωση.

Τα προαναφερόμενα αιτιολογούν τη μορφοποίηση των ενεργημάτων: «προσδοκώ», «νοσταλγώ», «προσεύχομαι», «μετανοώ», «ταυτίζομαι», «θεώνομαι», του αποφασισμένου ανθρώπου, του πιστού χριστιανού, στην ιδέα του «καινού κίονα», ως έκφραση του τοπίου.

”

«Νοσταλγώ» λοιπόν,
μια «γειτονιά» ή έναν...
χαμένο Παράδεισο,
του οποίου οι πρώτοι
άνθρωποι δεν ήταν ικανοί
να απολαύσουν, κατόπιν της
πτώσης του αμαρτήματος

¹ Η παρούσα δημοσίευση αποτελεί μέρος του κειμένου που ανακοινώθηκε στη διάλεξη: «Μορφοποιητική του Α-κτίστου: Ανθρώπινα Κτιστά Τοπία στο Ορθόδοξο – Χριστιανικό Περιβάλλον», και η οποία δόθηκε από τον υπογράφοντα του άρθρου στη Θεσσαλονίκη στις 6 Ιουλίου στο πλαίσιο ερευνητικών πονημάτων του τμήματος Αρχιτεκτόνων Μηχανικών του Αριστοτελείου Πανεπιστημίου.

² Γιαννόπουλος Περικλής (2009:22): *Η Ελληνική γραμμή και το Ελληνικό Χρώμα*, Αθήνα: Πελεκάνος

³ Πικιώνης Δημήτρης (1985:36): *Κείμενα*, Αθήνα: Μορφωτικό Ίδρυμα Εθνικής Τράπεζας

του Αντώνη Καπετάνιου,
δασολόγου-περιβαλλοντολόγου

Η ελληνική φύση των φρυγάνων (της ευωδίας και του άνθου...)

Ω ιλιάρότης ουρανού! Ω θέληγτρα! Ω κάλλιη!
Τίς γης ως η ελληνική; Πού φύσις αλλοιού θάλλει,
τόσον ωραία και τερπνή;
Γονιμωτέρας ήλιος ακτίνας πού εκχύνει;
Πού μάλλινον γοπτευτική διά νυκτός σελήνη,
εις τους αιθέρας αγρυπνεί;

(«Αι Κυκλάδες», Ι. Δ. Καρατσούτσας, εν Αθήναις 1841)

ΕΙΚΟΝΑ 1: Η θαυμαστή «χαμηλή φυτεία» της Ελλάδας καλωσορίζει τον επισκέπτη στη χώρα μας, με τις ευωδιές και τα χρώματά της. Τοπίο Σίφνου (από επιστολικό δεητάριο της Περιφέρειας Νοτίου Αιγαίου, έτος 2006)

> ΠΑΡΕΜΒΑΣΕΙΣ

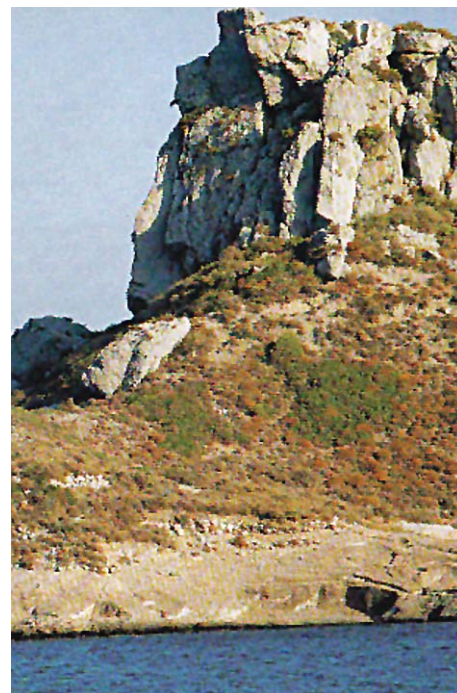
Η εντύπωση του Γάλλου συγγραφέα Αντρέ Μπιγύ, όταν πρωτοήλθε στη χώρα μας το έτος 1937 με πλοίο, δίδει νομίζουμε με απλό τρόπο αυτό που με τις αισθήσεις θα πει Ελλάδα. Ο παρατιθέμενος διάλογος του συγγραφέα μ' έναν συνταξιδιώτη του, είναι χαρακτηριστικός:

«

...

- Τι είναι, που είμαστε;
- Στον Ισθμό της Κορίνθου.
- Μα αυτή η μυρωδιά, αυτό το άρωμα των χόρτων που μυρίζουν τερέβινθο και θυμάρι;
- Η μυρωδιά της Ελλάδας.

Όχι, δε θα ξεχάσω ποτέ εκείνο το βράδυ, όπου η παρουσία της Ελλάδας γινόταν αισθητή αποκλειστικά και μόνο από το άρωμά της!» («La Grece», Arthaud, 1937).

ΕΙΚΟΝΑ 2: Μόνη βλάστηση στον απορρώγο βράχο, τα φρύγανα... Τοπίο Κω

“Κλασική” φύση

Αρκετά νωρίτερα από τον Μπιγύ, το 1890, ο επίσης Γάλλος αρχαιολόγος - περιηγητής Γκαστόν Ντεσάν, είχε αναφερθεί με δέος στην «ακτινοβολούσα, αρωματική ξεραϊθα» της Ελλάδας, για να εμβαθύνει στη συνέχεια περισσότερο: «Παντού μια ξεραϊθα που ακτινοβολεί, αρωματική και θαυμάσια. Τα πάντα κολλυμπούν μέσα στη διαφάνεια. (...) Αυτά τα χρώματα και οι γραμμές διεισδύουν πολύ ζωηρά στο πνεύμα, ριζώνουν με πολύ επιτακτικό και απότομο τρόπο. Αυτός ο καταιγισμός είναι πολύ δυνατός για την όρασή μας, τη συνηθισμένη στις μαλακές γραμμές και τη ρευστή γοητεία της γενέθλιας γης» (Deschamps G., «Η Ελλάδα

σήμερα», μετάφραση: Α. Δαούτη, πρόλογος - σχόλια: Α. Νικοηοπούλου, εκδ. Τροχαλία, Αθήνα 1992, σελ. 79-80). Τα φρύγανα έτσι, και οι ελληνικοί θάμνοι, με το άρωμά τους προϋπαντούν τον επισκέπτη στη χώρα μας, τον καλωσορίζουν και του διαμορφώνουν την πρώτη εντύπωση, που είναι καθοριστική! Είναι η λιτή, απέρριπτη φύση, η ανείδωτη από τις αγύμναστες, τις λίθινες, τις βιαστικές ματιές, που δαψιλώς στέκει σε τόπους απόρρωγους, ασκητικούς. Εκεί, που ίθως ζητεί η ζωή και νήχεται παραδαρμένη, μια ανέλπιστος επικουρία της παραστέκει: η θάλλουσα βλάστη της εσχατίας, η ανθοπλόκαμος, η μυριστική,

του μικραγκαθιού, της αγκαλίδας, της τριβοδικής γης, εν κοντοστύλι στην ασωτία του θυσιασμού, μια τολημτία, ένας άθλος, μια κραταγή πριν τη σιωπή, πριν τη φρίξη, πριν την αοριστία –ιδού τα φρύγανα...

Ο Αντριέν Προυστ (πατέρας του συγγραφέα Μαρσέλ Προυστ –συγγραφέας και ο ίδιος) χαρακτήριζε την ελληνική γη των βράχων, όπου τα φρύγανα και οι θάμνοι τη χαρακτηρίζουν, ως κλασική (από άρθρο του με τον τίτλο «Χειμερινή διατριβή εν Αθήναις», περιοδικό «Χρυσαιήλις», φυλλιάδιον 1^ο, 1^η Ιανουαρίου 1863). Ο Κ. Ν. Κωνσταντινίδης επίσης, αναφερόταν το 1904 στα *κοσμήματα* (έτσι τ' αποκαλούσε) του μικρού νησιού Άγιος Γεώργιος, πλησίον της Σαλαμίνας, που δεν ήταν άλλη από τους «μυρωμένους, δροσερούς θάμνους του και το πτωχόν ερημοκκλησίόν του» (από άρθρο του με τον τίτλο «Σαλαμίς», περιοδικό «Νέα Ζωή», έτος Α', αριθ. 1, Αλεξάνδρεια Αιγύπτου Σεπτέμβριος 1904). Ο δε Μανώλης Γλέζος, ο φιλόσοφος του Αιγαίου, δεν υπερβάλλει με την περιγραφή που δίνει για την απλή, απλότατη ομορφιά της κυκλαδίτικης φύσης: «Πιο πάνω ακόμα η ζώνη με τις αρωματικές μυρουδιές. Ο ήλιος ξύπνησε τα λούλουδα, τα πούλουδα και τ' άθια της ξηρόφυτης ποώδους βλάστησης, και η αίσθηση της όσφρησης ηδονίζονταν από την ευωδιά του θυμαριού, του θρούμπου, του φασκόμηλου, της ρίγανης. Πόμιζε όλο το είναι μας από την ποικιλία των οσμών. Απολαμβάναμε και χαιρόμαστε ολόψυχα την οσφραντική

ευωδιά που ανάδινε ο φυτικός τάπητας με τα μυριαρίφνητα άνθη. Το αυγινό φως χάριζε στην όρασή μας ένα υπέροχο θέαμα μέσα σε μια φανταστική πανδαισία χρωμάτων. Το πράσινο και το καφετί από τις αστοιβές, τις γαλατσίδες, τα κρίταμα, τα ρείκια, τα αστραγγούρια, τους φλόμους, ανακατεύονταν με τα χρώματα του εξαλλοιωμένου μανδύα των ασβεστολιθικών πετρωμάτων και από τα γαιώδη υλικά μιας έντονης καρστοποίησης και των προϊόντων λατεριτώσεως, από τα καρστικά έγκοιλα, που παρουσιάζονται μόνο στις βορεινές πλαγιές του βράχου. Τα κίτρινα λουλουδάκια στα ανθισμένα χινοπόδια και στους ασμαπήρους προσδίνουν έναν άηλο τόνο στο χρωματικό τάπητα της αναφιώτικης χλωρίδας. Συνεπαρμένοι από τον εκρηκτικό αυτό συναγερμό των αισθήσεων, προχωρούσαμε» (Γλέζου Μ., «Η συνείδηση της πετράιας γης. Κυκλοδογραφίες», εκδ. Τυπωθήτω, Αθήνα 1997, σελ. 37).

Είναι χαρακτηριστικά τέλος, τα λόγια του Ζαχαρία Παπαντωνίου, για τη «χαμηλή φυτεία της Ελλάδας» (έτσι αποκαλεί τους θάμνους και τα φρύγανά της): «Ελλάδα θα πει θάμνος [η έμφαση δική μας]. Σ' αυτή τη χαμηλή φυτεία είναι ο χαρακτήρας της γης μας. Αυτές οι κηλίδες της βλάστησης, χυμένες σε μια πλαγιά πλημμυρισμένη από ήλιο, μας δίνουν κατ' εξοχήν το ελληνικό τοπίο. Κολλημένοι σφιχτά στη γαλάζια και στη ρόδινη πέτρα, κοντοί, σγουροί, δυνατοί, παλεύοντας με τα γιδοπρόβατα, οι θάμνοι έχουν το τραγικό μαζί και το γραφικό,

που θα ήταν ανύπαρκτο αν μεγάλωναν. (...) Ο δασικός πλούτος (σημ.: εννοεί τα ψηλά δάση) είν' αισθητικό δυστύχημα. Η τόση αφθονία σε πνίγει. Δεν είναι ελληνική. (...) Η ψηλή φυτεία (του δάσους) έχει τη μελαγχολία της τέλει ευτυχίας και της απραξίας!» (από κείμενο με τίτλο «Άγιον Όρος», που περιλαμβάνεται στο συλλογικό τόμο «Ταξιδιωτικά», εκδοτικός οίκος Ιωάννου Ν. Ζαχαρόπουλου, Αθήνα 1955, σελ. 307-308).

Στην πεπρωμένη γη λοιπόν, μύχια η ζωή που κραταιώθη κι εγίνη ιδανική. Ιδανική του βράχου, της αδύνατης, λεπτής γης. εν σπιθαμιαίο ανάστημα στη φευγάμενη θαλλερότητα του φυσικού. Το φρύγανο ιδεώθη στο νεκροπαθές, στο διαγραφτικό και ειδώθη ως το ευ που δε δικαιώθηκε –διότι δεν κατανοήθηκε κι αγνοήθηκε. *Κλασική η φύση της εσχατίας γιατί, μοναδική που υψηλώς εστάθη στην κύπτουσα ζωή, γιατί παρεφάνη διαπορητικώς στην κακουχία, αμφισβητώντας τη φθορά. Κλασική, γιατί εγίνη ισχυρή των συνθηκών, χωρίς ασέληνος να φανεί, ουδέ περιληγής. Ενάντια σε κάθε κανόνα δογματικό, «στόλησε» με ευωδιές, χρώματα κι αισθητικούς σελαγισμούς τη φύση –διά τούτο, ισχυρή των αισθήσεων εγίνη!–, παρέχοντας απλοχερνά μιαν αγκαλιά ζωής κάθε φορά. Δεν εξενίσθη συνεπώς. της φύσης σέμνωμα εγίνη, του ανθρώπου παράστημα εστάθη –έστω κι αν δεν κατανοήθηκε. Κλασική θεωρήθηκε, γιατί από απλότητα, ισορροπία και μέτρο χαρακτηρίσθηκε, από τελειότητα κι αρμονία στο ρόλο της, γιατί δεν πρόδωσε το αντικείμενο, το σκοπό...*

«Εκκεντρική» βλάστηση

Τα φρύγανα είναι «περίεργη» φύση¹. «Εκκεντρική» την είχε χαρακτηρίσει ο Αμερικανός συγγραφέας Χένρυ Μίλλερ στο έργο του (που αποτελεί ύμνο για την Ελλάδα) «Ο κοηοσσός του Μαρουσίου» (εκδ. Γαλαξίας, Αθήνα 1965, σελ. 41). Δε σου «γεμίζουν το μάτι», εύκολα τα προσπερνάς, νιώθοντας ακόμη και δυσφορία με την παρουσία τους. Φυτά δύσκολα στην όψη, «κακά» όταν τα περπατάς (λόγω των αγκαθερών κλάδων τους), «δύστροπα» κι «ανάγωγα» αν προσπαθήσεις να τα παραμερίσεις, ή –πολύ περισσότερο– να τα ξεριζώσεις. Όλα όμως έχουν τη λογική τους... Τα πάντα γίνηκαν για ένα σκοπό. Τα «κακά» φρύγανα, προστατεύουν τον κακό (εξαιτίας του ανθρώπου) τόπο. Σε απωθούν για να προστατευθούν, γιατί διαφορετικά, εάν σε έλκυαν, ίσως να μην υπήρχαν!

Αλλά..., ας μην ακούμε τους κακοπροαίρετους. Γιατί είναι άσχημα, μη χρειάζόμενα, τα φρύγανα; Μήπως για τον πλούτο των χρωμάτων τους την άνοιξη; Μήπως για τις ευωδιές που ολοθέρμως σκορπούν το καλοκαίρι; Μήπως για το ότι συγκρατούν τη λιγιστή, αδύναμη γη από τα «δόντια» του νερού και του ανέμου; Μήπως γιατί δημιουργούν φύση εκεί, που σε διαφορετική περίπτωση δε θα υπήρχε; Μήπως γιατί κρατούν μακριά την έρημο;² Μήπως γιατί παρέχουν βιοποικιλότητα σημαντική; Για τους λόγους αυτούς λοιπόν, είναι πολύτιμα τα φρύγανα. *Διότι προσφέρουν, εκεί όπου τ' άλλα φυτά αδυνατούν...*³

Τα φρύγανα τα βρίσκουμε στις ξηρές περιοχές της χώρας και μέχρι το υπερθαλάσσιο ύψος των 700 μέτρων, όπου η φωτιά και η βόσκηση (γενικά ο ανθρώπι-

ΕΙΚΟΝΑ 3: Ελληνική έρημος, μετά το «χάσιμο» και των φρυγάνων... Τοπίο Σιάτιστας

νος παράγοντας) έχουν υποβαθμίσει την προϋπάρχουσα βλάστηση (την υψηλή ή τη χαμηλή) και στη θέση της αναπτύχθηκε η ιδιότυπη τούτη, που απαρτίζεται από μικρούς αραιούς και χαμηλούς θαμνίσκους με χνουδωτά, αγκαθωτά φύλλα, προσαρμοσμένη στη θερμική ξηρασία. Φρύγανα όμως συναντούμε και σε μέρη όπου τα φυσικά οικοσυστήματα επανακάμπτουν, μετά την εγκατάλειψη των εδαφών στα οποία πριν δραστηριοποιούνταν ο άνθρωπος (π.χ., σε εγκαταλελειμμένους αγρούς), αποτελώντας τις πρόδρομες φυτοκοινωνίες στα πλαίσια της εξελικτικής φυσικής διαδικασίας. Γίνεται δεκτό επίσης ότι, φρυγανικά οικοσυστήματα περιοχών της χώρας, λόγω της μακροχρόνιας παρουσίας των φρυγανικών φυτών στο συγκεκριμένο τόπο, συνιστούν αυτοτελή φυτοκοινωνική ένωση (klimax)⁴ αποτελώντας ιδιαίτερο οικοτόπο. Γενικά τα φρύγανα, με την εν γένει παρουσία τους σε κάθε περίπτωση, αποτελούν χαρακτηριστική μορφή βλάστησης των μεσογειακών οικοσυστημάτων⁵.

Τα φρυγανικά φυτά χαρακτηρίζουν το τοπίο των περισσότερων νησιωτικών περιοχών του αρχιπελάγους⁶, και μέρος περιοχών της ηπειρωτικής χώρας, διαμορφώνοντας ένα ελκυστικό περιβάλλον, στο οποίο την άνοιξη κυριαρχούν τα χρώματα –με την άνθηση των φρυγάνων– και το καλοκαίρι οι ευωδίες –αφού, με την επίδραση των υψηλών θερμοκρασιών, απελευθερώνονται αιθέρια έλαια από τα φυτά αυτά.

Δεν αποτελούν «νεκρή φύση», όπως από πολλούς πιστεύεται. Η παρουσία τους στα πλαίσια της διαδοχής, για τη συνέχεια, τη στήριξη και προαγωγή της ζωής, για τη συνέχιση της φυσικής πορείας του τόπου, είναι ουσιαστική και καταλυτική. Τα φρύγανα διαμορφώνουν ενεργά - δυναμικά οικοσυστήματα, με ιδιαίτερους, εξαιρετικής σημασίας μηχανισμούς ανταπόκρισης της βλάστησης στις πολύ δύσκολες για τη ζωή συνθήκες του ξηροθερμικού μεσογειακού περιβάλλοντος. Διαμορφώνουν οικοσυστήματα υψηλής οικολογικής αξίας, με ορισμένη/συγκεκριμένη συμπεριφορά των φυτών και των ζώων στους δύσκολους και οριακούς κλιματικούς κι εδαφικούς παράγοντες αυτών των περιβαλλόντων, στα οποία οι ισορροπίες είναι τόσο λεπτές, που η όποια διαταραχή μπορεί να οδηγήσει σε κατάρρευση. Με κατάλληλους μάλιστα και προσεκτικούς χειρισμούς, όπως με τη δημιουργία νησίδων δενδρώδους βλάστησης (η οποία θα προϋπήρχε στην περιοχή κι εξαφανίστηκε με τη διατάραξη) σε πυκνά φρύγανα⁷, μπορεί ν' επιτευχθεί αύξηση της ποικιλότητας των οικοτόπων και άρα της βιοποικιλότητας, δείχνοντας έτσι τη μεγάλη αξία των φρυγάνων στην αναβάθμιση των οικοτόπων αυτών. Η βιοποικιλότητα των συγκεκριμένων οικοσυστημάτων είναι εξόχως σημαντική. Αρκεί ν' αναφερθεί ότι, από τα 6.000 περίπου είδη ανώτερων φυτών του ελληνικού χώρου, πάνω από 5.500 είδη είναι θαμνόμορφα και κυρίως ποώδη, τα περισσότερα από τα οποία απαντώνται

σε υποβαθμισμένα μεσογειακά οικοσυστήματα. Ο μεγάλος, δηλαδή, πλούτος της χλωρίδας μας συναντάται εκεί που δε βλέπεται! Λέγει διά τούτο ο Ε. Ο Wilson (καθηγητής στα πανεπιστήμια των Pellegrino και Χάρβαρντ): «Η ακριβής αντίληψη της άγριας φύσης είναι θέμα κλίμακας. Ακόμη και σε αλλοιωμένα περιβάλλοντα, όπου τα περισσότερα ιθαγενή φυτά και σπονδυλωτά έχουν εξαφανιστεί προ πολλού, τα βακτήρια, τα πρωτόζωα και τα μικροσκοπικά σπονδυλωτά διατηρούν ακόμη το αρχαίο υπόστρωμα. Η μικρο-άγρια φύση είναι πιο προσιτή από την κοινώς εννοούμενη άγρια φύση. (...) Ένα και μόνο δένδρο σε πάρκο της πόλης, το οποίο στεγάζει χιλιάδες είδη, αποτελεί πλήρες νησί, με μικρογραφίες βουνών, κοιλάδων, λιμνών και υπογειων σπηλαίων. Οι επιστήμονες μόλις έχουν αρχίσει να εξερευνούν αυτές τις μινιατούρες κόσμων» (Wilson Ε., «Το μέλλον της ζωής», τίτλος πρωτοτύπου: The Future of Life, μετάφραση: Μιχάλης Μακρόπουλος, επιστημονική επιμέλεια: Σπύρος Σφενδουράκης, εκδ. Σύναγμα, Αθήνα 2002, σελ. 232-233).

Τα φρυγανικά συστήματα παρέχουν λειτουργίες (νερού, αντιδιαβρωτικής προστασίας, συμμετοχής στον κύκλο του άνθρακα, παροχής οξυγόνου, παροχής ενδιαιτημάτων στην άγρια πανίδα κ.ά.), υπηρεσίες κι αγαθά⁸. Αναστέλλουν υποβαθμιστικές δράσεις, αποτρέπουν τη δημιουργία ερημικού τοπίου και δημιουργούν πρόδρομες φυτοκοινωνίες για την ανόρθωση του φυσικού περιβάλλοντος

> ΠΑΡΕΜΒΑΣΕΙΣ

που έχει καταστραφεί, συμβάλλοντας έτσι αποφασιστικά στη φυσική και βιολογική ισορροπία περιοχών της χώρας. Τελεutaίο στάδιο πριν από την ερημοποίηση, φραγμό στην επικράτησή της αποτελούν τα φρύγανα⁹. Θα λέγαμε –αν και δεν είναι κυριολεκτικό– ότι αποτελούν *τη ζωή πριν από το θάνατο!* Σε τούτο λοιπόν έγκειται η μεγάλη σημασία τους: στο ότι διατηρούν τη ζωή εκεί όπου αυτή δοκιμάζεται, μην αφήνοντας το θάνατο (την έρημο) να επικρατήσει. Η σημαντική τούτη προσφορά τους, δεν έχει εκτιμηθεί από τους σύγχρονους –γι' αυτό κι απαρέσκονται¹⁰.

Ας δούμε όμως πως «στέκονται» τα φρύγανα στο δύσκολο περιβάλλον που τους έλαχε να βρεθούν. Χαρακτηριστικό γνώρισμά τους είναι ο εποχιακός διμορφισμός που εμφανίζουν (μικρά ή καθόλου φύλλα το καλοκαίρι και μεγαλύτερα ή νέα το χειμώνα), για τη ρύθμιση της ταχύτητας απώλειας του νερού μέσω της διαπνοής. Ταυτόχρονα, κατά τη διάρκεια του καλοκαιριού ενεργοποιούν τους μηχανισμούς εξοικονόμησης νερού που διαθέτουν, με το κλείσιμο των στοματιών τους στις θερμές ώρες της ημέρας. Έτσι αναστέλλεται προσωρινά η διαδικασία της αφομοίωσης, αφού με την άνοδο των θερμοκρασιών αυξάνεται η ένταση της διαπνοής, λόγω του ότι τα εδαφικά αποθέματα είναι χαμηλά.

Η εν λόγω διαδικασία οδηγεί σε περιορισμό της αύξησης του φυτού και τούτο είναι σημαντικό, καθότι με τη μεγαλύτερη αύξησή του θα υπήρχαν περισσότερες απαιτήσεις σε νερό και γρήγορη εξάντληση των υδατικών αποθεμάτων (γεγονός που θα οδηγούσε το φυτό σε ξήρανση).

Παράλληλα, η ίδια η φρυγανική βλάστηση αυτοπροστατεύεται με την ενεργοποίηση μηχανισμών που αποσκοπούν στον περιορισμό της ανταγωνιστικότητας των άλλων φυτών. Αυτό πραγματοποιείται με την έκλυση εντόνων ευωδιών ή με τη διάχυση στο έδαφος ανασταλτικών ουσιών (φαινόμενο αλληλοπάθειας), κάτι που συντελεί στο μπλοκάρισμα της φύτευσης των σπόρων ή ακόμη και στη μείωση της αύξησης του ριζικού συστήματος των ανταγωνιστικών φυτών. Επέρχεται έτσι ένα ξεκαθάρισμα, μια φυσική αραίωση των φυτών στο λειτουργικό τους χώρο, γεγονός που σταθεροποιεί το σύστημα. Ταυτόχρονα, αναζητούνται και νέοι χώροι όπου θα φυτρώσουν οι παραγόμενοι σπόροι, με την ενεργοποίηση μηχανισμών διασποράς κι επέκτασής τους.

Ο βιολογικός κύκλος των φρυγάνων, χαρακτηρίζεται από σοφία. Ο σπόρος τους πέφτει στο έδαφος νωρίς το καλοκαίρι, μα φυτρώνει όταν πρέπει, το Νοέμβριο. Τότε δημιουργούνται οι καταλληλότερες

συνθήκες γρήγορης αύξησης του φυτού, στη σύντομη υγρή χρονική περίοδο που μεσοθαβεί μέχρι την άνοιξη. Κατά το χρονικό αυτό διάστημα, το φρυγανικό φυτό θα κάμει «αγώνα δρόμου» για ν' αναπτυχθεί όσο περισσότερο γίνεται, διαμορφώνοντας βαθύ ριζικό σύστημα, για ν' αντεπεξέλθει στις δύσκολες συνθήκες του καλοκαιριού που ακολουθεί.

Αξίζει όμως να προσέξουμε τη συμπεριφορά του φρυγανικού φυτού κατά την πυρκαγιά και μετά απ' αυτήν, διότι αποτελεί μια σημαντική στιγμή για τη φύση. Το σκληρό περίβλημα προστασίας του σπόρου του φρύγανου, διαρρηγνύεται με τη φωτιά, και με τις πρώτες σταγόνες του νερού της βροχής αρχίζει η διαδικασία της φύτευσης. Η μεγάλη διασπορά μετά τη φωτιά σπόρων και η γρήγορη φύτευσή τους, παρέχει άμεση προστασία από τη διάβρωση των τόσο ευάλωτων τούτων εδαφών (η συμπεριφορά των φρυγάνων δείχνει την προσαρμοστικότητά τους μετά την πυρκαγιά, κάτι που είναι πολύ σημαντικό για την προστασία των εδαφών). Η μεγάλη προσφορά των φρυγάνων στον τομέα αυτόν, προκύπτει από το γεγονός ότι καλύπτεται γρήγορα το έδαφος με φυτάρια, που παρέχουν άμεση προστασία από τη διάβρωση, λόγω του εκτεταμένου για το μέγεθός τους και ισχυρού ριζικού συστήματος που διαθέτουν.

Η φύση που δεν εννοήθη

Όμως η αξία των φρυγάνων, δεν εξαντλείται στον οικολογικό τους ρόλο. Κι αισθητικά πρέπει να τα δούμε, αφού χαρακτηρίζουν τοπιακά περιοχές της χώρας, καθώς και ιστορικά/πολιτισμικά, αφού η παρουσία τους συνδέθηκε με κοινωνίες Ελλήνων, με πολιτισμούς και ιστορικά γεγονότα. Επιπλέον, στηρίζουν τοπικές –μικρής κλίμακας–οικονομίες, με την ανάπτυξη συγκεκριμένης δραστηριότητας στα εδάφη της, που όχι απλώς δεν καταστρέφουν τη φύση αυτή, αλλά αντίθετα την υποστηρίζουν και την ενισχύουν (όπως, για παράδειγμα, η μελισσοκομία). Παραταύτα αγνοούνται, κι αντιμετωπίζονται –περίπου– ως «ζιζάνια»! Ωιμέ, τι μέγα σφάλμα! *Η βλάστηση αυτή συνέληπνες, έχει ρόλο ουσιαστικό στην υποστήριξη και λειτουργία φυσικών περιβαλλόντων στις νησιωτικές και λοιπές περιοχές της χώρας μας όπου απαντάται. Υπάρχει για κάποιον ουσιαστικό λόγο, εκεί που προσπαθείτε να την εξαλείψετε για να οριοθετήσετε τα (φερόμενα ως) οικόπεδά σας, για να δημιουργήσετε «καλύτερους» βοσκοτόπους –βλέπετε, ακόμη και τα γίδια δυσφορούν με την παρουσία της κι επιδιώκεται η εξαφάνισή της! Υπάρχει γιατί «στηρίζει» νησιά μας, υποβαθμισμένες περιοχές της χώρας, και δημιουργεί φύση σε περιβάλλοντα που, σε διαφορετική περίπτωση, θα ήταν έρημοι. Υπάρχει γιατί πρέπει να υπάρχει, χαρακτηρίζοντας τοπία και περιοχές, θυμίζοντας/υποστηρίζοντας*

πολιτισμούς κι αξίες, δηλοποιώντας με την παρουσία της τη ζωή στους τόπους της στέρσης.

Φανταστείτε, λέει, ο βράχος της εκκλησιάς της Παναγιάς στη Φοιέγανδρο, να ήταν γυμνός, ή αντίθετα, κατάφυτος και δενδρώδης!.. Και στις δυο περιπτώσεις, θάχε χάσει το ιδανικό της αισθητικής του, αυτό το ιδιαίτερο που τον χαρακτηρίζει. Η ανεπαίσθητη παρουσία της βλάστησης των φρυγάνων του βράχου, αυτή η ιδέα πρασίνου, η απαραίτητη στα πλαίσια του μέτρου, είναι η πρέπουσα στο λιτό τούτο τοπίο, η μόνη αρμόζουσα. Ιδού η δύναμη της εικόνας, η υψηλή αισθητική της απλότητας, το ξύπνημα των συναισθημάτων: Η άσπρη εκκλησιά στην κορυφή του βράχου δεσπόζει, ενώ το «χαλί» των φρυγανικών φυτών που απλώνεται στα πόδια της, διαμορφώνει τον απαραίτητο συμβολισμό. Η εικόνα εμπλουτίζεται μ' ευωδιές και χρώματα, που τα φρυγανικά φυτά προσφέρουν. Οι αισθήσεις, ένεκα τούτων, ξυπνούν και καλούνται ν' ανιχνεύσουν το τοπίο. Μια μυσταγωγία συντελείται...

Ο παρατηρητής, με τον τρόπο αυτόν, μετατρέπεται αίφνης σ' ερευνητή του χώρου, γίνεται συμμετέχων, κοινωνός και μύστης. Το σκληρό τοπίο δεν απωθεί. αντίθετα γοητεύει, γίνεται προσιτό και οικείο. Το τοπίο αυτό, σε διαφορετική περίπτωση δε θάχε τη χάρη, την απλότητα, την ευτονία, τη χαρακτηριστική ιδιαιτερότητα, τη δύναμη

ΕΙΚΟΝΑ 4: Το «χαλί» των φρυγάνων, με τα χρώματα και τις ευωδιές του, στρωμένο μπρος από την εκκλησιά της Παναγιάς στη Φοιέγανδρο

ΠΑΡΕΜΒΑΣΕΙΣ

ΕΙΚΟΝΑ 5: Η φρυγανώδης νήσος του Πατρόκλου, νότια του Σουνίου, όπως τη φαντάστηκε ο επενδυτής το έτος 2005 (από μακέτα των σχεδίων της επένδυσης, που δημοσιεύθηκε στην εφημερίδα «Ελευθεροτυπία» στο φύλλο της 12ης-6-2005). Κι όμως, η οικολογική σημασία του συγκεκριμένου νησιού είναι πολύ μεγάλη, αφού αποτελεί καταφύγιο μεταναστευτικών πουλιών (το μοναδικό στην περιοχή που δεν το έχει θίξει η ανθρώπινη παρουσία), ενώ στις θαλάσσιες σπηλιές του καταφεύγει η φώκια *Monachus monachus*. Για το λόγο αυτό, έχει ενταχθεί στις προστατευόμενες περιοχές του Δικτύου Natura 2000. Εάν το οικοσύστημα τούτο θιχτεί, τότε υπάρχει πρόβλημα...

ταυτόχρονα, που εν προκειμένω έχει, χάρη στα φρύγανα.

Ο Χένρυ Μίτλερ είχε πει για το τοπίο αυτό (των φρυγάνων), ότι «η γύμνια του είναι μεγαλόπρεπη», ακριβώς γιατί «δεν ασκείται, επιβάλλεται με το πάθος του, με την αλήθεια του, με την προσπάθειά του, με το μέγεθος της καλοσύνης του».

Η φρυγανική βλάστηση, μέχρι την ισχύ του Νομοθετικού Διατάγματος 86/1969 προστατεύονταν με τις διατάξεις της δασικής νομοθεσίας, και τα συγκεκριμένα εδάφη υπαγόταν στα δασικού χαρακτήρα (ως *χορτολιβαδικά δασικά εδάφη*, καταχωρούνταν στο συγκεκριμένο νομοθέτημα). Μάλιστα, αν πάμε παλαιότερα, κι ειδικότερα στο νόμο ΑΧΝ του 1888, βλέπουμε ότι τα φρύγανα θεωρούνταν δάσος (αφού ερμηνεύτηκε τότε ότι, ως ξυλώδη φυτά είχαν αποστολή ίδια με αυτή του δάσους). Μετά την ισχύ του νόμου 998/1979, τα εδάφη των φρυγάνων θεωρήθηκαν ως μη δασικά κι αποδεδευσήθηκαν από την προστασία της δασικής νομοθεσίας, χωρίς όμως κάτι τέτοιο να το ορίζει διάταξη του νόμου αυτού, αλλά το καθόρισε γνωμοδότηση του Τεχνικού Συμβουλίου Δασών, η οποία έγινε αποδεκτή από τον Υπουργό Γεωργίας –μία πραξικοπηματικού χαρακτήρα κι αντιεπιστημονική γνωμοδότηση, η οποία παρέδωσε τα φρύγανα στην «πιρά» της απărăσκειας! Με το νόμο 3208/2003, καθώς και με τον νεώτερο 3818/2010, υφίσταται προστασία των ορεινών εδαφών που καλύπτονται από φρύγανα, όταν περικλείονται από δάση ή δασικές εκτάσεις, ενώ στις λοφώδεις και πεδινές περιοχές της χώρας, τα εδάφη που

καλύπτονται από φρύγανα δε θεωρείται ότι συγκροτούν δασικού χαρακτήρα εκτάσεις –αλλά όμως διαχειρίζονται από τη Δασική Υπηρεσία για συγκεκριμένους σκοπούς (για την εξυπηρέτηση χρήσεων που προβλέπονται από τη δασική νομοθεσία, για τη χρήση τους ως βοσκότοπων και για τη δημιουργία νέων δασών)¹¹.

Τα φρύγανα δηλαδή, των λοφωδών και πεδινών εδαφών της χώρας (τέτοιες περιπτώσεις συναντούμε στα Κυκλαδονήσια, στην ανατολική Πελοπόννησο, στην Κρήτη κ.ά.), δε συνιστούν φύση, αποτελούν –κατά την κρατούσα τεχνοκρατική λογική– «νεκρές γαίες» που διατίθενται για συγκεκριμένο σκοπό¹². Ο εξυπηρετούμενος σκοπός κάθε φορά είναι αυτός που καθορίζει τη χρήση των εδαφών τους –η προστασία των φρυγανικών φυτοκοινωνιών δεν υπολογίζεται, ο οικολογικός ρόλος τους αγνοείται. Αγνοείται εν προκειμένω ότι η εν λόγω βλάστηση διαμορφώνει οικοσυστήματα σημαντικής (σε βαθμό κι αξία) βιοποικιλότητας, πολυτιμα οικοσυστήματα για τις προσφορές τους, που επιζητούν προστασία για να σταθούν και να συνεχίσουν να υπάρχουν¹³. Με την αντιμετώπιση αυτή, τα φρυγανικά εδάφη δεν προστατεύονται οικολογικά από δημόσια υπηρεσία, κάτι που αντιβαίνει στη συνταγματική επιταγή για την προστασία του φυσικού περιβάλλοντος της χώρας (παράγραφος 1 άρθρου 24 του Ελληνικού Συντάγματος). Τα φρυγανικά εδάφη λοιπόν, «δαπανώνται» σύμφωνα με τον προορισμό που σε κάθε περίπτωση τούς ανατίθεται! Τούτο κατά βάσιν ισχύει: οι πολιτικές ηγείες από το 1980 και μετά, δεν ήθελαν τα

φρύγανα να δεσμεύουν εδάφη, τα οποία θα έπρεπε ελεύθερα να είναι για εκμετάλλευση, για αξιοποίηση –γι' αυτό και δεν είδαν τα φρύγανα ως φυσικά οικοσυστήματα.

Η προστασία των φρυγάνων σήμερα μπορεί να εννοηθεί στα πλαίσια ένταξης των περιοχών παρουσίας τους σε προστατευόμενη περιοχή, οπότε θα ισχύσουν δεσμεύσεις στη χρήση των εδαφών και στη διαχείριση του χώρου. Το μείζον ζήτημα όμως παραμένει, κι αφορά την προστασία των φρυγανικών συστημάτων μέσα από ένα ειδικό νομοθετικό πλαίσιο, που θα θέτει κανόνες κι αρχές προστασίας και διαχείρισης τους, αναγνωρίζοντας τον οικολογικό τους ρόλο και τη διασύνδεσή τους με το ελληνικό τοπίο, τη φυσιογνωμία και την ιστορία του τόπου¹⁴. Για την ανάγκη προστασίας των φρυγανικών οικοσυστημάτων, σημειώνει ο καθηγητής

του Α.Π.Θ. Νικόλαος Στάμου: «Για τα φρύγανα και φρυγανικά οικοσυστήματα, έχει γίνει δεκτό από μια επιστημονική άποψη, ότι αυτά προέρχονται από το δάσος σε μια μακροχρόνια αρνητικής κατεύθυνσης εξελικτική διαδικασία (υποβάθμιση). Είτε όμως δέχεται κάποιος την άποψη αυτή, είτε την άποψη ότι αυτά συνιστούν αυτοτελή ένωση klimax, τα συστήματα αυτά αποτελούν για τις περιοχές στις οποίες απαντώνται (στις πιο ξηροθερμικές ζώνες, αλλιώς όχι μόνο, και κυρίως στο νησιώτικο χώρο), αδύναμο έστω αλλιώς κρίσιμο προστατευτικό μανδύα για την αντιδιαβρωτική προστασία του ελάχιστου απομείναντος εδάφους στις πηγαίες των ξηροθερμικών αυτών περιοχών. Αποτελούν, επίσης, αυτά παράγοντα ενίσχυσης (έστω και μικρής σε σχέση με το δάσος και τους θαμνώνες) των υπογείων αποθεμάτων

νερού μέσω της διήθησης. Εκ του γεγονότος αυτού και μόνο, συνεπώς, προκύπτει ανάγκη της αυστηρής προστασίας τους, ως συνέπεια και της συνταγματικής επιταγής για προστασία του φυσικού περιβάλλοντος (άρθρο 24 παρ. 1). Ο ίδιος συμπληρώνει: «Ο αποχαρακτηρισμός δασών–δασικών εκτάσεων, των φρυγάνων και των βοσκοτόπων και η μετάβασή τους σε μη δασικές χρήσεις, οδηγούν ευθέως και μαζικώς σε αλλογή του τοπίου και σε μείωση της πληύσης βιοποικιλότητας, που υπάρχει στα εν λόγω οικοσυστήματα» (Στάμου Ν., «Θέσεις και απόψεις σε διατάξεις του σχεδίου νόμου: “Προστασία Δασικών Οικοσυστημάτων, Κατάρτιση Δασολογίου, Ρύθμιση Εμπραγμάτων Δικαιωμάτων επί Δασών και Δασικών εν γένει Εκτάσεων και άλλης Διατάξεις”», Θεσσαλονίκη 2003, σελ. 11-12).

Η Ελλάδα ...τα πληγώνει!

Ας δούμε όμως, πώς αντιμετωπίζεται στην πράξη η προστασία των φρυγάνων, μέσα από ένα γεγονός –που καταδεικνύει το κρίσιμο σημείο του προβλήματος: τη σύγκρουση δραστηριοτήτων και οικονομιών στον ίδιο χώρο, με διαφορετική προσφορά και συμπεριφορά η κάθε μία. Θα μεταφερθούμε στη Λήμνο το έτος 1977. Ο πρόεδρος του Μελισσοκομικού Συνεταιρισμού Λήμνου, θορυβημένος από την καταστροφή της φρυγανικής βλά-

στησης που συντελούνταν στο νησί του, στέλνει επιστολή προς τους αρμόδιους υπηρεσιακούς φορείς στην οποία αναφέρει: «Η καταστροφή της μελισσοκομικής χλωρίδος στη Λήμνο συνεχίζεται με τις φωτιές. Σε πολύ λίγο χρονικό διάστημα, η γη μας θα μοιάζει με σεληνιακό τοπίο. Μέχρι τώρα έχουν καεί 50.000 στρέμματα ορεινές περιοχές με θυμάρι. Οι εμπρηστές έχουν κάψει αρχαιοποικιλικούς χώρους, δένδρα, φρύγανα, μελίσις

ΕΙΚΟΝΑ 6: Οικοδόμηση «νεκρών γαιών» στη Νότια Εύβοια

> ΠΑΡΕΜΒΑΣΕΙΣ

ΕΙΚΟΝΑ 7: «Νεκρές γαίες» «αξιοποιούνται» τουριστικά στην «εκρηκτική» δεκαετία του '60

κ.λπ. (...) Πολλά μέρη που ήταν κατάφυτα από θυμάρι, έχουν μείνει γυμνά. Κάνουμε έκκληση για το συμφέρον των κτηνοτρόφων και μελισσοτρόφων του νησιού, να έλθει ειδικός υπάλληλος, να διαπιστωθεί η πραγματική κατάσταση. *Οι εμπρησταί έχουν αποκτεινωθεί και απειλούν να τα κάψουν όλα*»¹⁵.

Η απόγνωση του προέδρου δε συγκίνησε, καθώς φαίνεται, την πολιτεία. Γι' αυτό κι επανήλθε, περίπου δύο χρόνια αργότερα, την 26^η-9-1979, με νέα επιτολή: «Λήμνιοι κτηνοτρόφοι, τη ανοχή απασών αρμοδίων Αρχών νομού Λέσβου και Επαρχίας Λήμνου κατακαίουν συνεχώς από ημερών τα ελάχιστα απομειναντα θυμάρια των Βουνών της Λήμνου (...) αποστερείται έτσι η γυμνή από δάση Λήμνος τής μοναδικής, έστω και περιοδικής ταύτης βλαστήσεως. (...) *Τη στιγμή δε αυτή, που συντάσσεται η διαμαρτυρία, νέες εστίες πυρκαγιάς εκδηλώθηκαν σε πολλά σημεία τού νησιού, χωρίς καμία Αρχή να δείχνει ενδιαφέρον για την κατάσβεσίν των...*»

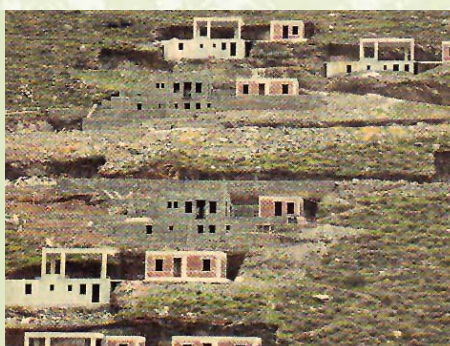
Όμως, το πρόβλημα ήταν βαθύτερο. Διότι, οι ίδιες οι υπηρεσίες που είχαν επιφορτιστεί με το καθήκον της προστασίας της βλάστησης και με τη δίωξη των υπευθύνων, φαίνεται πως συμφωνούσαν

με τις πρακτικές τους! Με έγγραφό της η αρμόδια νομαρχιακή υπηρεσία της Λέσβου το έτος 1977, είχε πληροφορήσει τους ενδιαφερόμενους και τους συναρμόδιους φορείς τα εξής: *«Η καύσις βοσκοτόπων προς βελτίωσίν των, από βιολογικής και οικολογικής απόψεως είναι σωστή, διότι απομακρύνουμε την αστοιβίδα, η οποία, όχι μόνο είναι ανεπιθύμητη, αλλή και δημιουργεί προβλήματα εις τη βόσκησιν των ζώων, πέραν του ότι καταπιέζει την επιθυμητήν βοσκήσιμο βλάστηση. Η αστοιβίδα εξαπλούται, πολλαπλασιαζόμενη, με σπόρους οι οποίοι μετά την καύσιν βοσκοτόπου φυτρώνουν ως οι τρίχες της κεφαλής, διότι εκμεταλλεύονται το γυμνό και απαλλοαγμένο παντός ανταγωνισμού έδαφος πρώτο και δεύτερο τη στάχτη που μένει από την καύση, που ενεργεί ως λίπασμα. (...) Από τα ανωτέρω συνάγεται ότι το πρόβλημα δεν είναι η καύση, αλλή ο χρόνος καύσεως, που κατά γενομένας παρατηρήσεις, δεν πρέπει να γίνεται μετά το τέλος του θέρους, που οι σπόροι της αστοιβίδας έχουν πέσει στο έδαφος και έχουν μεγάλη φυτρωτική ικανότητα, αλλή η καύση να γίνεται κατά την άνοιξη, που οι σπόροι δεν έχουν σχηματισθεί ή ωριμάσει...»*

Το Υπουργείο Γεωργίας, παρενέβη στο ζήτημα, παρατηρώντας: «Σχετικά με την καύση βοσκοτόπων για την απομάκρυνση των ζιζανίων από αυτούς, σας πληροφορούμε ότι η εφαρμογή της καύσεως δεν είναι δυνατή βάσει της νομοθεσίας που ισχύει σήμερα. (...) Η βελτίωση που πετυχαίνεται με την καύση είναι πολύ πρόσκαιρη. (...) *Η καύση της βλαστήσεως και του ξηροτάπητος που βρίσκεται στο έδαφος, βλάπτει γενικά αυτό, γιατί γίνεται αλόγιστα...*» (έγγραφο αριθ. 187780/4246/29-9-1980 Γενικής Δ/νσης Δασών). Όμως, μάταια η παρέμβαση τούτη, όπως και κάθε υπόδειξη, όταν η πολιτεία λειτουργεί σαστικώς και η κοινωνία πάσχει. Διότι το πρόβλημα θα εξακολουθεί να είναι πρόβλημα, εάν δεν ειδωθεί ουσιαστικά, εάν δεν εννοηθεί ο χώρος, εάν δεν κατανοηθεί η αξία της (κάθε) βλάστησης και δε διαχειριστεί προς όφελος του ανθρώπου –όχι το προσωπικό, όχι το συντεχνιακό, αλλή το συλλογικό–, που όφελος της φύσης είναι...

Διερωτάστε για το τι τελικά έγινε, τι μέτρα λήφθηκαν, πώς αντιμετωπίστηκε το πρόβλημα; Αρκεί μια βόλτα στις ερήμους του καιρού μας, στις εκτάσεις της περίπτωσης μας, μα και στις πολλές άλλες ίδιες, για να διαπιστωθεί το ανείπωτο δράμα της ελληνικής φύσης αυτών των περιοχών...

Το θάμα που λίγοι αντιλαμβάνονται

ΕΙΚΟΝΑ 8: Η «κατοίκηση» των φρυγάνων! Τοπίο Κέας

Η φύση των φρυγάνων, είναι η μεσογειακή φύση, που απογοήτευε τους Ευρωπαίους του Βορρά, τους μαθημένους στα πράσινα δασώδη τοπία, και τους έκαμε κλαυθμηρούς για τον «κακό» τόπο! Δεν τους αδικούμε. *Δε μπορούσαν να αισθανθούν τη βλάβιση αυτή, να τη νιώσουν, να συνειδητοποιήσουν τον άθλο που επιτεύχθηκε, το θάμα που γίνθηκε στη Μεσόγειο: να ζει ο μεσογειακός άνθρωπος σε τόσο αντίξοα για τη ζωή περιβάλλοντα και να τα κάμει όμορφα!* Δυσφορεί, έτσι, με το γυμνό τοπίο της Σύρου ο (Γάλλος του Βορρά) Ζεράρ Ντε Νερβάλ (η περιήγησή του στο ελληνικό Αρχιπέλαγος πραγματοποιήθηκε το έτος 1843): «...Ω! Μούσες! Ω! Κυβέλη!.. Μα πώς λοιπόν! Ούτε καν ένας θάμνος, κάποιο χαμόδεντρο ή ακόμα-ακόμα μια τούφα από χορτάρι λιγάκι πιο ψηλή, έτσι για να κάνουν μονάχα αισθητή την παρουσία της γειτονικής πηγής!.. Αλίμονο!» (Νερβάλ Ζ. (Gerard de Nerval), «Ταξίδι στην Ανατολή (Voyage en Orient)», εισαγωγή - μετάφραση: Πωλίνα Πεφάνη, εκδ. Στοχαστής, Αθήνα 2000, σελ. 63). Ομοίως και ο κόμης Howard George of Carlisle, ο οποίος σημειώνει στο ημερολόγιό του (η αναφορά του αφορά το έτος 1853): «Γενικά δεν είμαι ενθουσιασμένος από την ομορφιά των νησιών του Αιγαίου.

έχουν μια τόσο θλιβερή έλλειψη πρασινάδας κι είναι γεμάτα από το σταχτί άγονο βράχο».

Δεν είχαν όμως όλοι την ίδια άποψη. Λέγει για τις Κυκλάδες ο αρχίατρος του βαυαρικού στρατού Έρνστ Άντον Κβίτσμαν (η αναφορά του αφορά στο έτος 1843): «Οι Κυκλάδες είναι μάλλον σκελετοί νησιών. Νεροποντές παράσυραν το χαλαρό χώμα με το σπόρο στα σπλάχνα του και τ' αδιάκοπα κύματα της θάλασσας δεν άφησαν στα πόδια του φαλακρού βουνού σχεδόν κανένα περιθώριο γόνιμης γης. Κι όμως, αυτά τα σκελετωμένα νησιώτικα σώματα έχουν μια δικιά τους γοητεία: στην αρρενωπή σοβαρότητα των μορφών τους και στα μαγευτικά παιγνίδια των ηλιαχτίδων του νότου που τα πλημμυρίζουν, ανταυγάζει μια εσωτερική πνευματική ζωή, όπως στα αδρά χαρακτηριστικά ενός στοχαστή σε προχωρημένη ηλικία όταν τα παραβάλλουμε με την παρθενική μορφή μιας κόρης που βρίσκεται μόλις στο άνθισμά της. Ωστόσο δεν πρέπει να νομίζετε πως οι Κυκλάδες δεν έχουν κανένα στολίδι της βλάστησης, επειδή αυτή δεν είναι τόσο πλούσια όπως στα δικά μας μέρη. Αντίθετα: δίπλα στις πηγές και στα ρυάκια σμίγουν στα γυμνά πετρώματα σκοτεινοί θάμνοι από κοντοσυκιές και χαμόδενδρα

με μυρτιές και πικροδάφνες. Στις πλαγιές των βουνών σκαρφαλώνουν τα λιόδενδρα με τα στενά φύλλα και τα κλήματα τα μακροστέλεχα και άληση από λιγερόκορμα κυπαρίσσια, που απλώνουν τα καταπράσινα κλαδιά τους πάνω από τις κατάσπρες σκεπές των χωριών που ανεβαίνουν κι αυτά σκαρφαλώνοντας από ταράτσα σε ταράτσα» (βλέπε σχετικά: Ενεπεκίδη Π., «Αθηναϊκά, Αττικοβοιωτικά, Δωδεκανησιακά (1815-1980)», εκδ. Ωκεανίδα, Αθήνα 1991, σελ. 130).

Ίδια με τον Κβίτσμαν αντιμετωπίζει τα νησιά μας ο Επανευνώδης Σταματιάδης, ο οποίος σημειώνει στο οδοιπορικό του το 1862 (αναφέρεται στην Πάτμο): «Μετά εξάωρον εύδιον πηλουν αφίχθημεν επί τέλους εις Πάτμον. αλλήλ τόσοσν ξηρά και άγονος μάς εφάνη μακρόθεν η νήσος αύτη, ώστε τη αλήθεια κατελήφθημεν υπό απορίας πώς πότε κατωκήθη τόπος, ένθα ουδέ δένδρα, ουδέ φυτά βλάστανουσι. Και όμως μη απαγγείλωμεν τοσούτω ευκόλως την κατά της Πάτμου καταδίκην. Ναι μεν, ένεκα της πετρώδους αύτης, και του ναυτικού βίου, εις ον κατά μέγα μέρος οι κάτοικοι εισίν επιδεδομένοι, η γεωργία μικρόν εν Πάτμω υπάρχει ανεπτυγμένη, ουχ ήττον όμως τω επί την πόλιν ανιόντι και αμπελώνες παρίστανται και αγροί και δένδρα

ικανά» (Σταματιάδη Επ., «Πέντε ημέραι εις Πάτμον», περιοδ. «Εδέμ», φυλλιάδιον IB, 1^η Αυγούστου 1862).

Ένας άλλος ξένος, ένας κεντροευρωπαίος, ο Αυστριακός αξιωματούχος Άντον Πρόκες φον Όστεν, αντιλαμβάνεται με το δικό του τρόπο το θάμα των ελληνικών νησιών (η αναφορά του αφορά στην Ύδρα –ίδιο το θάμα της με των Κυκλαδονησιών): «Εδώ απολαμβάνεις τον πιο καθαρό αέρα και από τα παράθυρα και τα εξώστεγα την πιο ελκυστική θέα. Αποτελούν πράγματι έκπληξη και είναι εξαιρετικά αξιαγάπητοι οι μικροί κήποι που βρίσκονται δίπλα στα επιβλητικότερα σπίτια. Τα λουλουδία τους, οι σκιές των δέντρων τους φαίνονται πράγματι ωσάν να έχουν γίνει διά μαγείας: κουβάλησαν το χώμα της γης ψηλά και το έκαναν καρπερό. Έτσι είναι ο άνθρωπος! Όπου δεν έχει, θέλει. Και όπου έχει, περιφρονεί» (Ενεπεκίδης Π., «Γράμματα προς τη Βιέννη (1824-1843). Από την αλληλογραφία του πρώτου Αυστριακού πρεσβευτή στην Αθήνα Άντον Πρόκες φον Όστεν», εκδ. Ωκεανίδα, Αθήνα 2007, σελ. 202). Ο ίδιος ο Όστεν μαγεύεται από τον «παράδεισο» της Σύρου. Σημειώνει σε μια επιστολή του: «...η βλάστηση μεγάλωνε εν πλήρει οργασμώ της δύναμης του νότου. Θα έπρεπε να βρω νέα ονόματα για να ζωγραφίσω τις εκατοντάδες αποχρώσεις που μόνο το πράσινο των φυτών παρουσιάζονταν, τα οποία έντυναν, σκαρφαλώνοντας ψηλά και με σφρίγος, τους σκοτεινούς βράχους και τους ακόμη πιο μαύρους τοίχους. Το χυμώδες πράσινο του πλούσιου λυχνίτη λίθου έδειχνε, ωστόσο,

πως ερχόταν πρώτο. Το χρώμα αυτό έχει μια μυστηριώδη γοητεία, όμοια μ' εκείνη με την οποία ενθουσιάζουν οι ποιητές της Ανατολής. (...) *Σκέψου σ' αυτά την αρωματισμένη ατμόσφαιρα, την ερημιά και τη γαλήνη του γύρω πέτρινου παραγγιού, που σου επιτρέπει μια και μοναδική θέα –αλλά αυτήν που αγκαλιάζει την απέραντη θάλασσα* [η έμφαση δική μας]» (σελ. 47 της παραπάνω πηγής).

Μα πιότερο απ' όλους, ο Έλληνας, ο άνθρωπος της Μεσογείου, μπορεί να νιώσει το περιβάλλον του λιτού κι απέριπτου μεσογειακού περιβάλλοντος. Διότι είναι βιωμένος μ' αυτό, είναι μέρος του. Ιδού πως το αφουγκράζεται αυτός που το δημιούργησε, ο νησιώτης κάτοικός του: «... Στα καμπιά κοκκινίζει η παπαρούνα, με τα σατινένια φύλλα της, με κεφαλάκι στη μέση μαθηαρό, καπελωμένο με καλυμμαύκι παπαδίστικο. Η μαργαρίτα μοσχοβολά, γελά στον ήλιο, τον βλέπει κατάματα με τα κίτρινα μάτια της. Ξεβλασταίνουν τα ραδίκια κι απάνω-πάνω στο βλαστάρι τους στήνουν λουλουδί κίτρινο, με γύρο ακτινωτό, σα μικρό ξεφτέρι. Εδώ ανθεί ο αμπέλωχας, εκεί το ξυνόχορτο και το κορίμπι, πιο πέρα η βρούβα, η ραπανίδα κι ο βίκος. Στις καυκάρες ντύνεται τ' αχινόποδι, ο αλήφονας κι η ξερή αστοιβή, με καινούρια φυλλοράκια, που παραγεμίζουν τον αγκαθωτό τους σκελετό κι είναι σα μεγάλοι πράσινοι αχινόι κολλημένοι στο χώμα. Μοσχομυρίζει η ρίγανη, η φασκομηλιά και τ' αθμάρι. Ανάμεσά τους ξεπετάγονται κρινάκια και ζαφόρες, φουσκιές και χωνάκια και λεπεπιλήπτα χορταράκια, που κανείς

δε ξέρει τ' όνομά τους, μ' ανθάκια σταυροπέταλα, ντελικάτα, άσπρα και κίτρινα και μπλε. Και στ' απότοιχα, πρασινίζουν ασκαλιάρτοι γαλατεροί, σκάρφια και φουφλιές, σταυράγκαθα κι απουράνοι μ' αγκαθωτή αγκινάρα. Περνά η Άνοιξη, αποστρέφονται τα χόρτα και τα λουλουδία της. Πυρώνει την πέτρα ο ήλιος του καλοκαιριού, καίει τον κόσμο. Μα τ' αθμάρι ρουφά την ανεπνιά της νύκτας, γεμίζει με λουλουδάκια μαβιά. Ανθίζει ο βάτος στα πλαγκάδια κι η αλυγαριά στις αμμουδαριές και μέσα απ' τα γκρεμνά απλώνει καταπράσινα φύλλα η κάπαρη. Κρατά το λουλουδί της κλεισμένο σε βαβούλι σφιγκτό, σα μικρή καρδούλα, κι όταν ανοίγει είναι σα φούντα από στήμονες, πολύχρωμους, μακριούς, πάνω σε πέταλα κουφετιά και άσπρα» (από το βιβλίο του Κώστα Αλεξόπουλου «Τήνος. Το μικρό οδοιπορικό», εκδόσεις Ερίννη, Αθήνα 1993, σελ. 58-59).

Η προσπάθεια του Έλληνα νησιώτη, του Έλληνα των λεπτοφυών τόπων, τούτο τελικά απέδειξε: «...τον απέραντο σεβασμό του για τη φύση, με μια υψηλή γεωαισθητική συνείδηση» (απόσπασμα από το βιβλίο του Μανώλη Γλέζου «Η συνείδηση της πετράιας γης. Κυκλαδογραφίες», εκδ. Τυπωθήτω, Αθήνα 1997). Αυτά τα σοφά, τα μελετημένα λόγια, χαρακτηρίζουν την προσπάθεια του μικρού σε ανάστημα μα δυνατού σε ψυχή νησιώτη, του κάθε τολμηρού, φλογερού Έλληνα –που σεβάστηκε την ανεπιτήδευτη φύση των βράχων, των γκρεμών, της πέτρας–, κι αναδεικνύουν το μεγαλείο ενός κόσμου μοναδικού: *του κόσμου της “αφανούς” ελληνικής φύσης.*

Μια ιστορία ελληνική

Για το θάμα του γυμνού τοπίου των Κυκλαδονησιών, διαβάσαμε κάποτε μια έξοχη (αληθινή) ιστορία. Τη διηγήθηκε ο Κώστας Καμπάνης στον Αντρέα Καραντώνη, ο οποίος τη δημοσιοποίησε. Την αναφέρουμε για να δείξουμε τη δύναμη της αγνοημένης φύσης των τόπων της στέρησης, η οποία φανερώνεται περίτρανα όταν χασμωδικώς κι ασπουδάστως ο άνθρωπος την προσπερνά!

Κάπου στη δεκαετία του '60 λοιπόν, ο Καμπάνης φιλοξενούσε στη Μύκονο έναν Γάλλο αρχαιολόγο, που πραγματοποιούσε ανασκαφές στη Δήλο. Ο Γάλλος, ενώ απολάμβανε την ελληνική φιλοξενία και τις ελληνικές ομορφιές, δυσφορούσε ταυτόχρονα και γκρίνιαζε για το γυμνό τοπίο των νησιών μας. Όσο κι αν του εξηγούσε ο Καμπάνης για τον ιδιαίτερο χαρακτήρα των συγκεκριμένων τοπίων, για τη φύση που δεν έβλεπε, αυτός δεν έδειχνε να καταλαβαίνει, δεν ένιωθε την αξία τους. Κάποια στιγμή ο Καμπάνης τον πήγε στο μοναστήρι της Τουρλιανής, διασχίζοντας μια χέρσα γη χωρίς δένδρα, σε μέρος της οποίας υπήρχαν ξερολιθιές με κτήματα, αιγοπρόβατα που έβοσκαν, σκόρπια άσπρα σπιτάκια κι εκκλησιάκια. Ο Γάλλος, έχοντας ταλαιπωρηθεί από τη διαδρομή, άρχισε να γκρινιάζει έντονα, κατακρίνοντας και πάλι το τοπίο αυτών των νησιών,

πράγμα που έκαμε και στον ηγούμενο της μονής όταν τον συνάντησε.

Ο τελευταίος, ατάραχος, του εξήγησε τι ακριβώς συνέβη στον τόπο το στερημένο: «...Όταν ο θεός αποφάσισε να πιάσει τον κόσμο, γέμισε ένα μεγάλο πανέρι με χώματα, δέντρα, σπόρους, καρπούς, ζώα, χρυσάφια, πολύτιμες πέτρες, σίδηρο, χαλκό, πετρέλαιο και λογής άλλα αγαθά. Κι απλώνοντας κάθε τόσο το χέρι του στο πανέρι, έπαιρνε από εδώ κι από κει ότι συναντούσαν τα δάκτυλά του, τα έπληθεσαν ένα ζυμάρι και τα τίνιζε στο χάος. Κι έτσι γεννήθηκε η γη... Είχε πια σχεδόν τελειώσει το μεγάλο του έργο και στο πανέρι τού είχαν μείνει μονάχα λίγα τρίμματα από χώμα και κάτι πετραδάκια. Με μια κίνηση αφηρημένη μάζεψε τα κατακάθια και τα πέταξε στη θάλασσα. Πέσανε στο Αιγαίο. Έτσι ξεπετάχτηκαν μέσα από τα κύματα τα νησιά των Κυκλάδων. Σκύβει ο θεός να δει το έργο του και τι βλέπει; Τα γυμνά Κυκλαδονήσια –αυτά τα φαλακρά κεφαλάκια– να πλένουν στη θάλασσα, να χτυπιούνται από τα κύματα. Κατάλαβε πως τ' αδίκησε κι από τη στεναχώρια του, έβγαλε έναν βαθύ αναστεναγμό».

Πριν, όμως, αποτελειώσει καλά-καλά τη φράση του, δυνατό μελτέμι τραντάζει το μοναστήρι, ανοίγοντας με δύναμη τα παράθυρα και φωτίζοντας με υπέρλαμπρο

φως το σκοτεινό δωμάτιο. Αίφνης ευωδιές βοτάνων (από τη γύρω φύση, από τα φρύγανα) σκόρπισαν στο χώρο και η μυρωδιά της κυκλαδίτικης γης κάλυψε τα πάντα.

Τότε, γυρνά ο ηγούμενος προς τον Γάλλο και του λέγει με ικανοποίηση: «*Ιδού, αυτή είναι η ανάσα του Θεού, αυτή είναι η Μύκονος!*»

ΕΙΚΟΝΑ 9: Μια χούφτα ζωής: Η βλάστηση του Αιγαίου (ηεπιτομέρεια από εμπνευσμένη αφίσα της Περιφέρειας Νοτίου Αιγαίου, έτος 2006)

Σημειώσεις

¹ Η ονομασία *φρύγανα* δόθηκε από τον Θεόφραστο, που θεωρείται ο πατέρας της Βοτανικής. Η παρουσία των φρυγάνων είναι σημαντική, αφού εκτιμάται ότι καταλαμβάνουν έκταση 10-15 εκατ. στρεμμάτων (Παπαναστάσης και Νοϊτσάκης, 1992), κυριαρχώντας στις Κυκλάδες, στην Κρήτη, στα περισσότερα από τα νησιά των Δωδεκανήσων, στη Λήμνο, σε μεγάλο τμήμα της Κεφαλονιάς και στη Δυτική Αιτωλοακαρνανία. Στην υπόλοιπη ηπειρωτική χώρα απαντώνται στα χαμηλότερα υψόμετρα και σε περιοχές όπου υπήρξε υποβάθμιση της βλάστησής τους. Η συνήθης παρουσία τους είναι σε περιοχές με ξηρό κλίμα, ενώ στις ημίξερές περιοχές της χώρας, εμφανίζονται σε υποβαθμισμένα εδάφη, μετά από πυρκαγιά κι υπερβόσκηση, ή σ' εγκαταλειμμένους αγρούς, τους οποίους εποικίζουν. Φρύγανα βρίσκουμε και μέσα στην Αθήνα, στους λόφους της π' αποτελούν άληση. Ο Λυκαβηττός αποτελεί για παράδειγμα, παράλληλα με το αλσύλλιο που συγκροτείται εκεί, και φρυγανότοπο. Σε αυτόν είχαν το 1959 καταγραφεί από τον Κων/νο Ζερλέντη (υψηλή τότε της Ανωτάτης Γεωπονικής Σχολής Αθηνών) 13 είδη ξηροφυτικών φρυγανωδών και ημιθαμνωδών φυτών, καθώς και 50 είδη θεροφυτών και άλλων ποωδών, ενώ ο συνολικός αριθμός των αυτοφυών φυτών του Λυκαβηττού –ναι, είναι αληθές...– υπολογίζεται σε 100! Συνηθέστερα φρυγανικά φυτά είναι το θυμάρι, η θρούμπα, η φασκομηλιά, η ατσιοβή, η λεβάντα, η λαδανιά, η ρίγανη, η γαλιτσίδα, η ασμυριά, η κουνούκλα, η σπαραγκιά, το αλογοθύμαρο κ.ά., ενώ από τα βοτάνια θερόφυτα πιο γνωστά είναι ο ασφόδελος και η σκυλοκρεμμύδα. Τα φρύγανα συνδυάζονται με την παρουσία ποωδών φυτών (περίπου 200 είδη ποών έχουν καταγραφεί στα φρυγανικά οικοσυστήματα της χώρας), συνιστώντας οικοσυστήματα υψηλής βιοποικιλότητας.

² Σημειώνει ο Αμερικανός καθηγητής E. O. Wilson ότι, «τα άνδρα οικοσυστήματα συγκαταλέγονται ανάμεσα στα πλουσιότερα στη γη».

³ Λέγει για τη φτωχή κι απαξιωμένη θαμνόμορφη βλάστηση των βουνών μας ο σημαντικός λογοτέχνης Ι. Μ. Παναγιωτόπουλος: «...η ατέλειωτη βλάστηση του θάμνου, σκεπάζει τη γύμνια και δημιουργεί το άγονο ποίημα

του πράσινου της τύχης!...» (Παναγιωτόπουλου Ι. Μ., «Ελληνικοί ορίζοντες», εκδ. Ίκαρος, β' έκδοση, Αθήνα 1959, σελ. 161). Ένας κοινοβουλευτικός άνδρας δε, ο Κ. Ε. Παπακωνσταντίνου (πρόεδρος της Βουλής των Ελλήνων στην πρώτη μεταπολιτευτική Βουλή), ζήτησε το έτος 1975 την προστασία της παραγνωρισμένης θαμνώδους ελληνικής βλάστησης, αντιλαμβανόμενος τη σημασία της –πράμα μη σύνθησε για (Ελλάνα) πολιτικό. Έλεγε τότε: «Είμαι εἰς θέσιν να γνωρίζω, ότι η προστασία του εδάφους και των οικισμών εις τας περισσότερας περιπτώσεις, αν μη εις το σύνολον, εξαρτάται από τας θαμνώδεις εκτάσεις...», οι οποίοι αποτελούν την προστασίαν τού οικισμού τού χωριού και της καλλιεργουμένης περιοχής. Εάν αποσιλωθεί η προστατευτική βλάστησις και εκλείψει η προστασία των θάμνων, δεν είναι δυνατόν να παραμείνει απρόσβλητος ο ορεινός οικισμός. Είναι πεπρωμένον ὅλην αὐτή η γη να παρασπυρθεί από τους χειμάρρους και ἡ να μεταβληθῇ εις αμμοχάλικον ἢ να παρασπυρθεί εις τὴ θάλασσαν. Αἱ δασικαὶ εκτάσεις αποτελοῦν τὴν οὐσιαστικὴν προστασίαν των περιοχών αὐτών» (από τα πρακτικά της συζήτησης που διεξήχθη στην ελληνική Βουλή την 26^η-4-1975, με θέμα την προστασία των δασών –έντονη ήταν τότε η απαίτηση για ελαστική προστασία των θαμνωδών εκτάσεων της χώρας, προκειμένου ν' αξιοποιηθούν).

⁴ *Φυτοκοινωνία klimax* υπάρχει, όταν κάτω από την επίδραση του κλίματος (που λόγω της αργής μεταβολής του θεωρείται σταθερός παράγοντας), η εξέλιξη της βλάστησης και του εδάφους (διαδοχή) τείνει σε μια κατάσταση ισορροπίας.

⁵ Τα *μεσογειακά οικοσυστήματα* υπάρχουν στα μέρη της γης όπου παρατηρείται ο μεσογειακός τύπος κλίματος, ο οποίος, σ' ότι αφορά στην Ελλάδα, πρακτικά προσδιορίζεται έως εκεί όπου εξαπλώνεται η αγριελιά. Καταλαμβάνουν το 1% της επιφάνειας του πλανήτη και βρίσκονται μεταξύ 32^{ου} και 40^{ου} παραλλήλου και στα δύο ημισφαίρια της γης. Οι περιοχές όπου απαντώνται είναι η λεκάνη της Μεσογείου, η Νότια Καλιφόρνια, το βόρειο τμήμα των ακτών της Χιλής, η περιοχή γύρω από το ακρωτήριο της Καλής Ελπίδας και ένα τμήμα των νότιων και νοτιοδυτικών ακτών της Αυστραλίας. Σε όλα τα μεσογειακού τύπου οικοσυστήματα, η μακροχρόνια επίδραση παρόμοιων κλιματικών παραγόντων πάνω στους φυτικούς οργανισμούς, σε συνδυασμό με την έντονη και διαρκή ανθρώπινη δραστηριότητα σε αυτά, έχει διαμορφώσει φυσιογνωμικά ὅμοιους τύπους βλάστησης, με μια διαδικασία που ονομάζεται *συγκλίνουσσα εξέλιξη*. Έτσι εξηγείται γιατί σε χώρες τόσο μακρινές, παρατηρείται ίδια μορφή βλάστησης.

⁶ Ο χαρακτηρισμός «Αρχιπέλαγος» έχει επικρατήσει να σημαίνει μόνο το Αιγαίο πέλαγος, και, υπό αυτή την έννοια χρησιμοποιείται εν προκειμένω, διότι ήταν το πρώτο σε τάξη ελληνικό πέλαγος και χαρτογραφήθηκε από τους Ενετούς έτσι. Όμως, ο όρος «Αρχιπέλαγος» αφορά στις συστάδες νησιών και βράχων που αποτελούν ενότητα και ανάμεσά τους υπάρχει θάλασσα: συνεπώς σημαίνει κάθε τέτοια περιοχή.

⁷ Τέτοιες ενέργειες θα πρέπει να γίνονται με φειδώ κι αφού κριθεί επιστημονικά ότι είναι δυνατές, λόγω των ακραίων κλιματοεδαφικών συνθηκών και των ευαίσθητων ισορροπιών που υπάρχουν στο φρυγανικό σύστημα.

⁸ Ας μην παραβλέπουμε το γεγονός ότι σημαντική και, σε πολλές περιπτώσεις, εξαιρετικά σπάνια πανίδα απαντάται σε φρυγανικές εκτάσεις. Αρκεί ν' αναφερθεί η περίπτωση της προστατευόμενης διεθνώς, λόγω της μοναδικότητάς της, *οχιάς της Μήλου*, η οποία διαβίει στις φρυγανικές εκτάσεις του ομώνυμου νησιού και τελεί υπό εξαφάνιση γιατί ο Έλληνας καταστρέφει, περιορίζει κι υποβαθμίζει τον βιότοπό της (υπάρχει σχετική καταδίκη της χώρας μας από το Ευρωπαϊκό Δικαστήριο για το λόγο αυτό).

⁹ Μιας και αναφερόμαστε στην ερμηνεία, παραθέτουμε τον ορισμό της, όπως προκύπτει από τη Σύμβαση για την καταπολέμηση της *ερημοποίησης των Ηνωμένων Εθνών (UNCCD): ερημοποίηση είναι η υποβάθμιση του εδάφους, του τοπίου και του βιοπαραγωγικού συστήματος της γης σε ξηρές, ημι-ξηρές και ύψιγρες περιοχές, ως αποτέλεσμα διαφορετικών παραγόντων, όπως η αλληλεπίδραση του κλίματος και οι ανθρώπινες δραστηριότητες*.

¹⁰ Είναι χαρακτηριστικό ότι τα φρύγανα, στα μέρη όπου κυριαρχούν, αποτελούν το θύμα κάθε αναπτυξιακής προσπάθειας, ενώ η προσφορά τους ως βοσκότοπος, θεωρείται τις περισσότερες φορές δεδομένη –εξ' ου και τα πολλὰ μικρά ακατοίκητα ελληνικά νησιά, που στο σύνολό τους αποτελούν βοσκότοπους, αφού έχουν μισθωθεί για το σκοπό αυτόν.

¹¹ Η αναβάθμιση φρυγανικών οικοσυστημάτων, με τη λογική ότι προήλθαν από την υποβάθμιση άλλων φυτοκοινωνιών –οπότε επιχειρείται η επαναφορά τους ή η αναγωγή τού συστήματος στην προτέρα του κατάσταση–, θα πρέπει να μελετάται για τις περιπτώσεις που κάτι τέτοιο κρίνεται ως δυνατό κι εφόσον εκτιμηθεί ότι δε θα επέλθουν ανατροπές. Και τούτο διότι, η αναβάθμιση που θ' επιχειρηθεί, μπορεί να μην απέχει πολύ από την κατάρρευση του συστήματος, όταν ανατραπούν ισορροπίες που η φύση δημιούργησε, στην

προσπάθειά της να σταθεί μετά τη διαταραχή. Επιπλέον, από τις παρεμβάσεις αυτές, δε θα πρέπει να θυγεί το τοπίο της περιοχής, όταν βασικό του στοιχείο και χαρακτηριστικό γνώρισμα στην αισθητική του χώρου, αποτελούν τα φρύγανα.

¹² Η δόμηση για παράδειγμα της Μυκόνου –όλο το νησί ένας οικισμός!– είναι παράγωγο τούτου του γεγονότος, καθότι, κάποιος που θα εμφανίσει τίτλο σε φρυγανική έκταση του νησιού, θα μπορέσει να εκδόσει άδεια δόμησης!..

¹³ Σημείωνε σε άρθρο του ο διαπρεπής δασολόγος Γ. Μνηϊτσός το έτος 1935: «...τα φρύγανα δεν είναι Βεβαίως δάση, δηλ. δάση ως η ελάτη, πεύκη κ.λπ., κατ' ουσίαν όμως είναι δάση διότι πληρούν πάντας τους όρους του δάσους (κύρια, της προστασίας του εδάφους), με την διαφοράν ότι τους πληρούν εις διαφόρων κατώτερον βαθμόν...» (Μνηϊτσός Γ., «Η πραγματικότητα εις τα δασικά ζητήματα», περιοδ. «Δασική Ζωή», τεύχνη 35-36, Νοέμβριος - Δεκέμβριος 1935).

¹⁴ Προσπάθεια προστασίας των φρυγανικών συστημάτων, βάσει του ισχύοντος νομοθετικού πλαισίου που αφορά τα δάση, επιχειρήθηκε από υπηρεσιακούς παράγοντες της Ειδικής Γραμματείας Δασών του Υπουργείου Περιβάλλοντος, Ενέργειας και Κλιματικής Αλλαγής (στην προσπάθεια αυτή είχα την τιμή να συμμετάσχω) το 2010, με συνεχή έγγραφα και προτάσεις προς την πολιτική ηγεσία του υπουργείου, που όμως δεν καρποφόρησε, ακριβώς γιατί –όπως τελικά φάνηκε– τα φρύγανα δεν υπολογίζονται ως ικανά να συγκροτήσουν φύση! Αποκλείστηκε έτσι κάθε σκέψη προστασίας τους στα πλαίσια της δασικής νομοθεσίας –της μόνης ικανής να τα προστατεύσει ως φυσικά συστήματα.

¹⁵ Ο κίνδυνος εξαφάνισης φρυγανικών φυτών που εξυπηρετούν τη μελισσοκομία, είχε γίνει αντιληπτός από τα προπολεμικά χρόνια. Έτσι, με το Βασιλικό Διάταγμα της 30^{ης}-6-1938, είχε απαγορευτεί μερικώς η κοπή και εκρίζωση μελισσοτροφικών φρυγάνων. Όμως, παρόλη ταύτα, το πρόβλημα μεγάλωνε, λόγω της κακής διαχείρισης των εδαφών, γι' αυτό κι απαιτήθηκε το έτος 1974 να υπάρξει από το Υπουργείο Γεωργίας εγκύκλιος διαταγή (η αριθ. 314/30-3-1974), που επισήμαινε το πρόβλημα. Έληγε χαρακτηριστικά: «*Περιήλθεν εις γνώσιν ημών ότι εις τινάς περιοχάς, διάφορα άτομα περιέρχονται την ύπαιθρον, προβαίνοντα εις αλόγιστον κοπήν και εκρίζωσιν των μελισσοτροφικών φυτών και δη των εις τα γένη θύμος και θύμβρα υπαγομένων τοιούτων, προκαλούντα ούτω απ' ενός μεν την απογύμνωσιν του εδάφους και την αυνεμία τούτου διάβρωσιν αυτού, απ' ετέρου δε άμεσον πλήγμα διά το μέλλον της μελισσοκομίας...*»

Πηγές

- Acot P., «L' histoire d' ecologie», PUF, 1989.
- Αθανασιάδης Ν., «Δασική Φυτοκοινωνιολογία», εκδ. Ζήτη, Θεσσαλονίκη 1982.
- Αλεξόπουλος Κ., «Τήνος. Το μικρό οδοιπορικό», εκδόσεις Εριννη, Αθήνα 1993.
- Allen D., «Mediterranean Ecogeography», Pearson Education LTD, Essex, UK 2001.
- Attenborough D., «The First Eden: The Mediterranean World and Man», London 1987.
- Βάκου Δ., Παντής Γ., Σγαρόδελος Στ., «Οικολογία: Η αναγκαιότητα της σύνθεσης, η γοντεία των σχέσεων», εκδ. Εγνατία, Θεσσαλονίκη χρονολόγητο.
- Γιάνναρου Λ., «Η οικιστική πίεση απειλεί τις Κυκλάδες», ρεπορτάζ, εφημ. «Η Καθημερινή», φύλλο 16^{ης}-7-2006.
- Γιάσσηγλου Ν., «Υποβάθμιση του εδάφους-Ερημοποίηση», εισήγηση στη συνάντηση εργασίας του ΕΚΠΑ με θέμα «Βιώσιμη Ελλάδα & το Μεσογειακό Σχέδιο Δράσης», Αθήνα 2001.
- Γιάσσηγλου Ν., «Φυσικοί πόροι και ερημοποίηση», περιοδ. «Πεμπουσία», τευχ. 8^ο, Απρίλιος - Μάιος 2002.
- Γκίζος Μ., «Η συνειδηση της πετρώδους γης. Κυκλαδογραφίες», εκδ. Τυπωθήτω, Αθήνα 1997.
- Deschamps G., «Η Ελλάδα σήμερα», μετάφραση: Α. Δαούτη, πρόλογος - σχόλια: Α. Νικοποπούλου, εκδ. Τροχαίη, Αθήνα 1992.
- Ελληνική Επιτροπή για την Καταπολέμηση της Ανερήμωσης, «Ελληνικό προσχέδιο δράσης κατά της Ανερήμωσης», Αθήνα 2000.
- Emberlin J. C., «Εισαγωγή στην οικολογία», εκδ. Τυπωθήτω, Αθήνα 1996.
- Ενεπεκίδης Π., «Αθηναϊκά, Αττικοβοιωτικά, Δωδεκανησιακά (1815-1980)», εκδ. Ωκεανίδα, Αθήνα 1991.
- Ενεπεκίδης Π., «Γράμματα προς τη Βιέννη (1824-1843). Από την αλληλογραφία του πρώτου Αυστριακού πρεσβευτή στην Αθήνα Άντον Πρόκας φον Όστεν», εκδ. Ωκεανίδα, Αθήνα 2007.
- Ζερβέντης Κ., «Τα φυτά του Λυκαβηττού», δακτυλογραφημένες σημειώσεις, Αθήνα 1959.
- Ζιάκα Γ., «Πόση "ανάπτυξη" μπορούν ακόμη να αντέξουν τα νησιά μας; Η έννοια της "φέρουσας ικανότητας", περιοδικό - ένθετο «Δαίμων της οικολογίας» της εφημερίδας «Αυγή», τεύχος 59^ο, Απρίλιος 2006.
- Gildemeister H., «Κήποι στο φως της Μεσογείου», μετάφραση: Αλεξάνδρα Φιάδα, εκδ. Ποταμός, Αθήνα 2004.
- Καραντώνης Αντρ., «Ελληνικοί χώροι», Βιβλιοπωλείον της «Εστίας», Αθήνα 1979.
- Καταγός Κ., «Φυτά των Κυκλάδων. Οι Κυκλάδες που αγνοούμε, η Σύρος που δε βλέπουμε...», ιδιωτική έκδοση, Σύρος 2007.
- Κιργάλλης Ι., «Γεωγραφική και οικονομική απογραφή του νομού Κυκλάδων», περιοδ. «Αποθήκη των ωφέλιμων και τερπνών γνώσεων», τεύχη 9, 10, 11 & 14, Μάρτιος, Απρίλιος, Μάιος & Αύγουστος του 1848.
- Knight C. B., «Basic Concepts of Ecology», Mc Millan Co, New York 1965.
- Κωνσταντινίδης Κ., «Σαλαμίς», περιοδ. «Νέα Ζωή», αριθ. 1^ο, Αλεξάνδρεια Αιγύπτου Σεπτέμβριος 1904.
- Μάργαρης Ν., «Οδοιπορικό στο ελληνικό περιβάλλον. Οικολογικά ταξίδια και ιστορίες στην Ελλάδα του 21^{ου} αιώνα», εκδ. Ελληνικά Γράμματα, γ' έκδοση, Αθήνα 2001.
- Μιλήρ Χ., «Πρώτες εντυπώσεις από την Ελλάδα», εκδ. Νεφέλη, Αθήνα 1985.
- Μνηϊτσός Γ., «Η πραγματικότητα εις τα δασικά ζητήματα», περιοδ. «Δασική Ζωή», τεύχη 35-36, Νοέμβριος-Δεκέμβριος 1935.
- Μπιγύ Αντρ., «Αθήνα», από το συλλογικό τόμο «Σελίδες για την Ελλάδα του 20^{ου} αιώνα. Κείμενα Γάλλων ταξιδιωτών», επιμέλεια: Π. Μουλήδας - Βάσω Μέντζου, β' έκδοση, εκδ. Ολίκος, Αθήνα 1995.
- Μπουσάλης Π., «Η φύση γύρω μας», έκδοση Ελληνικής Εταιρείας Προστασίας της Φύσεως, Αθήνα 1987.
- Νάσσης Αν., «Λιβαδικοί θάμνοι της Μεσογείου», πρακτικά 4ης συνόδου του υποδιότιμου του FAO για τους μεσογειακούς βοσκότοπους, Θεσσαλονίκη 1981.
- Νερβάλ Ζ. (Gerard de Nerval), «Ταξίδι στην Ανατολή (Voyage en Orient)», εισαγωγή - μετάφραση: Πωλίνα Πεφάνη, εκδ. Στοχαστής, Αθήνα 2000.
- Ντάφης Στ., «Δασική Οικολογία», εκδ. Γιαχούδη - Γιαπούλη, Θεσσαλονίκη 1986.
- Παναγιωτόπουλος Ι. Μ., «Μορφές της ελληνικής γης», έκδοση Γραφείου Πνευματικών Υπηρεσιών, Αθήνα 1937.
- Παναγιωτόπουλος Ι. Μ., «Θέσεις και αντιθέσεις του ελληνικού τοπίου», έκδοση Ελληνικής Περιγητικής Λέσχης, Αθήνα 1953.
- Παναγιωτόπουλος Ι. Μ., «Ελληνικοί ορίζοντες», εκδ. Ίκαρος, β' έκδοση, Αθήνα 1959.
- Παπαναστάσης Β., Νοϊτσάκης Β., «Λιβαδική οικολογία», εκδ. Γιαχούδη-Γιαπούλη, Θεσσαλονίκη 1992.
- Παπαντωνίου Ζ., «Άγιον Όρος», από το συλλογικό τόμο «Ταξιδιωτικά», εκδοτικός οίκος Ιωάννου Ν. Ζαχαρόπουλου, Αθήνα 1955.
- Polunin O., «Flowers of Greece and the Balkans, a Fieldguide», Oxford Univ. Press, Oxford, New York, Melbourne 1980.
- Proust A., «Χειμερινή διατριβή εν Αθήναις», περιοδ. «Χρυσόσπηλις», φυλλάδιον 1^ο, 1^η Ιανουαρίου 1863.
- Rackham O., Moody J., «Η δημιουργία του κρητικού τοπίου», τίτλος πρωτοτύπου: The Making of the Cretan Landscape, Πανεπιστημιακές εκδόσεις Κρήτης, Ηράκλειο 2004.
- Schama S., «Landscape and Memory», Penguin, London 1996.
- Σταματιάδης Επ., «Πέντε ημέραι εις Πάτμον», περιοδ. «Εδέμ», φυλλάδιον ΙΒ, 1^η Αυγούστου 1862.
- Στάμου Ν., «Θέσεις και απόψεις σε διάταξις του σχεδίου νόμου: "Προστασία Δασικών Οικοσυστημάτων, Κατάρτιση Δασολογίου, Ρύθμιση Εμπραγμάτων Δικαιωμάτων επί Δασών και Δασικών εν γένει Εκτάσεων και άλλης Διατάξεως", Θεσσαλονίκη 2003.
- Τρίκας Αν., «Η "νησιώτικη" βιογεωγραφία των ελληνικών βουνών», από το συλλογικό έργο «Ορεινός χώρος και δάση», επιμέλεια: Ηλίας Ευθυμίουπουλος & Μιχάλης Μοδινός, Διεπιστημονικό Ινστιτούτο Περιβαλλοντικών Ερευνών (ΔΙΠΕ), εκδ. Ελληνικά Γράμματα, Αθήνα 2007.
- Τρούμπης Α., «Λογία Οικολογία», εκδ. Τυποθήτω, Αθήνα 1999.
- Tucker G. M. and J. Dixon, (1997) Agricultural and grassland habitats. Pq 267-325. In Tucker, G.M. and Evans, M.I. Eds. (1997) Habitats for Birds in Europe: A Conservation Strategy for the Wider Environment. Bird Life International, Cambridge (UK). (Bird Life Conservation Series No. 6).
- Van Dijk G., Biodiversity and multifunctionality in European agriculture: priorities, current initiatives and possible new directions. Paper presented at the ECNC seminar in Brussels in March 2001, Geneva, UNEP-ROE.
- Wilson E., «Biodiversity», National Academy Press, New York 1988.
- Wilson E., «Το μέλλον της ζωής», τίτλος πρωτοτύπου: The Future of Life, μετάφραση: Μιχάλης Μακρόπουλος, επιστημονική επιμέλεια: Σπύρος Σφενδουράκης, εκδ. Σύναψη, Αθήνα 2002.
- Wright H. A. & A. W. Bailey, «Fire ecology», John Wiley & sons, Inc. New York 1982.
- Χατζηηλίδης Αλ., «Ανάδειξη της τοπικής μεσογειακής χλωρίδας και του ελληνικού τοπίου», πρακτικά επιστημονικής ημερίδας του ΓΕΩΤΕΕ με θέμα «Ανθρώπινες πόλεις και οικισμοί - Το φυσικό περιβάλλον», Θεσσαλονίκη 27-11-1999.

Μία πρόταση με την οποία οι τελειόφοιτες φοιτήτριες του τμήματος Αρχιτεκτόνων Μηχανικών του Πανεπιστημίου Πατρών απέσπασαν το πρώτο βραβείο στον φοιτητικό αρχιτεκτονικό διαγωνισμό ιδεών «Τοπίο, Περιβάλλον και Αρχιτεκτονική: Σχεδιάζοντας για το Πάρκο Περιβαλλοντικής Ευαισθητοποίησης “Α. Τρίτσης”, Ιλίον Αττικής».

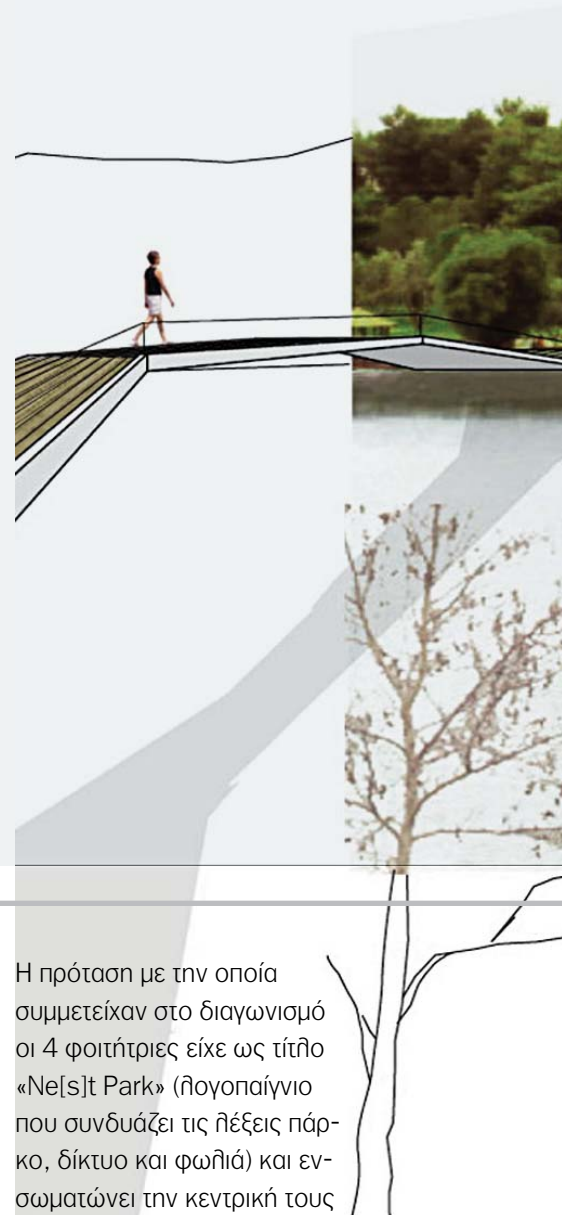
«Ne[s]t Park»

Χρυσάνθη Βάθη, Νίκη Κακαλή, Δήμητρα Μηρα και Δήμητρα Παπαγεωργίου

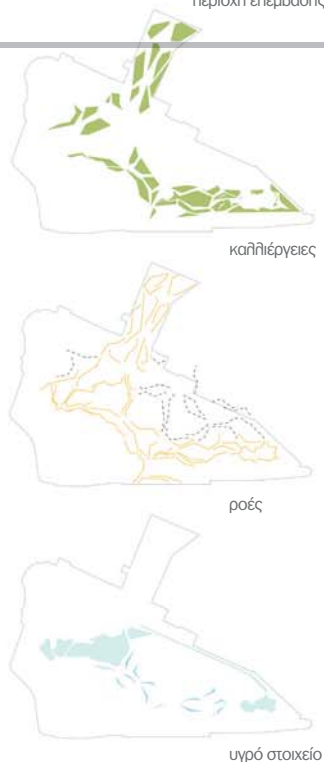
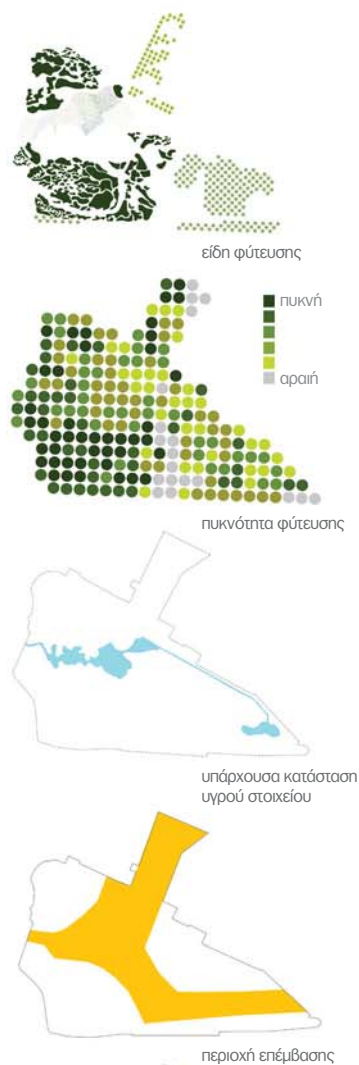
Ο εν λόγω διαγωνισμός συνδιοργανώθηκε το 2010 από το Γαλλικό, το Γερμανικό και το Βρετανικό Μορφωτικό Ινστιτούτο και την Ελληνική Ορνιθολογική Εταιρεία και σε συνεργασία με το Εθνικό Μετσόβιο Πολυτεχνείο και την οργάνωση ECOWEEK.

Το Πάρκο «Αντώνης Τρίτσης» έχει έκταση 1000 στρ. (έξη φορές μεγαλύτερο από τον Εθνικό Κήπο) και αποτελεί ένα από τα τελευταία καταφύγια άγριας ζωής στο αστικό περιβάλλον της Αθήνας. Μέλη της Ελληνικής Ορνιθολογικής Εταιρείας, την τελευταία δεκαετία, παρατηρούν τα πουλιά του Πάρκου και έχουν καταγράψει 168 διαφορετικά είδη. Φυλλοβόλα δέντρα, πεύκα και άλλα κωνοφόρα, αγροτικές καλλιέργειες και καλαμιώνες σφύζουν από ζωή, ιδιαίτερα κατά τη μετανάστευση των πουλιών.

Η πρόταση με την οποία συμμετείχαν στο διαγωνισμό οι 4 φοιτήτριες είχε ως τίτλο «Ne[s]t Park» (ήλογοπαίγνιο που συνδυάζει τις λέξεις πάρκο, δίκτυο και φωλιά) και ενσωματώνει την κεντρική τους ιδέα πάνω σε δύο άξονες: Αφενός στο έδαφος και αφετέρου στην πληροφόρηση και την παρατήρηση των πουλιών.

Ο τρόπος ανάπτυξης των σύγχρονων πόλεων χαρακτηρίζεται από το φαινόμενο της έντονης διάχυσης προς την ύπαιθρο. Αυτό το φαινόμενο εντατικοποιείται ιδιαίτερα στον ελληνικό χώρο όπου το τοπίο εντοπίζεται ως χώρος ατέρμονης συναλλαγής πληροφορίας. Ιδιαίτερα στο μεταπολεμικό αττικό πεδίο λόγω του επείγοντος της στέγασης, δε δόθηκε προσοχή στο σχεδιασμό του δημόσιου χώρου, ούτε και στο σχεδιασμό και την προστασία του φυσικού τοπίου. Αποτέλεσμα αυτών ήταν η αντικατάστασή του από ένα

τεράστιο ισοπαχές στρώμα κτισμένου που κάλυψε τη φυσική τοπογραφία. Παρόλταυτα μέσα από τη σχεδιαστική πρακτική το φυσικό τοπίο μπορεί να επανέλθει ως ένα εργαλειακό μέσο προσέγγισης του ίδιου του δημόσιου χώρου. Συγχρόνως εντοπίζεται μια αμηχανία στην ένταξη της φύσης μέσα στην πόλη καθώς αποκόβεται από την ολότητα της και αποδυναμώνεται. Τόσο εντός της πόλης, όσο και στην περιφέρεια αυτής, συνθέτεται ένα τοπίο που η ίδια η πόλη καταστρέφει ή και καταβροχθίζει, το εξαφανίζει.

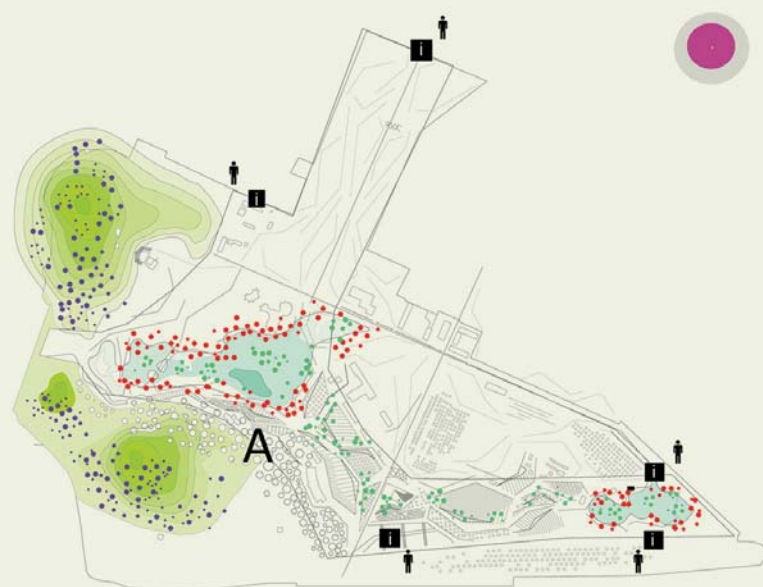
Όπως αναφέρει και ο George Simmel, γερμανός κοινωνιολόγος και φιλόσοφος, «Η φύση δεν τεμαχίζεται, είναι η ενότητα ενός όλου και τη στιγμή που θα αποσπαστεί αυτή, παύει πλέον να αποτελεί κάτι ολόκληρο φυσικό.»¹ Με αυτό το τρόπο τίθεται το ζήτημα της σωστής ένταξης της φύσης μέσα στο δομημένο περιβάλλον και της δημιουργίας ενός τοπίου όχι πλέον φυσικού αλλά με τις ποιότητες όμως που αυτό εμπεριέχει. Τελικά αν και η ανάπτυξη του αστικού ιστού αποτελεί μια διεργασία πολυποικίλη

εξαρτώμενη από διαφορετικές συνιστώσες και όχι πλήρως ελεγχόμενη, εντούτοις τα αστικά κενά αποτελούν μια ευκαιρία για την έκφραση της διάδρασης μεταξύ του αστικού με το φυσικό τοπίο. Το πάρκο Α. Τρίτσης αποτέλεσε ένα θαυμάσιο παράδειγμα τέτοιας διάδρασης, όντας ένα από τα μεγαλύτερα «κενά» της πόλης της Αθήνας ως ένα απόσπασμα του φυσικού τοπίου, αποτέλεσε τον καμβά της πρότασης για τη δημιουργία ενός νέου αστικού πάρκου, ως μια σύνθεση ραφής μεταξύ του φυσικού και του τεχνητού.

“Μέσα από τη σχεδιαστική πρακτική το φυσικό τοπίο μπορεί να επανέλθει ως ένα εργαλειακό μέσο προσέγγισης του ίδιου του δημόσιου χώρου”

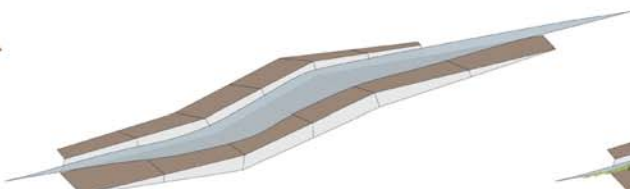
ΧΕΙΜΩΝΑΣ

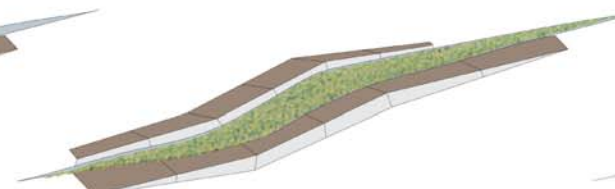
ΑΝΟΙΞΗ

καλλιέργειες

συλλογή

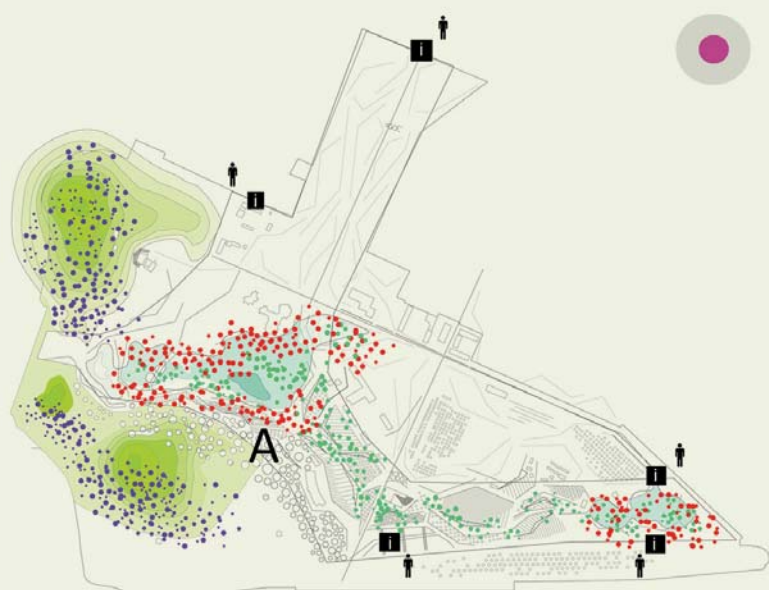
καλλιέργεια

ΕΙΚΟΝΑ ΕΠΑΝΩ: Χάρτες πυκνώσεων
πτηνών ανά εποχή

Σήμερα, το Πάρκο Περιβαλλοντικής Ευαισθητοποίησης Α. Τρίτσης αποτελεί έναν από τους πιο σημαντικούς και ενεργούς υγροβιότοπους στο λεκανοπέδιο της Αττικής. Το πάρκο είναι αντιληπτό ως ένα έδαφος στο οποίο προσαρμόζονται ένα σύνολο εννοιών, υδρολογικών, οικολογικών και προγραμματισμού. Καθώς λοιπόν τείνει να είναι ένα ασθενές φυσικό τοπίο, εφόσον χαρακτηρίζεται έντονα

από την αραιή βλάστηση κατά τόπους την στιγμή που διαθέτει συμπυκνωμένη φύτευση σε επιμέρους σημεία, επιλέγουμε να δημιουργήσουμε ένα δίκτυο αναψυχής αθλά και οικολογικού ενδιαφέροντος, ενώ ταυτόχρονα λειτουργεί σε αυτό ένα επιπλέον σύστημα το οποίο αποσκοπεί στην απορρύπανση της περιοχής. Δημιουργήσαμε λοιπόν **“λεκάνες”**, οι οποίες απαρτίζονται από μικρούς πρότυπους

βιότοπους. Βιότοποι ως ένα σύστημα πρότυπης καλλιέργειας, το οποίο μεταβάλλεται και μεταβάλλει το τοπίο καθ’ όλη την έκταση του πάρκου. Στο σύνολο τους τεχνικά αποτελούν μια σειρά από “υδρολογικές λεκάνες” κατά μήκος του πάρκου. Είναι σημαντικές για τον τρόπο που λειτουργούν έτσι ώστε να συλλέγουν και να διανέμουν το νερό στην επιφάνεια του πάρκου, συμβάλλοντας στην εύφορη κατάσταση

ΚΑΛΟΚΑΙΡΙ

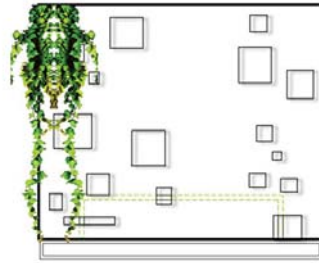
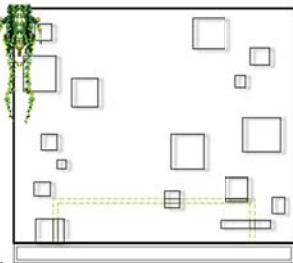
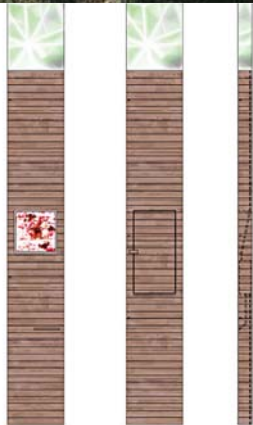
ΦΘΙΝΟΠΩΡΟ

του εδάφους. Στη προέκταση αυτών ευνοείται ο μηχανισμός σποράς των καλλιέργειών. Μεγαλύτερα ανοίγματα στο δίκτυο που συνθέτεται επιτρέπουν το σχηματισμό ενεργών κοινωνικά και πολιτιστικά πεδίων όπως είναι οι κήποι, φυσική βλάστηση και επιμέρους δίκτυα πληροφόρησης. Παράλληλα, παρατηρείται ότι το πάρκο Α. Τρίτης φιλοξενεί σημαντικό αριθμό πτηνών, πολλή από τα οποία θεωρούνται απειλούμε-

να είδη. Μελετώντας τον κύκλο ζωής τους ανά τις εποχές, καθώς και την δυναμικότητα της μετακίνησής τους από τόπο σε τόπο, επιδιώκουμε τη μίμηση αυτής της μεταναστευτικής διάθεσης, ακολουθώντας τελικά, την πορεία τους «μεταναστευτικά», στην έκταση του πάρκου. Πρακτικά, προτείνεται η κατασκευή ενός δικτύου πληροφόρησης - παρατήρησης που διαρθρώνεται σε δυο επίπεδα επεμβάσεων.

ΕΙΚΟΝΑ ΚΑΤΩ: Υδροφορικές δεκάνες, οι οποίες απαρτίζονται από βιότοπους που μεταβάλλονται και μεταβάλλουν το τοπίο

ΠΙΣΩ ΟΨΗ

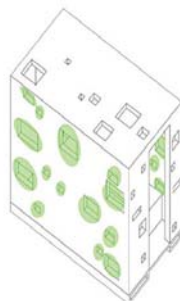

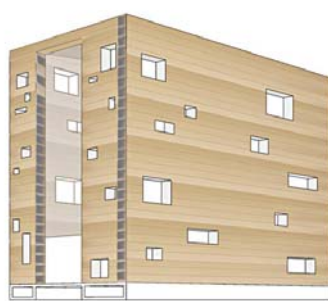
ΠΛΑΓΙΕΣ ΟΨΕΙΣ

ΑΝΟΙΓΜΑΤΑ ΦΩΤΙΣΜΟΥ

ΑΝΟΙΓΜΑΤΑ ΠΑΡΑΤΗΡΗΣΗΣ

ΜΟΝΑΔΑ ΑΠΟ ΠΕΠΙΕΣΜΕΝΟ ΧΑΡΤΙ

Η ΜΟΝΑΔΑ ΩΣ ΤΟΠΙΟ ΦΥΣΗΣ

“Ένα νέο αστικό πάρκο ως μια σύνθεση ραφής μεταξύ του φυσικού και του τεχνητού”

Πιο συγκεκριμένα: Τοποθετούμε στις πέντε εισόδους του πάρκου **στήλες δυναμικής πληροφόρησης**, με απώτερο σκοπό την σηματοδότηση τους, περά από την αναπαραγωγή πληροφορίας. Η λειτουργία τους βασίζεται στην πιθανολογική δυναμική καταγραφή της συγκέντρωσης των πτηνών σε σημεία του πάρκου ανάλογα τη μέρα, ώρα και εποχή και εκτύπωσης και διάθεσης στον επισκέπτη

ενός χάρτη, εφόσον ο ίδιος το επιθυμεί, όπου καταγράφονται γραφικά τα παραπάνω σε ανακυκλωμένο χαρτί. Λειτουργούν, δε, με ηλιακή ενέργεια που δεσμεύουν τις πρωινές ώρες, ενώ ένα ποσοστό της αποδεσμεύεται το βράδυ μετατρέποντας τα σε φωτεινά σημεία, ευανάγνωστα στο οπτικό πεδίο για τον καλύτερο προσανατολισμό του επισκέπτη. Σε δεύτερο επίπεδο επέμβασης, ακολου-

θώντας την εναλλαγή της συγκέντρωσης των πτηνών σε διάφορα σημεία του πάρκου ανά εποχή, τοποθετούνται σημειακές κατασκευές εφήμερου χαρακτήρα που στόχο έχουν την παρατήρηση των πουλιών, λειτουργώντας ταυτόχρονα σαν ένα είδος **ανθρώπινης «φωλιάς»**, με δυνατότητα στάσης αλλιά και προστασίας των επισκεπτών από καιρικά φαινόμενα. Από πλευράς υλικής κατασκευής προτείνεται

κατασκευή απαρτιζόμενη είτε από τετράγωνες διατομές από συμπιεσμένο χαρτί, ανθεκτικό σε φωτιά και νερό, ή εναλλακτικά αφήνοντας τη φύση να εισχωρήσει μέσα και γύρω από την κατασκευή, ενισχύεται η υπάρχουσα δομή με ένα πλέγμα υποστήριξης του φυλλώματος. Κατ' αυτόν τον τρόπο, επιτυγχάνεται η μεταμόρφωση της **ανθρώπινης φωλιάς** σε ένα διαδραστικό τοπίο φύσης.

¹ George Simmel, "Φιλοσοφία του τοπίου", Το τοπίο, Εκδόσεις Ποταμός, σελ.11.

Χρώμα πέρα από τα όρια!

Sigma Care

Χρώματα νέας τεχνολογίας που καθαρίζουν την εσωτερική ατμόσφαιρα προστατεύοντας την επιφάνεια, τον άνθρωπο και το περιβάλλον.

Χρώμα. Όνειρο.

Χρώματα εσωτερικής χρήσης για τέλειες, φωτεινές επιφάνειες. Κορυφαία ποιότητα και καλυπτικότητα. Μοναδικό αισθητικό αποτέλεσμα.

Χρώμα. Πάντα.

Χρώματα νανοτεχνολογίας, σιλοξάνης, ακρυλικά. Προσώψεις απόλυτα προστατευμένες και καθαρές που αναπνέουν και δε χάνουν το χρώμα τους.

Καινοτομία στο χρώμα.
Βάφει σε βρεγμένο τοίχο.

ΧΡΩΜΑ. SIGMA.

PPG PPG Industries

Χρώματα Αξίας. Από το 1722.

ΣΥΣΤΗΜΑΤΑ ΚΟΥΦΩΜΑΤΩΝ ΑΛΟΥΜΙΝΙΟΥ EUROPA Η σίγουρη επένδυση!

Επειδή σήμερα, περισσότερο από ποτέ, η αξιοποίηση των χρημάτων σας είναι απαίτηση, τα **Συστήματα Κουφωμάτων Αλουμινίου EUROPA** είναι η σίγουρη επένδυση. Η **EUROPA**, για πάνω από 35 χρόνια, προσφέρει πρωτοποριακές λύσεις που ικανοποιούν ιδανικά κάθε αρχιτεκτονική ανάγκη, ενώ παράλληλα σας εξασφαλίζουν μεγαλύτερη εξοικονόμηση ενέργειας. Επενδύστε τώρα, στα **Συστήματα Κουφωμάτων Αλουμινίου EUROPA** και δώστε μεγαλύτερη αξία στο σπίτι σας!

ΓΡΑΜΜΗ ΕΞΥΠΗΡΕΤΗΣΗΣ ΙΔΙΩΤΩΝ: 22620 32100

EUROPA PROFIL ΑΛΟΥΜΙΝΙΟ Α.Ε., ΒΙΟΜΗΧΑΝΙΑ ΔΙΕΛΑΣΗΣ ΑΛΟΥΜΙΝΙΟΥ

ΕΡΓΟΣΤΑΣΙΟ-ΓΡΑΦΕΙΑ: 56ο χλμ. ΕΘΝΙΚΗΣ ΟΔΟΥ ΑΘΗΝΩΝ-ΛΑΜΙΑΣ, 320 11 ΟΙΝΟΦΥΤΑ ΒΟΙΩΤΙΑΣ, ΤΗΛ: 22620 32202, FAX: 22620 32670

ΚΕΝΤΡΙΚΗ ΕΚΘΕΣΗ: Λ. ΚΗΦΙΣΙΑΣ 120, ΜΑΡΟΥΣΙ, ΤΗΛ: 210 8021317

www.profil.gr e-mail: info@profil.gr

Μια για πάντα

GRA review

special edition by e-magazine
GreekArchitects.gr

PUBLICATION CONTRIBUTORS

DIRECTOR

Vassilis Mistriotis

EDITOR-IN-CHIEF

Manolis Anastasakis
anastasakis@greekarchitects.gr

PUBLICATION ADVISOR

Alexis Vadoros

SCIENTIFIC COMMITTEE

Nikos Kalogirou
Konsntantinos Patestos
Elena Tatla

ART EDITOR

Artemis Potamianou

ISSUE'S MAIN CONTRIBUTORS

Yiannis Kizis
Costadis Kizis
Zisis Kotionis
Aspasia Kouzoupi
Tassis Papaioannou

CREATIVE DIRECTION

Factory
creative & advertising services

ADVERTISING

Konstantinos Papadopoulos
marketing@greekarchitects.gr

COMMUNICATION AND PRESS

Manolis Ikononou
35 Galli Rovertou st.,
11742 Acropolis - Athens
Tel.: +30 210 3636631
info@gra.gr
info@greekarchitects.gr

EDITORIAL

4-5

ART INTERVIEW

8-9

Yannis Lasithiotakis

JUNCTIONS

10-17

Intrusion of the anthropogenic
into the natural and of the natural
into the anthropogenic

Aspasia Kouzoupi

18-23

The ark:
towards a “soft” architecture

Zisis Kotionis

24-29

Skylines in the horizon

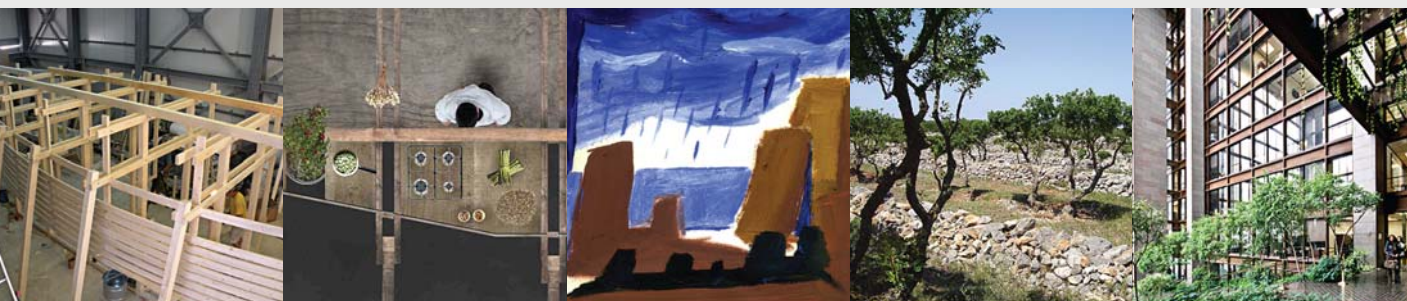
Tassis Papaioannou

30-37

Integrating a museum into
a “Ridge” with a mastic grove

Yannis Kizis and Costadis Kizis

Το ένθετο του περιοδικού στην αγγλική θα ολοκληρωθεί σύντομα.
The English version of the review will be coming soon.

INTERFERENCES

38-45

Man, nature and the city
Environmental planning and
urban landscape in our days

Xenia Mastoraki

46-49

Human made landscapes

Stelios Tsaparas

50-65

The greek nature
of brushwoods

Antonis Kapetanios

PROJECTS & STUDIES

66-75

Ne[s]t Park

**Chrisanthi Vathi, Niki Kakali,
Dimitra Bra and
Dimitra Papageorgiou**

Cover image

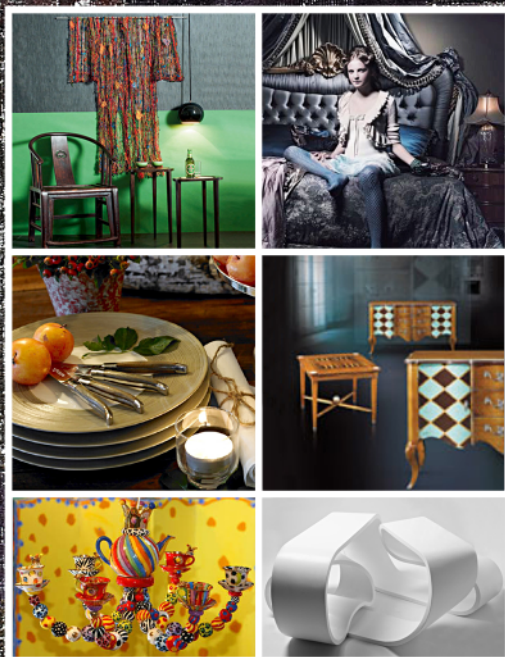
Hand-drawing by Aspasia Kouzoupi: "Yellow Side": fragments of her proposal "Geo-Watch", on the sunny (yellow) side of the valley where the birth-city of Ch.E.Jeanneret-Le Corbusier, La Chaux-de-Fonds, is situated (From her research at ETH_Z).

gratv.gr
by greekarchitects.gr

24 ώρες Δίαυλος Αρχιτεκτονικής

συλλογές
αντικείμενα τέχνης
χειροποίητα μοναδικά χαλιά
σύγχρονο design
έπιπλα

Μυρσίνη
ΚΟΝΤΟΥ

‘ when you decide on a structure you are deciding on light ... ’
Louis Kahn, architect

IFI

architect ural light design

www.ifi-group.gr

αρχιτεκτονικός σχεδιασμός φωτισμού

IFI

ΕΠΟΜΕΝΟ ΤΕΥΧΟΣ - NEXT ISSUE

αρχιτεκτονική δίπλα στο νερό
architecture by water